

8 Bakgrund

8.1 Tilläggsdirektiv om att utreda situationen för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen

Kunskapslyftskommittén fick genom beslut vid regeringssammanträde den 18 september 1997 tilläggsdirektiv (dir. 1997:104) att utreda situationen för studerande med funktionshinder inom alla former av vuxenutbildning. Uppdraget innebär att Kunskapslyftskommittén ska

- kartlägga och analysera de hinder som finns för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen
- kartlägga och analysera omfattningen av de samlade resurser som stat, kommun och landsting anvisar för att möjliggöra för studerande med funktionshinder att delta i vuxenutbildningen
- analysera vilka åtgärder som kan ge studerande med funktionshinder möjligheter att studera på villkor som är likvärdiga med övriga vuxenstuderandes
- belysa vilka svårigheter studerande med funktionshinder möter när det gäller finansieringen av extrakostnader för bostadsanpassning, omvårdnad m.m. under utbildning på folkhögskola
- kartlägga och analysera ansvarsfördelningen mellan stat, kommun, landsting och den enskilde vad gäller utbildning för funktionshindrade vuxenstuderande och omvårdnad i anslutning till utbildningen
- analysera om det finns skillnader ur ett könsperspektiv för studerande med funktionshinder inom vuxenutbildningen.

Om analysen visar att det finns ett behov av åtgärder, ska kommittén lämna förslag på sådana. Kommitténs arbete ska vara inriktat på att åstadkomma en effektivare användning av de resurser som redan i dag anvisas för människor med funktionshinder. De förslag som Kunskapslyftskommittén lämnar får inte leda till kostnadsökningar för staten eller kommunerna.

8.2 Inriktning av detta betänkande

I sitt arbete med att utreda situationen för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen har Kunskapslyftskommittén till stora delar varit tvungen att "börja om från början". En stor del av kommitténs arbete har bestått i att kartlägga nya områden.

Flera av de förslag som kommittén kan komma att lägga avseende funktionshindrades situation i vuxenutbildningen är av principiell natur och har klara beröringspunkter med kommitténs huvuduppgift att komma med förslag om hur vuxenutbildningssystemet i Sverige långsiktigt ska utvecklas. Frågorna kring funktionshindrades utbildning bör integreras i detta helhetsperspektiv, och inte betraktas som en del för sig. Kunskapslyftskommittén har också att beakta vissa förslag från utredningar som berör kommitténs uppdrag. I nuläget har många av dessa förslag ännu inte bearbetats av regeringen. Detta gäller framför allt de förslag som presenterats av utredningen FUNKIS – funktionshindrade elever i skolan (SOU 1998:66). FUNKIS förslag gäller bl.a.

- åtgärdsprogram i samtliga skolformer inom det offentliga skolväsendet för barn- och ungdom
- samordning av statens insatser för stöd i specialpedagogiska frågor för elever med funktionshinder
- översyn av statens engagemang i läromedelsfrågor för människor med funktionshinder.

Regeringens ställningstaganden i dessa frågor påverkar förutsättningarna för Kunskapslyftskommitténs utredningsuppdrag.

Mot bakgrund av detta har regeringen beslutat att kommittén ska redovisa sina överväganden dels i detta delbetänkande, dels i sitt slutbetänkande som ska lämnas i mars 2000.

Betänkandets del II består delvis av en kartläggning och analys av den situation som gäller idag för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen. Kommitténs arbete på detta område har koncentrerats till utbildningsformerna kommunal vuxenutbildning och utbildning vid folkhögskola. Därutöver har kommittén kartlagt och analyserat omfattningen av de samlade resurser som anvisas för att möjliggöra för funktionshindrade att delta i vuxenutbildning. Vidare har kommittén kartlagt ansvarsfördelningen mellan stat, kommun, landsting och den enskilde vad gäller vuxenutbildning för människor med funktionshinder samt ansvar för stöd och service i anslutning till utbildningen. Utgångspunkten för kommitténs arbete är att människor med funktionshinder ska ha lika möjligheter och samma rätt till en kvalitetsmässig

utbildning som övriga studiedeltagare. Detta knyter väl an till den svenska och internationella handikappolitikens målsättningar.

I sitt fortsatta arbete ser Kunskapslyftskommittén fram emot Högskoleverkets och Skolverkets redovisning av vissa uppdrag som anknyter till kommitténs arbete. Högskoleverket ska undersöka situationen för studenter med funktionshinder vid landets universitet och högskolor. Högskoleverket ska även se över situationen för studenter med funktionshinder hos enskilda utbildningsanordnare (Regeringsbeslut 1998-11-26). Skolverket har fått i uppdrag att genomföra en granskning av särvox (Regeringsbeslut 1998-12-17).

8.3 Kommitténs arbete

En viktig del i Kunskapslyftskommitténs arbete med att utreda situationen för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen är kontakten med handikapprörelsen. I början av 1998 samlade kommittén ett stort antal av handikapprörelsens intresseorganisationer till ett inledande möte. Kontakten med handikapprörelsen har därefter fortsatt och till viss del intensifierats. Kommittén har under det gångna året på nytt träffat flera av organisationerna för diskussioner angående de hinder och möjligheter som varit aktuella för deras medlemmar i olika utbildningsformer.

För att få en tydlig bild av situationen för studerande med funktionshinder, har kontakterna med berörda myndigheter varit betydelsefulla. Kommittén har även haft underhandskontakter med utredningar inom närliggande områden.

I sina undersökningar av den kommunala vuxenutbildningen samt folkhögskolan har kommittén genomfört strukturerade intervjuer med personal inom kommunal vuxenutbildning i 38 kommuner samt gjort en enkätundersökning riktad till samtliga folkhögskolor i landet. Kunskapslyftskommittén och sekretariatet har under året även besökt sammanlagt åtta kommuner och sju folkhögskolor. Kommittén har därmed på plats kunnat göra egna iakttagelser och ta del av erfarenheter och synpunkter från både personal och studerande. Detta har gett kommittén en nära och verklighetstrogen bild av situationen för studerande med funktionshinder inom dessa utbildningsformer.

8.4 Definitioner och avgränsningar

8.4.1 Studerande med funktionshinder

I direktiven anges att kommittén ska utreda situationen för studerande med funktionshinder inom alla former av vuxenutbildning. Funktionshinder är inget entydigt begrepp som tydligt pekar ut en avgränsad grupp människor. Begreppen funktionshinder och funktionshindrad förknippas med handikappbegreppet. Innebörden av begreppen handikapp och handikappad har förändrats sedan de började användas i socialpolitiska sammanhang. Till en början betraktades handikapp som en egenskap hos individen dvs. som en svaghet eller som en begränsning av en förmåga. Under 1960- och 1970-talet började man frånga uppfattningen om att ett handikapp var knutet till individen till förmån för det så kallade *miljörelaterade handikappbegreppet*. Det senare går ut på att handikapp inte är en egenskap hos en person med en skada eller sjukdom. Handikapp ska istället ses som ett förhållande mellan skadan eller sjukdomen och personens omgivning (SOU 1990:19). I slutet på 1970-talet blir den miljörelaterade handikappsynen officiellt erkänd i Sverige (proposition 1979/80:1). Innebörden har dock förändrats sedan dess.

Världshälsoorganisationen (WHO) presenterade 1980 en definition av det miljörelaterade handikappbegreppet där en åtskillnad görs mellan termerna funktionsbegränsning, funktionsnedsättning och handikapp. Innebörden är i korthet att en funktionsbegränsning är en faktisk skada, sjukdom eller annan störning i fysisk eller psykisk bemärkelse hos en person. Funktionsnedsättning är den begränsning av en individs funktionsförmåga som är följden av en funktionsbegränsning. Handikapp är de negativa följderna av en funktionsbegränsning eller en funktionsnedsättning i mötet mellan individen och dennes omgivning.

WHO bedriver ett arbete med att revidera den nu gällande handikappklassifikationen. Några huvuddrag i revisionsarbetet är klara och innebär att begreppet funktionsbegränsningar föreslås ersättas med "Begränsningar i kroppens funktioner och struktur" och begreppet handikapp i nuvarande klassifikation föreslås ersättas med "deltagande" (Socialstyrelsen, 1997). WHO beräknar att kunna ta fram en ny internationell klassifikation under sommaren 1999 och därefter kan arbetet påbörjas med att översätta klassifikationen till svenska förhållanden.

I de standardregler som antagits av Förenta Nationerna (FN) för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet (Utrikesdepartementet m.fl., 1995) anges att människor kan "ha

funktionsnedsättningar på grund av fysiska eller intellektuella skador eller sjukdomar, syn- eller hörselskador eller sjukdomar, medicinska tillstånd eller mentalsjukdomar. Sådana skador, tillstånd eller sjukdomar kan vara av bestående eller övergående natur”.

Handikapp definieras på följande sätt: Begreppet ”handikapp” avser förlust eller begränsning av möjligheterna att delta i samhällslivet på samma sätt som andra. ”Handikapp” beskriver mötet mellan människor med funktionsnedsättning och omgivningen. Syftet är att fästa uppmärksamhet på brister i miljön och inom olika samhällsområden, exempelvis brister i information, kommunikation och utbildning som hindrar människor med funktionsnedsättning från att delta på lika villkor.

Begreppet ”studerande med funktionshinder” definieras inte närmare i Kunskapslyftskommitténs direktiv. Mot bakgrund av WHO:s nu gällande definition av handikappbegreppet och FN:s standardregler har kommittén valt att tolka uppdraget så att det avgränsas till den grupp studerande för vilka en funktionsnedsättning ger handikappande konsekvenser i utbildningssituationen och som därigenom får behov av särskilt stöd. I betänkandet används i huvudsak begreppet studerande med funktionshinder för att beskriva förutsättningar och hinder i samband med vuxenstudier.

Ett centralt begrepp när det gäller situationen för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen är tillgänglighet. De hinder som uppstår i vuxenutbildningen är ofta en följd av bristande tillgänglighet. Tillgänglighet associeras lätt med frågor om utbildningslokalernas fysiska utformning. Begreppet har dock en vidare betydelse och inbegriper hela utbildningssituationens tillgänglighet och handlar således i lika stor omfattning om tillgången till information, tolk, läromedel, hjälpmedel etc.

8.4.2 Vuxenutbildning

Kunskapslyftskommitténs syn på lärande och utbildning redovisas i kommitténs första betänkande, *En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande* (SOU 1996:27). Där konstateras att lärandet sker på många olika sätt i vardagslivet, i skolan och i arbetslivet. Vuxenutbildning ingår som en del i det livslånga lärandet i form av *anordnad utbildning* inom den kommunala och statliga vuxenutbildningen, folkhögskolan, studieförbunden, arbetsmarknadsutbildningen, den privata utbildningssektorn etc. samt inom högskolan i de fall studierna inte är att betrakta som ungdomsutbildning. Utöver möjligheten för studerande med funktionshinder att delta i det ordinarie kursutbudet inom de olika

utbildningsformerna finns dessutom kurser och utbildningar som riktar sig direkt mot studerande med funktionshinder.

Delar av det ansvar som Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) lägger på kommuner och landsting avser exempelvis insatser för lärande i olika former. Det kan till exempel handla om att lära sig att hantera de hjälpmedel man behöver för sin dagliga livsföring. Det kan även handla om pedagogiska inslag i hälso- och sjukvårdens habiliterings- och rehabiliteringsinsatser. Den typen av utbildningsinsatser brukar normalt inte inbegripas i begreppet vuxenutbildning. Kunskapslyftskommittén har därför inte sett det som sin uppgift att belysa den typen av utbildning.

Förutom den medicinska rehabiliteringen som bedrivs enligt hälso- och sjukvårdslagen ansvarar även försäkringskassan, Arbetsmarknadsverket, socialtjänsten för rehabilitering. Delar av denna rehabilitering utgörs av vuxenutbildning inom ramen för den ordinarie vuxenutbildningen och ingår därmed i kommitténs uppdrag.

Skälen till att en person söker sig till en utbildning är högst individuella och har att göra med vilken livssituation individen befinner sig i. Det går inte att generalisera och säga att människor med funktionshinder skiljer sig från befolkningen i övrigt i detta avseende. Det faktum att det bland människor med funktionshinder är en högre andel som är förtidspensionärer, arbetslösa och kortutbildade gör dock att viljan och möjligheten att studera kan se lite annorlunda ut. Mot bakgrund av detta finns det några perspektiv som är extra viktiga när det gäller studerande med funktionshinder och vuxenutbildning.

Utbildning för ökad anställningsbarhet

Arbetsmarknaden har genomgått och förväntas genomgå stora förändringar. Arbetsmarknaden efterfrågar i allt större utsträckning välutbildad arbetskraft samtidigt som så kallade okvalificerade arbetsuppgifter tenderar att försvinna. Funktionshindrade som grupp har en högre andel arbetslösa och en högre andel med kort utbildning än befolkningen i övrigt. Ett funktionshinder kan leda till att delar av arbetsmarknaden inte är tillgänglig vilket ger ett smalare utbud på arbetsmarknaden. Behovet av att utbilda sig ökar för att individen ska bli anställningsbar. Det kan röra sig om en högskoleutbildning eller en yrkesutbildning som riktar sig speciellt till studerande med funktionshinder.

Utbildning som rehabilitering och habilitering

För människor med stora funktionshinder och för dem som blir funktionshindrade i vuxen ålder kan vuxenutbildning vara en del av en långsiktig habilitering/rehabilitering. Utbildning på folkhögskola och internatboende kan till exempel vara ett steg på vägen mot eget boende.

Utbildning för aktivitet

Utbildning är mycket mer än att bara skaffa sig ökad kompetens och därigenom förbättra sin anställningsbarhet. En följd av arbetslöshet och förtidspension kan vara att man isoleras från samhället i övrigt, eftersom man inte får del av den dagliga sociala kontakten som är förknippad med ett arbete. Vuxenutbildning kan därmed utgöra en viktig källa för sociala kontakter. Det huvudsakliga orsaken till att en person väljer att utbilda sig kan i många fall vara att det är en fritidssysselsättning som man trivs med.

9 Mål för den svenska handikappolitiken

9.1 Mål för den svenska handikappolitiken

Målet för den svenska handikappolitiken beskrivs i Regeringens skrivelse om handikappolitik (rskr 1996/97:120). Principerna om full delaktighet, jämlikhet i levnadsvillkor, självbestämmande och tillgänglighet är de grundstenar på vilka den svenska handikappolitiken byggs. Utgångspunkten är alla människors lika värde och lika rätt. Insikten om att människor har olika funktionsförmåga måste ligga till grund för samhällsplaneringen. Resurserna måste användas så att alla individer så långt möjligt ges lika förutsättningar att delta i samhällslivet. De övergripande mål som anges för handikappolitiken är

- att uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för personer med funktionshinder
- att ge förutsättningar för ökad självständighet och självbestämmande för personer med funktionshinder
- att ge förutsättningar för personer med funktionshinder att skapa sig ett värdigt liv i gemenskap med andra
- att främja internationellt samarbete på handikappområdet.

Politiken inom handikappområdet bygger på en samlad strategi där huvudinriktningen är att ge myndigheter, landsting, kommuner, organisationer m.fl. förutsättningar att utveckla tillgängligheten i vid bemärkelse inom olika samhällssektorer och verksamheter. Personer med funktionshinder ska därigenom så långt möjligt kunna delta i samhällslivet på motsvarande sätt som de som inte har något funktionshinder.

Översatta till utbildningssektorn innebär de handikappolitiska målen att utbildning bör utformas så att studerande med funktionshinder kan delta i den ordinarie undervisningen. Studerande med funktionshinder har rätt till en utbildning som har samma kvalitet som och är likvärdig med övriga deltagares.

De handikappolitiska reformer som har genomförts under senare år har, enligt regeringens skrivelse, i hög grad inriktats på att förbättra det individuella stödet till personer med funktionshinder. Insatserna har självfallet stor betydelse för dem som får del av dessa. Ibland har sådana insatser fått kompensera brister i den generella utformningen av samhället och samhällsplaneringen. Den handikappolitiska reform som trädde i kraft den 1 januari 1994 syftar till att personer med funktionshinder ska ha samma rätt till valfrihet, integritet och delaktighet som andra personer. Genom lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (1993:387) och lagen om assistansersättning (1993:389) förbättrades det individuella stödet till personer med stora funktionshinder.

I regeringens skrivelse anges att åtgärder inom handikappområdet i framtiden i större utsträckning ska inriktas på att åstadkomma bättre tillgänglighet i verksamheter och miljöer. Det gäller den fysiska tillgängligheten, dvs. anpassade bostäder, utemiljöer, kollektivtrafik m.m., men också tillgång till tolk, information, service och andra insatser som krävs för att personer med funktionshinder ska kunna delta i samhällslivet på samma villkor som andra.

9.2 Internationella överenskommelser

De svenska handikappolitiska målen överensstämmer i stort med innehållet i FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet och med den resolution om lika möjligheter för människor med funktionshinder, som utfärdats av EU:s ministerråd (Resolution 97/C 12/01). Genom att ställa sig bakom dessa dokument har Sverige tagit på sig ett moraliskt och politiskt ansvar för att anpassa samhället till människor med funktionsnedsättningar.

Under avsnittet om utbildning i FN:s standardregler anges att staterna bör erkänna principen om lika möjligheter till utbildning på grundskole-, gymnasie- och högskolenivå för barn, ungdomar och vuxna med funktionshinder. Övergripande målsättning för utbildningen bör vara att *den sker inom ramen för de ordinarie utbildningsvägarna*. För att möjliggöra detta bör skolsystemen, enligt standardreglerna, tillåta flexibilitet, utbyggnad och anpassning av läroplanen. Undervisning ska kunna erbjudas nära hemmet. Specialundervisning kan övervägas när det ordinarie undervisningssystemet inte kan tillgodose behovet av undervisning för alla människor. Målet bör dock vara att stegvis integrera specialundervisningen i den vanliga undervisningen.

FN:s standardregler anger vidare att utbildning i det ordinarie skolväsendet förutsätter att det finns teckenspråkstolkare och annat lämpligt

stöd. Det bör finnas rutiner för lämpligt stöd och lämplig hjälp som gör utbildningen mer tillgänglig och tillfredsställer de behov som människor med funktionshinder har. Staterna bör också se till att det finns undervisningsmaterial av god kvalitet samt fortlöpande utbildning av lärare och stödlärare.

Särskild uppmärksamhet bör enligt standardreglerna riktas på mycket små barn med funktionshinder, förskolebarn och vuxna, särskilt kvinnor, med funktionshinder.

Under avsnittet om arbete i FN:s standardregler anges att staterna bör erkänna principen att förutsättningar skapas för människor med funktionsnedsättning så att de ska kunna utnyttja sina mänskliga rättigheter, särskilt rätten till arbete. Åtgärder bör vidtas så att människor med funktionsnedsättning ska kunna delta i träning och arbetsutbildning inom den privata och informella sektorn.

På den internationella konferensen om specialundervisning som arrangerades av Unesco och Spaniens regering 1994 antogs den så kallade Salamanca-deklarationen om principer, inriktning och praxis vid undervisning av elever i behov av särskilt stöd (Svenska Unescorådet 1996). I deklarationen som antogs av representanter för 92 regeringar, däribland den svenska, och 25 internationella organisationer erkänns "nödvändigheten och angelägenheten av att tillhandahålla undervisning av barn, ungdomar och vuxna med särskilda behov inom det ordinarie undervisningsväsendet". Under konferensen antogs även en handlingsram för specialpedagogiska åtgärder. Syftet med handlingsramen är att ge regeringar, internationella organisationer och andra organ vägledning och underlag för planering av åtgärder i samband med genomförandet av Salamanca-deklarationen.

FN:s standardregler och Salamanca-deklarationen utgår från de internationella överenskommelserna om mänskliga rättigheter. De internationella dokumentens regler och rekommendationer berör en rad faktorer inom olika områden, exempelvis utbildningens organisation, läromedel, hjälpmedel, studiefinansiering, lagstiftning och utvärdering, som har direkt eller indirekt betydelse för möjligheten för människor med funktionshinder att delta i vuxenutbildning på lika villkor. En mer detaljerad genomgång av innehållet i de internationella dokumenten sker i kommande kapitel i samband med att respektive område beskrivs.

10 Ansvarsfördelning mellan stat, kommun, landsting och den enskilde

Ansvar för att leva upp till de nationella och internationella handikappolitiska målen vilar ytterst på statsmakterna. I praktiken är genomförandeansvaret fördelat mellan statliga myndigheter, kommuner och landsting.

Uppdelningen av ansvar mellan staten och kommuner och landsting tar sin utgångspunkt i att staten ansvarar för verksamhet som har en given anknytning till hela riket. Staten ansvarar för utrikespolitik, försvar och samhällsekonomin. Staten har också det övergripande ansvaret för att medborgarnas grundläggande rättigheter inte kränks av centrala, regionala eller lokala organ och ett övergripande ansvar för fördelningsspolitiken, dvs. att en viss samhällelig standard garanteras alla medborgare oavsett var man bor.

Utvecklingen under 1990-talet har gett kommunerna ett utökat ansvar för det offentliga uppgifter. Kommunaliseringen av skolan, Ädelreformen och övertagandet av vården av psykiskt sjuka är exempel på områden som övergått från stat och landsting till kommunerna. Samtidigt har kommunernas möjlighet att bestämma mer över den egna verksamheten förstärkts under 1990-talet i och med en allmän övergång från regelstyrning till mål- och resultatstyrning.

Staten är huvudman för vuxenutbildning som bedrivs i form av högskoleutbildning och arbetsmarknadsutbildning samt den utbildning som bedrivs av Statens skolor för vuxna (SSV). Dessutom finansierar staten i huvudsak den utbildning som sker i folkhögskolornas och studieförbundens regi och delar av den utbildning som bedrivs vid kompletterande skolor. Kommunerna ansvarar för kommunal vuxenutbildning, vuxenutbildning för utvecklingsstörda (sär vux) och svenskundervisning för invandrare (sfi).

Funktionshindrade har samma *rätt* som alla att ta del av utbildning och på vissa områden dessutom rätt till särskilt stöd för att kunna delta i vuxenutbildning. Inom vissa områden har stat, kommun, landsting och skolhuvudmannen på motsvarande sätt särskilda *skyldigheter* för att

underlätta för studerande med funktionshinder att kunna delta i utbildningen.

Möjligheten för en individ med ett funktionshinder att delta i utbildning och tillgodogöra sig denna är ofta beroende av utbildningens tillgänglighet. En mängd olika anpassningar med anknytning till utbildningssituationen kan krävas. Huvudmannen har ett övergripande ansvar för att den utbildning som bedrivs är tillgänglig för alla människor. Individens möjlighet att kräva att utbildningssituationen anpassas är dock begränsad och varierar beroende på utbildningsform och den anpassning som krävs.

Studerande med funktionshinder har samma rättighet att antas till vuxenutbildning som de som inte har ett funktionshinder. Rättigheten att få ett särskilt stöd är dock svagare än rättigheten att antas till utbildningen. Det beror på att huvudmannens övergripande ansvar och skyldighet att göra utbildningen tillgänglig för alla sällan motsvaras av en rättighet för individen att kräva ett särskilt stöd eller anpassning. För att kunna utkräva en rättighet krävs att den är reglerad i lag och att lagen är noggrant preciserad både vad gäller innehåll och förutsättningar samt att rättigheten är utkrävbar, dvs. att den enskilde genom ett domstolsutslag ska kunna hävda sin rätt mot den ansvarige huvudmannen (Hollander, 1995).

10.1 Ansvars- och finansieringsprincipen

En av de grundläggande principerna inom svensk handikappolitik är den så kallade *ansvars- och finansieringsprincipen*. Den innebär att varje sektor i samhället ska utforma och bedriva sin verksamhet så att den blir tillgänglig för alla medborgare, även personer med funktionshinder. Om en verksamhet behöver anpassas i något avseende för att bli tillgänglig, ska den aktuella anpassningsåtgärden vidtas och finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten (prop. 1995/96:86). Ansvars- och finansieringsprincipen finns inte reglerad i lagstiftning utan ska mer ses som en målsättning.

Ur ett finansiellt perspektiv får ansvars- och finansieringsprincipen innebörden att de medel som avsätts till utbildning även ska täcka insatser som gör det möjligt för studerande med funktionshinder att studera på samma villkor som andra. Avsteg från ansvars- och finansieringsprincipen sker när en annan huvudman går in och bekostar särskilda insatser. Det finns flera orsaker till varför det kan vara motiverat. Huvudanledningen är att säkerställa att insatser som anses särskilt viktiga kommer till stånd. Det kan också vara motiverat ur effektivitetssynpunkt då exempelvis en mindre kommun kan ha ett för litet befolk-

ningsunderlag för att verksamheten ska kunna drivas med kvalitet och till rimliga kostnader.

För kommunal vuxenutbildning innebär ansvars- och finansieringsprincipen således att det är skolhuvudmannen, dvs. kommunen som ansvarar för att utbildningen är tillgänglig för alla. Kostnaderna för detta ska finansieras av kommunen. En tillämpning av ansvars- och finansieringsprincipen på kommunal nivå innebär att medlen ska tas inom ramen för de resurser som avsatts för vuxenutbildning.

Eftersom principen i sig inte på något sätt är tvingande krävs en reglering i någon form för att den ska vara tillämpbar. Ett exempel där ansvars- och finansieringsprincipen finns inbyggd i lagstiftningen är de regler som stadgar att byggnader vid ny- eller ombyggnation ska utformas så att de kan användas av personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Anpassningskostnaderna ska finansieras på samma sätt som de övriga byggkostnaderna.

Det kommunala ansvaret för skolan och Skollagens bestämmelser om allas rätt till utbildning innebär ett grundläggande ansvar för kommunerna att den kommunala vuxenutbildningen görs tillgänglig även för studerande med funktionshinder. Ansvaret är dock inte preciserat på så sätt att det reglerar vissa insatser.

När det gäller möjligheten att delta i vuxenutbildning för studerande med funktionshinder kan det också krävas anpassningar eller speciella lösningar *vid sidan* av själva undervisningssituationen. Ansvaret för en sådan insats ligger ibland på en annan huvudman än skolhuvudmannen. Gränsen mellan utbildningshuvudmannens ansvar, annan huvudmans ansvar och individens ansvar är ibland svår att dra. Exempel på stöd som inte självklart ligger inom ramen för skolhuvudmannens ansvar eller tas över av annan huvudman är resor till och från utbildningen, personlig assistent, hjälpmedel, försörjning under studietiden m.m.

Särskilt stöd

Där särskilt stöd finns kan det antingen utgå direkt till individen eller till skolhuvudmannen. Stöd kan utgå i form av pengar, tjänster, kompetensförsörjning, hjälpmedel eller läromedel. Ansvaret för att erbjuda sådant stöd är delat av kommun, landsting och statliga myndigheter beroende på typen av stöd. Kommunernas ansvar för stöd utgår framförallt från Socialtjänstlagen (1980:620) och Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Landstingen ansvarar för hälso- och sjukvård enligt Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) där framförallt rehabilitering, habilitering och hjälpmedelsförsörjning ingår.

I kommande avsnitt beskrivs statens, landstingens och kommunernas ansvar och verksamhet när det gäller särskilda stödinsatser som har betydelse för möjligheterna för studerande med funktionshinder att delta i vuxenutbildning.

10.2 Statens särskilda åtagande för vuxenstuderande med funktionshinder

10.2.1 Insatser i utbildningssituationen

Statens särskilda stöd för studerande med funktionshinder inom vuxenutbildningen kanaliseras genom vissa myndigheter. *Skolverket* har som central förvaltningsmyndighet för det offentliga skolväsendet ett allmänt ansvar för utveckling och tillsyn av skolväsendet. Ansvar för frågor om utbildning för vuxna med funktionshinder utgör inget undantag. Elever med funktionshinder ryms inom det vidare begreppet "elever i behov av särskilt stöd" som verket använder. Skolverket ger inget direkt ekonomiskt stöd till studerande eller skolhuvudmän inom området funktionshindrade i vuxenutbildning. De insatser som görs ligger inom verkets uppföljnings-, utvärderings-, utvecklings- och tillsynsverksamhet. Skolverket fick i 1997 års regleringsbrev i uppdrag att

ägna särskild uppmärksamhet åt utvärderingsåtgärder när det gäller funktionshindrade elever och elever med dolda handikapp eller studiesvårigheter i vuxenutbildning av olika slag.

De huvudsakliga resultaten från Skolverkets utvärderingar mellan 1995-1998 med fokus på de frågor som är aktuella för uppdraget redovisas och diskuteras i en sammanfattande rapport. (Skolverket 1999n).

Skolverket har startat ett handlingsprogram för särskilt stöd i barnomsorg och skola. Syftet med handlingsprogrammet är att fokusera strategiskt viktiga områden och inom dessa föreslå åtgärder.

Av Skolverkets tillsynsändan berör endast ett fåtal kommunal vuxenutbildning. Vid en sökning i Skolverkets tillsynsdatabas, den 11 januari 1999, som omfattar alla tillsynsbeslut sedan den 1 juli 1995 erhöles 15 träffar på skolformen kommunal vuxenutbildning. Av dessa

tillsynsärenden hade tre registrerats med sökordet "särskilda stödinsatser och stödundervisning"¹.

Statens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus) arbetar med det övergripande målet att förbättra förutsättningarna för utbildning och studier för unga och vuxna med funktionshinder.

Myndigheten, som hanterar de volymmässigt största anslagen till insatser för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen, disponerar två anslag.

Statsbidraget för vårdartjänst uppgick 1998 till 186 Mkr. Vårdartjänst innebär praktisk assistans till rörelsehindrade och ska ge den studerande ett sådant stöd att denne kan bo på studieorten och genomföra studierna. Av anslaget riktas normalt ungefär 4 procent till rörelsehindrade i högskolan, 46 procent till folkhögskolan och 50 procent till riksgymnasium för rörelsehindrade.

Sisus *tilläggsbidrag* ska användas till särskilt kostnadskrävande utbildningsinsatser vid folkhögskola för deltagare med funktionshinder. Bidragen kan avse t.ex. förstärkta lärarinsatser, tolk, assistans (för andra än rörelsehindrade), anpassade läromedel, anpassning av teknisk utrustning och viss byggnadskomplettering. Inom anslaget ges även stöd till folkhögskolor som anordnar korta anpassningskurser och till Synskadades riksförbund för teknisk anpassning av studiematerial för synskadade och dövblinda. Ungefär 40 procent av anslaget går normalt till anpassningskurser för olika grupper av studerande med funktionshinder, främst dövblinda och äldre synskadade och 11 procent till Synskadades riksförbund. Totalt uppgick anslaget för 1998 till 37 Mkr.

Folkbildningsrådet (FBR) är en ideell förening bildad 1991 av Folkbildningsförbundet, Landstingsförbundet och Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation. FBR har enligt stadgarna till uppgift att för medlemmarnas räkning fullgöra det som riksdag och regering kräver för att statsbidraget ska utgå till den verksamhet som bedrivs av folkhögskolor och studieförbund. Funktionshindrade utgör en av de målgrupper som folkbildningen särskilt ska vända sig till.

En av FBR:s uppgifter är att fördela medel till folkhögskolor och studieförbund. Av det samlade anslaget till folkhögskolorna avsattes 1998 cirka 10 procent, dvs. 111 Mkr. som förstärkningsbidrag för kostnader i samband med anpassning av utbildning för funktionshindrade och invandrare (ca 26 miljoner). Medlen fördelas ut till folkhögskolorna

¹ Skolverkets tillsyn avser utredningar som prövar om en kommun fullgör sina skyldigheter enligt lagar och förordningar. Tillsynen sker på eget initiativ eller på grund av klagomål från t.ex. en deltagare i kommunal vuxenutbildning. De olika tillsynsärendena tilldelas ett eller fler sökord i databasen beroende på vad tillsynsärendet innehåller.

efter kriterier som FBR utarbetat. Sibus tilläggsbidrag och FBR:s förstärkningsbidrag har i stort sett samma syfte.

Vid Folkbildningsrådets fördelning av statsbidrag till studieförbundens verksamhet har bidragskriterierna utformats så att också den del av studieförbundens verksamhet som riktar sig till deltagare med funktionshinder samt invandrare ligger till grund för fördelningen av statsbidraget. Vid det senaste fördelningstillfället omfördelades på grund av dessa kriterier 95 Mkr varav 42 Mkr avsåg verksamhet för invandrare. Studieförbunden avgör sedan själva hur dessa medel fördelas till verksamheten inom det egna förbundet. Det finns även möjlighet för studieförbunden att söka medel för olika ändamål, exempelvis framställning av läromedel, från Allmänna arvsfonden.

Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH) ska enligt instruktionen ge hjälp och stöd till kommunerna för att underlätta skolgången för elever med handikapp i skolan samt ge stöd till eleverna i skolarbetet, främja forsknings- och utvecklingsarbete rörande stödinsatser för elever med handikapp i skolan (SFS 1991:1081). Myndigheten ska också utveckla, framställa och distribuera läromedel för elever med synskada, rörelsehinder, hörselskadade/döva och utvecklingsstörning. SIH är central förvaltningsmyndighet för de statliga specialskolorna.

Stöd i specialpedagogiska frågor till kommunerna ges av SIH:s fältorganisation. Ansvaret för specialpedagogiskt stöd avser det offentliga skolväsendet, dvs. även det offentliga skolväsendet för vuxna. Fältorganisationen består av konsulenter för vissa slag av funktionshinder. Såvitt avser vuxna finns särskilda tjänster för vuxna dövblinda. Inga andra konsulenter vid SIH är särskilt inriktade på vuxenutbildning. De övriga konsulenternas antal är dimensionerat utifrån behovet i grundskolan och gymnasieskolan. SIH:s fältorganisation tas också till den helt övervägande delen i anspråk för grundskolan, gymnasieskolan och särskolan. SIH:s konsulenter stöder och hjälper elever och lärare inom den kommunala vuxenutbildningen i mån av efterfrågan och tid. Ansvaret för att fördela resurserna mellan de olika grupperna med behov av stöd ligger hos SIH.

Orsaken till att en så pass liten del av SIH:s konsulentverksamhet vänder sig till vuxna ligger framförallt i att SIH, vid bildandet av myndigheten, tog över länskolnämndernas befintliga stödorganisation som inte var inriktad mot att ge stöd till den kommunala vuxenutbildningen.

SIH fördelar delar av anslaget A9 "Särskilda insatser på skolområdet" till kommuner för att täcka kostnader för insatser av regional art som vidtas för elever med funktionshinder eller andra med särskilda behov. Möjligheten för kommunerna att ansöka om dessa särskilda medel finns dock bara för grund- och gymnasieskolan.

SIH utvecklar, säljer och producerar – själv eller genom att lämna produktionsstöd – läromedel avsedda att användas i undervisning som står under tillsyn av Skolverket. Myndigheten redovisar i årsredovisningen för 1998 att kostnaderna för verksamhetsgrenen läromedelsframställning uppgick till 69 miljoner kronor. Intäkterna från försäljning uppgick till 13 miljoner kronor. Endast en liten del av läromedelsverksamheten riktar sig mot vuxna.

Enligt SIH är en av anledningarna till att produktionen av läromedel för vuxna är liten att SIH sällan får förfrågningar om att ta fram särskilda läromedel för vuxenstudier. Den största efterfrågan på anpassade läromedel finns bland blinda och synskadade studerande. Det är också där de stora kostnaderna ligger. En normal lärobok kostar runt 15 000 kronor att översätta. Studerande inom kommunal vuxenutbildning ansvarar själva för sina litteraturkostnader. Det finns, till skillnad mot högskole- och folkhögskoleutbildning, inga centrala medel som kan utnyttjas för att täcka extrakostnader för kurslitteratur. Vissa gymnasieböcker i framförallt kärnämnen finns översatta av SIH och bör gå att använda i kommunal vuxenutbildning. I övriga ämnen är tillgången på översatta läroböcker dålig. En bok som kostar runt 250 kronor i tryckt form kostar runt 600 kronor om SIH kopierar en befintlig översättning av en kassetbok. Punktskriftsböcker är betydligt dyrare.

Universitet och högskolor är skyldiga att vid behov avsätta 0,15 procent av grundutbildningsanslaget för stöd till studenter med funktionshinder. I de fall detta inte täcker kostnaderna finns det möjlighet att ansöka om extra medel hos Stockholms universitet som förvaltar ett nationellt anslag. Anslaget uppgår för 1999 till 14,5 miljoner kronor. Det är ungefär 10 universitet och högskolor som varje år behöver ansöka om extra medel. Det beror framförallt på att de har döva studenter där undervisningen simultantolkas. 1998 studerade 57 döva studenter vid 15 universitet och högskolor. Kostnaden för tolkningen uppgick till 17,4 miljoner kronor. Totalt tog 883 studenter och forskarstuderande del av de särskilda medlen under 1998. Högskolans totala kostnader uppgick till 24 miljoner kronor 1998. Därtill kommer statsbidraget för vårdartjänst som Sisus fördelar.

Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) har bland annat ansvar för att *högskolestuderande* med synskada eller annat läshandikapp såsom rörelsehinder eller dyslexi får sin kurslitteratur på ett för dem anpassat medium. Produktionen av kurslitteratur finansieras av ett anslag som för 1999 uppgår till 23,5 miljoner kronor. Antalet högskolestudenter som får kurslitteratur från TPB ökar. Totalt var 345 studenter registrerade hos TPB under 1998. Kostnaden per registrerad student var i genomsnitt knappt 72 000 kronor.

Tolk- och översättarinstitutet (TÖI) vid Stockholms universitet anordnar utbildning av tolkar och översättare på universitetsnivå. Dessutom fördelar TÖI ett statsbidrag till folkbildningen, som för 1999 uppgår till 33,1 miljoner kronor, till folkhögskolor för utbildning av tolkar för döva, dövblinda och vuxendöva samt till teckenspråkläro-utbildning m.m.

LL-stiftelsen producerar lättlästa böcker och nyhetstidningen 8 SIDOR. Stiftelsens mål är att begåvningshandikappade och vissa andra grupper med lässvårigheter ska tillgodoses med nyhetsinformation och litteratur. För 1999 disponerar stiftelsen ett anslag på 13,3 miljoner kronor.

10.3 Omfattningen av medel för särskilda insatser för studerande med funktionshinder

I tabellen nedan har en sammanställning gjorts över de anslag som finns för särskilt stöd till funktionshindrade i vuxenutbildningen.

Tabell 10.1. Sammanställning över medel för särskilda insatser för studerande med funktionshinder 1998

Folkhögskolan	Myndighet	Anslag(mkr)	S:a (mkr)
Tilläggsbidrag	Sisus	33,6	
Förstärkningsbidrag	FBR	87,1	
Vårdartjänst inom folkhögskolan	Sisus	80,3	
Totalt folkhögskolan			201
Högskolan	Myndighet	Anslag(mkr)	S:a (mkr)
Kostnader i högskolan			
1998 för anpassning m.m.		24,3	
- varav anslag	SU	(9,5)	
Bidrag till läromedelsförmållning	TPB	23,0	
Vårdartjänst inom högskolan	Sisus	6,0	
Totalt högskolan			53,3

Anm: Anslag för 1998 om inget annat anges. Förstärkningsbidrag för invandrare med språksvårigheter är ej medräknat.

Källa: Statsliggaren för 1998. Stockholms universitet, *Kostnader 1998 för stödåtgärder till studenter och forskarstuderande med funktionshinder*.

Folkbildningsrådet 1999, *Årsredovisning 1998*. Sisus 1999, *Årsredovisning 1999*.

Stöd till barn- och ungdomar

I utredningen Funkis – funktionshindrade elever i skolan (SOU 1998:66) finns nedanstående sammanställning över de särskilda statliga anslag som finns för utbildning, stöd och läromedel för barn och ungdomar med funktionshinder i skolan.

Tabell 10.2. Statens särskilda anslag för utbildning, stöd och läromedel för barn och ungdomar med funktionshinder m.m. budgetåren 1997 och 1998

Anslag till barn- och ungdomsskolan	1997 (Mkr.)	1998 (Mkr.)
Specialskolan, inklusive resurscenter	414 840	418 943
SIH, inklusive konsulentorganisation	114 375	116 623
Skolutveckling och produktion av läromedel	20 467	20 936
Särskilda insatser på skolområdet/motsvarande	243 856	258 336
Varav		
- sjukhusundervisning	64 841	67 279
- regionala utbildningsinsatser	50 100	51 984
- riksgymnasier	109 215	118 298
- riksrekryterande utbildning för utvecklingsstörda barn och ungdomar	19 700	20 775
Statsbidrag för omvårdnadsinsatser vid Rh-gymnasium	76 900	85 800
Totalt	870 438	900 638
Bidrag till boende och resor för elever vid RGD/RGH och RH	52 100	53 273

Anm.: RGD/RGD står för riksrekryterande gymnasieutbildning för döva respektive hörselskadade och RH för riksrekryterande gymnasieutbildning för rörelsehindrade.

Källa: SOU 1998:66, *FUNKIS – Funktionshindrade elever i skolan*.

Tabellen visar att staten påtagit sig vissa kostnader för barn och ungdomsutbildning. Knappt hälften av anslagen avser utbildning för barn och ungdomar som staten är huvudman för. Den resterande delen av de samlade anslagen är främst avsedda för statsbidrag till riksrekryterande gymnasieutbildning och för insatser knutna till utbildning för barn och ungdomar som bedrivs av kommunala huvudmän. Delar av SIH:s basanslag² och anslaget för produktion av läromedel kan dock även användas till stöd för elever i kommunal vuxenutbildning. Övriga anslag i

² SIH:s konsulenter erbjuder visst specialpedagogiskt stöd till kommunal vuxenutbildning.

tabellen vänder sig enkom till barn- och ungdomsutbildning. Motsvarande medel för att ersätta kommunerna för extra kostnader i samband med undervisning av studerande med funktionshinder i den kommunala vuxenutbildningen saknas.

Denna genomgång av särskilda statliga resurser visar att de statliga medel som avsätts för särskilda insatser för studerande med funktionshinder i utbildningssammanhang är i särklass störst för barn- och ungdomsskolan med ca 900 miljoner för 1998 följt av folkbildningen med ca 198 miljoner för 1998 och högskoleväsendet med 54 miljoner för 1998.

Genomgången visar endast en del av de samlade resurser som samhället anvisar för att underlätta för studerande med funktionshinder att delta i vuxenutbildning. Det beror framförallt på att en stor del av vuxenutbildningen sker i kommunal regi och att det i stort sett inte finns några statliga medel riktade till studerande med funktionshinder i kommunal vuxenutbildning. Uppgifter om omfattningen av de resurser som kommuner och landsting anvisar för att möjliggöra för studerande med funktionshinder att delta i vuxenutbildning saknas på riksnivå. I regel saknas även uppgifter om omfattningen av de resurser som enskilda kommuner och landsting anvisar på kommunal-/landstingsnivå.

Kommunalt finansierad vuxenutbildning

Inom barn- och ungdomsskolan finns som visades i tabell 10.2 ett relativt stort ansvarstagande från statens sida i och med att man med flera olika anslag går in och stödjer den kommunala verksamheten eller ersätter kommuner för extra kostnader. Anledningarna till att staten gör avsteg från ansvars- och finansieringsprincipen i barn- och ungdomsskolan men inte i vuxenutbildningen kan vara många. Det har sannolikt betydelse att grundskolan är en obligatorisk skolform och att gymnasieskolan i realiteten också är det medan kommunal vuxenutbildning är en frivillig utbildningsform och det därför ansetts viktigare att ge särskilt statligt stöd till kommunerna för att på så sätt garantera en likvärdig barn- och ungdomsskola.

Att den kommunala vuxenutbildningen står vid sidan av det statliga stödsystemet är i enlighet med ansvars- och finansieringsprincipen, dvs. att det är huvudmannen – i det här fallet kommunerna – som har ansvaret för att se till att utbildningen i vid mening blir tillgänglig för alla människor. Finansieringen ska i enlighet med principen ske inom ramen för den kommunala budgeten. Under 1980-talet fanns statliga medel som Skolöverstyrelsen fördelade till kommunerna för att täcka extra kostnader i samband med undervisning av vuxenstuderande med funktionshinder. Som en följd av kommunaliseringen av skolan har hela det

finansiella ansvaret lagts över på kommunerna. I propositionen Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen (prop. 1990/91:85) skriver det föredragande statsrådet Persson att

Det bidrag som tidigare har anvisats för att främja handikappades möjligheter att delta i vuxenutbildning, ska i enlighet med riksdagens beslut i anledning av ansvarspropositionen, föras till sektorsbidraget för kommunernas skolväsende. Avsikten med att ta bort de särskilda bidragen är självfallet inte att handikappade studerande ska få sämre möjligheter att bedriva studier. Istället är det fråga om att ge kommunerna ett helt och odelat ansvar för sina kommuninnevärnars studiesituation. Detta ansvar omfattar även vuxna med behov av särskilda stödåtgärder på grund av sitt handikapp.

Konstruktionen där kommunerna har ett allmänt ansvar för att erbjuda stöd men få preciserade skyldigheter är en av orsakerna till att stödet till studerande med funktionshinder ser olika ut i olika kommuner. Öronmärkta statliga bidrag skulle sannolikt minska skillnaderna i förutsättningar för studerande med funktionshinder att delta i vuxenutbildningen mellan olika kommuner eftersom stödinsatserna blir mindre beroende av kommunala ekonomiska prioriteringar.

Statligt finansierad vuxenutbildning

Högskoleutbildning och folkbildning finansieras främst genom statliga medel. Det är därför naturligt att statliga medel även finansierar de extrakostnader som kan finnas för studerande med funktionshinder. Ur ett statsfinansiellt perspektiv brukar hävdas att kostnader förknippade med utbildning bör belasta de medel som regering och riksdag avsätter för utbildning. Det innebär att utbildningspolitiken, på samma sätt som exempelvis trafikpolitiken, bör utformas med hänsyn till människor med funktionshinder och att eventuella extrakostnader för studerande med funktionshinder bör ses som en utbildningspolitisk kostnad och inte som en handikapp- eller socialpolitisk kostnad.

Folkbildningen får sitt huvudsakliga bidrag från kulturdepartementets utgiftsområde och högskolan från utbildningsdepartementets utbildningsområde. De särskilda medel som finns för insatser riktade till studerande med funktionshinder i samband med studier ligger med ett undantag under utbildningsdepartementet. Undantaget är de medel som Sisus disponerar för praktisk assistans för rörelsehindrade som ligger under socialdepartementets utgiftsområde.

10.3.1 Fördelning av medel

Ansvaret för att utbildningen görs tillgänglig för studerande med funktionshinder ligger på respektive utbildningsanordnare. I detta ansvar ligger även att finansiera de insatser som krävs. Genom olika konstruktioner har medelsfördelningen till den statligt finansierade vuxenutbildningen inom det reguljära utbildningsväsendet byggts upp så att utbildningsanordnarna avlastas från visst kostnadsansvar genom de ovan redovisade myndigheternas verksamhet. I högskolans fall har respektive högskolas finansieringsansvar formaliserats genom de regler som säger att högskolorna ska beakta behovet av stöd för studenter med funktionshinder och att varje högskola vid behov ska avsätta 0,15 procent av grundutbildningsanslaget för stöd till studerande med funktionshinder. Kostnader som överstiger detta belopp kan efter ansökan delvis täckas av de medel som Stockholms universitet förfogar över.

Inom folkhögskolan avlastas utbildningsanordnarna från kostnadsansvaret dels genom att Folkbildningsrådet avsätter 10 procent av statsbidraget till kostnader i samband med anpassning av utbildning för studerande med funktionshinder dels genom de statsbidrag Sibus fördelar.

Inom studieförbundsverksamheten ger verksamhet för deltagare med funktionshinder och invandrare ett högre statsbidrag från Folkbildningsrådet. Det finns dock inga centrala medel för extra kostnader utan samtliga medel fördelas ut till förbunden. Några studieförbund lyfter av pengar centralt för insatser för deltagare med funktionshinder som sedan kan sökas av olika kursanordnare. Synskadades riksförbund får via Sibus medel för anpassning av studiematerial för synskadade och dövblinda deltagare.

Ansvars- och finansieringsprincipen

Ur ett finansiellt perspektiv kan ansvars- och finansieringsprincipens bärande idé, om att varje sektor i samhället ska utformas så att den blir tillgänglig för alla medborgare och att de eventuella anpassningar som kan behövas ska vidtas och finansieras inom ramen för den ordinarie verksamheten, i huvudsak sägas gälla för vuxenutbildningen. Det finns framförallt två skäl till varför principen är viktig. Ur ett statsfinansiellt perspektiv är det rimligt att varje sektor bär sina egna kostnader och ur ett handikappolitiskt perspektiv bör det vara ett naturligt och självklart inslag inom ramen för all samhällelig verksamhet att verka för att tillgängligheten ökar för alla individer.

Rent praktiskt har det sannolikt större betydelse hur principen tillämpas, dvs. hur finansieringen av insatser för att öka tillgängligheten i utbildningssituationen sker i praktiken. Att tillämpa principen fullt ut och lägga hela finansieringsansvaret på respektive utbildningsanordnare har nackdelar. Särskilt gäller det mindre utbildningsanordnare som proportionellt sett kan få mycket stora kostnader under vissa år eftersom det är relativt ovanligt med studerande som behöver särskilt stöd och kostnaderna för vissa insatser ibland kan vara mycket stora. Centralt avsatta medel kan fungera som ett sätt att sprida kostnaderna på ett större studerandeantal.

Inom folkhögskolan där varje utbildningsanordnare är relativt liten finns den största andelen centrala medel, ungefär 16 procent³ av de totala statliga medlen till folkhögskolorna är öronmärkta till olika insatser för att öka tillgängligheten för deltagare med funktionshinder. Förutom att sprida kostnaderna på ett större studerandeunderlag innebär det också att handlingsutrymmet blir större än i till exempel studieförbundens fall där prioriteringarna får göras inom respektive studieförbund.

På motsvarande sätt kan frånvaron av centrala statliga medel inom kommunal vuxenutbildning begränsa beredskapen och handlingsutrymmet för små kommuner att ta emot studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen. Detta exemplifieras bl.a. i Vetlanda kommuns remissvar på Kunskapslyftskommitténs förra delbetänkande där de hävdar att de resurser som krävs för att anta en döv elev som kräver en assistent (tolk) skulle sluka resurser motsvarande utbildningskostnaderna för minst 15 ordinarie elever.

10.4 Insatser vid sidan av det ordinarie utbildningsväsendet

Vid sidan av de myndigheter som har till uppgift att underlätta för människor med funktionshinder att delta i det reguljära utbildningsväsendet har även verksamhet som sorterar under Riksförsäkringsverket (RFV) och Arbetsmarknadsverket (AMV) betydelse för studerande med funktionshinder. Det rör sig framförallt om att administrera och betala ut vissa ekonomiska stöd och att finansiera utbildning inom ramen för rehabiliterande verksamhet eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Arbetsmarknadsverket ska prioritera människor med funktionshinder i sin verksamhet. Av de arbetslösa utgjorde gruppen med ett arbets-

³ I de 16 procenten ingår de medel som FBR avsätter från statsbidraget och SISUS båda anslag.

handikapp ca 10 procent. Av de inskrivna vid arbetsförmedlingen var andelen sökande med arbetshandikapp närmare 15 procent (Arbetsmarknadsverket 1999).

10.4.1 Försäkringskassan

Försäkringskassan handlägger enskilda ärenden inom socialförsäkrings- och bidragssystemet och har framförallt tre uppgifter som har betydelse för möjligheten för människor med funktionshinder att utbilda sig i vuxen ålder.

- administrera vissa ekonomiska stöd som studerande med funktionshinder kan söka
- samordna de rehabiliteringsinsatser som bedrivs av olika myndigheter och se till att de rehabiliteringsåtgärder vidtas som behövs för en effektiv rehabilitering
- upphandla och erbjuda vissa rehabiliteringstjänster.

Ekonomiskt stöd

Utbildningsbidrag/aktivitetsstöd kan ges till den som deltar i arbetsmarknadsutbildning, IT-utbildning⁴, yrkesinriktad rehabilitering, arbetspraktik, verksamhet på datortek eller start av näringsverksamhet inom ramen för en *arbetsmarknadsåtgärd*. Länsarbetsnämnden beslutar om vem som får delta i arbetsmarknadsåtgärderna och försäkringskassan beräknar och betalar ut bidraget. Utbildningsbidraget/aktivitetsstödet motsvarar i regel arbetslöshetskasseersättningen. För dem som inte uppfyller villkoret för arbetslöshetskassa uppgår bidraget till 103 kronor per dag.

Den som deltar i arbetslivsinriktad rehabilitering kan ha rätt till *rehabiliteringsersättning*. En förutsättning är att rehabiliteringen ingår i en rehabiliteringsplan upprättad av försäkringskassan. Situationer som ger rätt till ersättning är till exempel arbetsträning eller utbildning i rehabiliterande syfte under högst ett år. Rehabiliteringsersättningen består dels av *rehabiliteringspenning*, dels av ett *särskilt bidrag* som ska täcka vissa kostnader som uppstår i samband med rehabiliteringen. Rehabiliteringspenning motsvarar 80 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten. Det särskilda bidraget kan utgå för kostnader för t.ex. resor, läromedel och kursavgifter. Under 1997 erhöll ca 36 000 personer re-

⁴ S.k. SwIT-yrkesutbildning

habiliteringspenning. I genomsnitt utbetalades ersättning för 75 dagar per person.

Studering med funktionshinder som deltar i arbetsmarknadsutbildning eller yrkesinriktad rehabilitering, kan få *reseersättning* för resor till och från utbildningen samt för studieresor av försäkringskassan. Om den studerande behöver en ledsagare så kan även den personen få ersättning. Arbetsförmedlingen/länsarbetsnämnden beslutar och försäkringskassan beräknar och betalar ut ersättningen.

Försäkringskassan kan ge *bidrag till arbetshjälpmedel* både till anställda/egenföretagare och arbetsgivare. Bidraget syftar framförallt till att underlätta att en arbetsplats görs tillgänglig för en anställd/egenföretagare genom personligt hjälpmedel eller genom en anpassning av arbetsplatsen. I anknytning till vuxenutbildning kan bidraget sökas om en anställd gått en utbildning i rehabiliterande syfte och vid återkomsten till arbetsplatsen behöver ett hjälpmedel.

Samordning av rehabiliteringsinsatser

Rehabilitering är ett samlingsbegrepp för alla åtgärder av medicinsk, social, psykologisk och arbetslivsinriktad art där målet är att hjälpa sjuka och skadade personer att återvinna bästa möjliga funktionsförmåga och förutsättningar för ett normalt liv. Rehabilitering bedrivs i någon form av olika aktörer inom ramen för olika myndigheters ansvarsområden: socialtjänsten, arbetsförmedlingen, försäkringskassan samt hälso- och sjukvården.

Försäkringskassans övergripande samordningsansvar för samhällets rehabiliteringsinsatser gäller personer som är inskrivna hos försäkringskassan och har rätt till sjukpenning. I samordningsansvaret ligger att organisera ett effektivt samarbete mellan olika myndigheter och organ med uppgifter inom rehabiliteringsområdet.

Arbetslivsinriktad rehabilitering

Med arbetslivsinriktad rehabilitering menas de insatser som behöver göras för att den som har drabbats av sjukdom ska få tillbaka sin arbetsförmåga och förutsättningar att försörja sig själv genom förvärvsarbete. Utbildning kan utgöra en sådan rehabiliteringsinsats. Statskontoret har visat att den arbetslivsinriktade rehabiliteringen totalt kostar ca 2,6 miljarder kronor per år, den medicinska rehabiliteringen oräknad. Arbetsmarknadsverkets kostnader beräknades till 2,1 miljarder kronor och försäkringskassornas till ca 500 miljoner kronor per år. Enligt Stats-

kontorets undersökning – vars syfte var att göra en översyn av effekterna av den arbetslivsinriktade rehabiliteringen – är utbildning den rehabiliteringsform som ger bäst resultat (Statskontoret, 1997).

Försäkringskassan ansvarar för rehabiliteringen av dem som *saknar en anställning*. För dem som har en anställning är det i första hand arbetsgivaren som ansvarar för att rehabiliteringsinsatsen kommer tillstånd. Under 1997 år upphandlade försäkringskassan rehabiliteringstjänster till 11 068 personer.

10.4.2 Arbetsmarknadsverket

Enligt instruktionen för Arbetsmarknadsverket (AMV) är en av verkets huvuduppgifter att värna om de svaga gruppernas ställning på arbetsmarknaden. Gruppen arbetshandikappade utgör ca 30 procent av alla personer som får del av Arbetsmarknadsverkets åtgärdsutbud.

Totalt befann sig under 1998 i genomsnitt 27 900 arbetshandikappade – ungefär 15 procent av samtliga inskrivna vid arbetsförmedlingarna/arbetsmarknadsinstituterna – i *konjunkturberoende åtgärder*. De åtgärder som hade störst genomsnittligt antal deltagare med arbetshandikapp per månad av samtliga konjunkturberoende åtgärder under 1998 var Ami-åtgärd med 6 500 deltagare per månad, arbetsmarknadsutbildning med 6 300 deltagare per månad, Arbetslivsutveckling (ALU) med 5 700 deltagare per månad och Arbetsplatsintroduktion (API) med 2 800 deltagare per månad.

De särskilda insatserna för arbetshandikappade, de sk. *icke konjunkturberoende åtgärderna* omfattade 1998 knappt 54 000 personer varav 48 000 lönebidragstagare och 6 000 med skyddad anställning hos offentlig arbetsgivare (OSA) (Arbetsmarknadsverket, 1999).

Samhall är ett aktiebolag som har ett avtal med staten. De har ca 30 000 anställda. Samhalls verksamhetsidé är att skapa meningsfullt och utvecklande arbete för personer med arbetshandikapp. En person som på grund av arbetshandikapp inte kan få arbete på den reguljära arbetsmarknaden kan få anställning hos ett Samhallföretag via arbetsförmedlingen.

Arbetsmarknadsinstitut (Ami)

Arbetsmarknadsinstitutet bedriver arbetslivsinriktad rehabilitering. Institutens uppgift är att ge service till arbetssökande som behöver mer stöd än vad Arbetsförmedlingen kan ge. Det kan ske genom vägledning, arbetsprövning, arbetsträning och andra arbetsförberedande åtgärder till arbetshandikappade och vissa andra arbetssökande. Ami används för både korta intensiva insatser och för mer omfattande insatser som utredning, arbetslivsinriktad rehabilitering och arbetsförberedelse. Ami erbjuder vägledning och praktik på olika arbetsplatser.

Det finns ca 120 Ami-enheter i Sverige. Vissa har specialkompetens för människor med synskada, hörselskada/döva, rörelsehinder, intellektuella, psykiska- eller socialmedicinska arbetshandikapp. Samtliga län kan erbjuda specialkompetens för de sista tre grupperna. Ami-syn finns i nio län, Ami-hörsel i fem och Ami för personer med rörelsehinder finns i nio län.

Det genomsnittliga antalet arbetshandikappade per månad i Ami-åtgärd 1998, var 6 500 (ca 94 procent av det totala antalet personer i Ami-åtgärd), vilket är en ökning med 33 procent från budgetåret 95/96. Den största gruppen av arbetshandikappade var människor med rörelsehinder som utgjorde ca 37 procent av dem i Ami-åtgärd. Gruppen med socialmedicinska arbetshandikapp utgjorde 16 procent, psykiska arbetshandikapp 13 procent och intellektuella arbetshandikapp 10 procent.

Andelen inskrivna vid Ami med ett arbetshandikapp som hade ett arbete 30 dagar efter avslutad åtgärd var 26 procent under 1998 (Arbetsmarknadsverket, 1999). Ungefär hälften av dem som är i arbete 90 dagar efter genomförd Ami-åtgärd har en anställning med lönebidrag eller ett offentligt skyddat arbete. Därutöver är det ganska vanligt att de har fått en anställning inom Samhall eller anställning med rekryteringsstöd (Arbetsmarknadsverket, 1998b).

Arbetsmarknadsutbildning

Utbildning finansierad av AMV utförs i regel på entreprenad, dvs. man upphandlar utbildningen från lämplig utbildningsanordnare. AmuGruppen, vars affärsområde HADAR är speciellt inriktat mot att erbjuda människor med funktionshinder utbildning, är en av de största leverantörerna. För vissa arbetslösa arbetshandikappade samt vissa arbetslösa utomnordiska medborgare finns möjligheten att erbjuda utbildning inom det reguljära utbildningsväsendet i form av arbetsmarknadsutbildning. Det kan t.ex. innebära att länsarbetsnämnden upphandlar en plats i den kommunala vuxenutbildningen. Den studerande kan finansi-

era studierna via utbildningsbidrag och har dessutom möjlighet att söka reseersättning och få kostnader för kurslitteratur täckta.

Synskadade kan få ersättning för kostnader för tal- och punktskriftslitteratur som de behöver för att delta i arbetsmarknadsutbildning.

Antalet deltagare i reguljär utbildning, finansierad av Ams, var för budgetåret 1998 i genomsnitt 6 700 deltagare per månad (Arbetsmarknadsverket, 1999).

Europeiska socialfondens Mål 3

Arbetsmarknadsstyrelsen ansvarar för Europeiska socialfondens Mål 3 medel i Sverige. Mål 3 är inriktat på att stödja personer som är arbetslösa. Människor med arbetshandikapp är en av fyra målgrupper för Mål 3 medlen. Verksamheten bedrivs i projektform och kan bestå av insatser i form av *kompetensutveckling*, aktivitetscenter (datortekens arbetsmarknadsdel), vägledning och rådgivning samt starta eget. Projektet måste innefatta minst en av dessa insatser.

Under perioden juli 1995 till november 1998 har 1 580 projekt registrerats. Ungefär sex procent av deltagarna har deltagit i projekt riktade mot deltagare med arbetshandikapp. Av samtliga deltagare utgjorde gruppen arbetshandikappade 12 procent under den redovisade perioden (Arbetsmarknadsverket, 1998a).

10.5 Landstingets ansvar för stöd i och i samband med studier

Inom ramen för landstingens ansvar för hälso- och sjukvården ligger insatser som har anknytning till vuxenstudier. Hälso- och sjukvårdslagen föreskriver att landstingen ska erbjuda habilitering och rehabilitering, ansvara för hjälpmedelsförsörjning och erbjuda vardagstolkning för barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och hörselskadade. Ansvar för rehabilitering, habilitering och hjälpmedelsförsörjning tas över av kommunerna för individer som bor i särskilda boendeformer för omvårdnad av äldre och boende med funktionshinder.

10.5.1 Habilitering och rehabilitering

I hälso- och sjukvårdshuvudmannens ansvar ingår att erbjuda medicinsk behandling och *medicinsk rehabilitering*. Sjukvårdens rehabiliteringsmål är att så långt som möjligt återställa funktionsförmågan eller att så långt

som möjligt förbättra en nedsatt funktion (prop. 1996/97:63). För det stora flertalet människor med funktionshinder finns inget samband mellan vuxenutbildning och habilitering/rehabilitering. För människor med omfattande eller förvärvade funktionshinder kan det ibland finnas ett samband. Rehabilitering är ingen tydlig verksamhet utan bedrivs i varierande former av olika aktörer inom ramen för olika myndigheters ansvarsområden. Ett exempel där landstingens ansvarsområde gränsar till utbildningsområdet är de folkhögskolekurser som kombinerar pedagogisk och rehabiliterande verksamhet vid de skolor som har en omsorgs- och rehabiliteringsverksamhet inom eller i anslutning till folkhögskolan.

Landstingen bedriver också viss utbildningsverksamhet i egen regi inom ramen för landstingens hörsel- och syncentraler. De kan exempelvis bestå i att människor som helt eller delvis förlorat synförmågan i vuxen ålder lär sig att läsa och skriva punktskrift.

10.5.2 Hjälpmedel

Landstingets ansvar för att erbjuda hjälpmedel till människor med funktionshinder innebär att dels tillhandahålla och finansiera hjälpmedel – i första hand för att underlätta den dagliga livsföringen för funktionshindrade och deras egen vård och behandling – dels ha en organisation för att informera om, utröna behov av och prova ut hjälpmedel. Som hjälpmedel för den dagliga livsföringen räknas, enligt specialmotiveringen till HSL § 3 b, (tidigare 3 a) sådana hjälpmedel som fordras för att den enskilde

själv eller med hjälp av annan skall kunna tillgodose grundläggande personliga behov (att klä sig, äta, sköta sin hygien m.m.) förflytta sig, kommunicera med omvärlden, fungera i hemmet, gå i skolan samt delta i sysselsättning och normala fritids- och rekreationsaktiviteter.

Med normal fritid avses sådana vardagliga fritidssysselsättningar som utförs i hemmet och i närmiljön.

Utanför begreppet för den dagliga livsföringen faller arbetstekniska hjälpmedel, vissa hjälpmedel som kan behövas för att genomgå en yrkesinriktad rehabilitering, särskilda pedagogiska hjälpmedel inom barnomsorgen och skolan samt förbrukningsartiklar.

(prop. 1992/93:159)

Det går inte att i detalj precisera *vilka* hjälpmedel som faller under landstingets ansvar i utbildningssammanhang. Det avgörande är inte hjälpmedlet i sig utan i vilken situation det är avsett att användas. Gränsen mellan vad som är landstingets hjälpmedelsansvar och annan huvudmans ansvar kan vara svår att dra. Huvudprincipen kan sägas vara att landstinget finansierar personliga hjälpmedel och att utbildningsanordnaren finansierar hjälpmedel som är att betrakta som pedagogiska hjälpmedel eller grundläggande utrustning vid skolan.

10.5.3 Vardagstolkning

Som vardagstolkning räknas en mängd situationer i vardagslivet så som tolk vid besök inom sjukvården, vid kontakt med olika myndigheter, vid bank- och postärenden eller för att kunna delta i informationsutbyte på föräldramöten, arbetsplatsen eller vigsel och konfirmation. Utöver de situationer som kan räknas till vardagslivet avses också vissa grundläggande tolktjänster i arbetslivet, för fritidsaktiviteter och för rekreation.

Tolktjänst för deltagande i vuxenutbildning finns inte upptaget i den relativt detaljerade beskrivningen av vad som avses med vardagstolkning. Förarbetena till Hälso- och sjukvårdslagen antyder att det ligger under landstingets ansvarsområde att erbjuda tolktjänst för inledande kontakter och praktiska detaljer i samband med påbörjandet av en utbildning men inte att ansvara för tolktjänst under själva utbildningen (prop. 1992/93:159). I enlighet med ansvars- och finansieringsprincipen bör kostnader för tolk i samband med vuxenutbildning tas inom ramen för de medel som avsatts för utbildning. Skolhuvudmän inom den statligt finansierade vuxenutbildningen inom folkhögskolan och högskolan kan erhålla särskilda medel för tolkkostnader. Någon motsvarig möjlighet för kommunerna att erhålla statsbidrag för tolktjänst finns inte.

10.6 Kommunernas ansvar för stöd och service

10.6.1 Socialtjänstlagen

Socialtjänstlagen (SFS 1980:620) ger varje kommun det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver. Socialtjänstens övergripande uppgift är enligt portalparagrafen att den

på demokratins och solidaritetens grund skall främja människornas ekonomiska och sociala trygghet, jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet. Socialtjänsten ska under hänsynstagande till människans ansvar för sin och andras sociala situation inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser.

(SoL, § 1.)

Socialtjänstlagen är en ramlag med vissa rättighetsinslag. Riksdagen har genom lagstiftning slagit fast vilka mål som gäller för socialtjänsten. Inom de ramar som anges får kommunerna genom politiska beslut anpassa verksamheten efter lokala behov och förutsättningar. Det är vanligt att kommuner upprättar egna regelverk i form av kommunala reglementen, ofta fastställda av fullmäktige, som är styrande för socialtjänsten. Det kan handla om regler kring hjälp i hemmet, avlösning, ledsagning med mera. Det som har bäring för vuxenstudier är de allmänna formuleringarna om inriktningen av socialtjänstens verksamhet:

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Detta ansvar innebär ingen inskränkning i det ansvar som vilar på andra huvudmän.

(SoL, § 3.)

Och nedanstående formuleringar om riktlinjer för socialnämndens verksamhet:

Socialnämndens medverkan i samhällsplaneringen ska ..... särskilt syfta till att påverka utformningen av nya och äldre bo-

stadsområden i kommunen. Nämnden skall också verka för att offentliga lokaler och allmänna kommunikationer utformas så att de blir lätt tillgängliga för alla.

..... Socialnämnden skall i sin verksamhet främja den enskildes rätt till arbete, bostad och utbildning.

(SoL, § 7.)

Socialnämnden skall verka för att människor som av fysiska, psykiska eller andra skäl möter betydande svårigheter i sin livsföring får möjligheter att delta i samhällets gemenskap och leva som andra.

Socialnämnden skall medverka till att den enskilde får en meningsfull sysselsättning och att han får bo på ett sätt som är anpassat efter hans behov av särskilt stöd.

(SoL, § 21.)

Delar av Socialtjänstlagen har karaktären av en rättighetslag, dvs. den enskildes rättigheter finns tydligt angivna och det finns möjlighet att överklaga beslut om rättigheten. Enligt Socialtjänstlagen har den som inte själv kan tillgodose sina behov eller kan få dem tillgodosedda på annat sätt i vissa fall *rätt* till bistånd i form av "försörjningsstöd" och "annat bistånd"⁵.

Försörjningsstödet består dels av en för hela riket gällande schabloniserad del som fastställs av regeringen (riksnormen), dels av vissa andra preciserade kostnadsposter som ersätts med skäligt belopp. Med "annat bistånd" avses hjälp i hemmet och *särskilt boende* för äldre eller funktionshindrade. Beslut om försörjningsstöd och annat bistånd kan överklagas genom förvaltningsbesvär.

Socialnämnden har möjlighet att ge bistånd utöver eller i annan form än vad som följer av bestämmelserna om "försörjningsstöd" och "annat bistånd". Detta stöd kan exempelvis omfatta flyttningkostnader, möbler, skuldsanering m.m. samt vård, stöd och behandlingsinsatser. Kommunen ges alltså en befogenhet men inte en skyldighet att ge bistånd utöver det som preciserats som "försörjningsstöd" och "annat bistånd".

Reglerna för den enskildes rätt till bistånd ändrades i och med riksdagens godkännande av de lagändringar som föreslogs i propositionen *Ändringar i socialtjänstlagen* (prop 1996/97:124). Dessförinnan klassificerades samtliga insatser som den enskilde ansökte om på grundval av

⁵ SoL 6 §. Den som inte själv kan tillgodose sina behov eller få dem tillgodosedda på annat sätt har rätt till bistånd av socialnämnden för sin försörjning (försörjningsstöd) och för sin livsföring i övrigt (annat bistånd) på de villkor som anges i 6 b - 6f §.

6 § SoL som rättigheter. För de fall den sökande var missnöjd med socialnämndens beslut var det överklagningsbart som *förvaltningsbesvär*. Det innebär att förvaltningsdomstolen kan pröva *skäligheten* i det kommunala biståndsbeslutet och/eller sätta ett helt eller delvis nytt beslut i det överklagade beslutets ställe. De beslut som idag inte kan prövas som förvaltningsbesvär kan överklagas enligt Kommunallagen som laglighetsprövning (kommunalbesvär). Domstolens prövning är dock begränsad till vissa kriterier och något nytt beslut kan inte fattas av domstolen. Istället upphävs kommunens beslut som olagligt.

Med anledning av den minskade möjligheten att via förvaltningsbesvär överpröva ett kommunalt beslut om bistånd anförde regeringen att:

Vilka möjligheter som finns att överklaga olika beslut av socialnämnden har ingen betydelse för kommunens skyldighet att erbjuda sådana insatser när det behövs.
(prop. 1996/97:124)

Vidare anförts att den enskilde är tillförsäkrad ett inflytande över insatserna genom socialtjänstlagens regler om att *”socialnämndens insatser för den enskilde skall utformas och genomföras tillsammans med honom och vid behov samverka med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar”*. Regeringen skriver vidare i propositionen att det, enligt regeringens bedömning, dessutom är ytterst osannolikt att en person som är i verkligt behov av stöd, vård eller behandling skulle vägras detta av kommunen. Att en enskild och kommun kan ha olika uppfattningar om val eller utformning av en insats är, enligt propositionen, är knappast något som lämpar sig för juridisk överprövning.

Ett exempel på när *olika uppfattningar om val eller utformning av en insats* trots allt uppstår är när kommuner avslår en biståndsansökan enligt Socialtjänstlagen från en enskild om finansiering av extrakostnader för bostadsanpassning, omvårdnad m.m. under utbildning på folkhögskola (se vidare avsnitt 16.5).

10.6.2 Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) är en utpräglad rättighetslag. Verksamheten ska enligt lagens målformuleringar främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen. Lagen innebär inte

någon inskränkning i de rättigheter som den enskilde kan ha enligt andra lagar.

De insatser som regleras i LSS ryms i huvudsak inom det stöd som människor med funktionshinder kan erhålla genom Socialtjänstlagen eller annan lagstiftning och kan ses som ett komplement till övrig lagstiftning på området som reglerar rättigheter i fråga om stöd och service för människor med funktionshinder. LSS kom bl.a. till som en följd av att "1989 års handikapputredning" (dir 1988:53) konstaterat att det förelåg betydande klyftor på olika områden mellan människor med funktionshinder och andra människor eftersom socialtjänsten och hälso- och sjukvårdens insatser inte alltid räckte till för att skapa jämlika levnadsförhållanden. Syftet med den nya lagen var att för vissa preciserade grupper av människor med funktionshinder, som innebär att de är i behov av ett omfattande och varaktigt stöd, införa en absolut rätt till vissa insatser. Lagen anger konkret de insatser som den enskilde har rätt till. Lagen omfattar tre olika personkretsgrupper som har möjlighet att få stöd. För att omfattas av lagen krävs att funktionshindret ska vara stort och varaktigt. Det ska ha en sådan karaktär eller omfattning att det starkt påverkar flera viktiga livsområden samtidigt. Lagen anger tre olika personkretsgrupper som kan omfattas av lagstiftningen.

- *Personkretsgrupp 1* omfattar personer med utvecklingsstörning och personer med autism eller autismliknande tillstånd.
- *Personkretsgrupp 2* omfattar personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder, föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom.
- *Personkretsgrupp 3* omfattar personer med andra varaktiga fysiska eller psykiska funktionshinder som uppenbart inte beror på normalt åldrande, om de är stora och förorsakar betydande svårigheter i den dagliga livsföringen och därmed ett omfattande behov av stöd eller service.

Personer som har rätt till stöd enligt lagen har under vissa förutsättningar rätt till olika insatser. De insatser som anges i lagen är följande:

1. rådgivning och annat stöd
2. biträde av personlig assistent eller ekonomiskt stöd till skäligen kostnader för sådan assistans, till den del behovet av ekonomiskt stöd inte täcks av assistansersättning enligt Lagen om assistansersättning, LASS
3. ledsagarservice
4. biträde av kontaktperson
5. avlösarservice

6. korttidsvistelse utanför hemmet
7. korttidstillsyn för skolungdom över 12 år
8. boende i familjehem eller bostad med särskild service för barn och ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet
9. bostad med särskild service för vuxna eller annan särskilt anpassad bostad för vuxna
10. daglig verksamhet för personer i yrkesverksam ålder som saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig.

Totalt räknar man med att mellan 48 000 och 50 000, dvs. drygt 0,5 procent av befolkningen hade beslut om insatser enligt LSS. Antalet personer ökade med 7 procent under 1997 jämfört med året innan.

Kommunerna ansvarar för alla insatser utom ”rådgivning och annat personligt stöd” som landstinget ansvarar för. För insatsen personlig assistans sträcker sig kommunens ansvar upp till i genomsnitt 20 timmar per vecka. År insatsen större tar staten i form av Försäkringskassan över ansvaret enligt Lagen om assistansersättning, LASS (1993:389).

Rätten till personlig assistans enligt LSS motsvaras, förutom det ökade timantalet, i stort sätt av LASS. Den största skillnaden ligger i att assistansersättning enligt LASS inte lämnas för tid då den funktionshindrade

- vårdas på en institution som tillhör staten, en kommun eller ett landsting
- vårdas på en institution som drivs med bidrag från staten, en kommun eller ett landsting
- bor i en gruppboende eller
- vistas i eller deltar i barnomsorg, skola eller daglig verksamhet enligt 9 § 10 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade.

10.6.3 Färdtjänst

Färdtjänst reglerades tidigare som en bidragsfråga inom Socialtjänstlagens bestämmelser om färdtjänst. I och med att riksdagen antog Lagen (1997:736) om färdtjänst i enlighet med regeringens proposition *Mer tillgänglig kollektivtrafik* (prop. 1996/97:115) fastslogs även att färdtjänst i första hand bör betraktas som en transportform i stället för som en bidragsfråga.

Lagen anger att den som på grund av ett funktionshinder har väsentliga svårigheter att förflytta sig på egen hand eller att resa med allmänna kommunikationsmedel *ska*, om resebehovet inte kan tillgodoses

på annat sätt, ges tillstånd till färdtjänst. Varje kommun ”ansvarar, såvitt gäller kommuninvånarna, för att färdtjänst anordnas inom kommunen och, om det finns särskilda skäl, mellan kommunen och en annan kommun”. En kommun får via avtal överlåta de uppgifter som regleras i Lagen om färdtjänst till trafikhuvudmannen i länet. Färdtjänstens regelsystem varierar från kommun till kommun. Skillnaderna kan bestå i vilka kriterier som tillämpas för tillstånd, antalet resor, kostnaden för resa, krav på samåkning etc.

För en individ med tillstånd till färdtjänst kan vuxenstudier innebära att behovet av färdtjänsten ökar. I de fall behovet överstiger det antal resor som tillståndet omfattar bör tillståndet omprövas. Möjligheten att genom villkor inskränka utnyttjandet av färdtjänstillstånd får enligt lagen ske i *skälig omfattning*. Beslut om tillstånd till färdtjänst kan överklagas till förvaltningsdomstol.

I januari 1996 hade ca 430 000 personer tillstånd till färdtjänst. Av dessa var 16 procent yngre än 65 år och de reste i genomsnitt ca 40 gånger per år med färdtjänsten (bet. 1997/98:TU03).

11 Studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen

11.1 Studerande med funktionshinder

I detta kapitel redovisas en översikt över vissa funktionshinder, deras konsekvenser i utbildningssituationen samt exempel på stöd som den studerande kan behöva i vuxenstudier.

Syftet med genomgången är att visa på att en god tillgänglighet kan erhållas för flertalet av grupperna av funktionshindrade med tämligen likartade lösningar.

11.1.1 Kommunikationshandikapp

I utbildningssituationen liksom i samhällslivet i övrigt är möjlighet till kommunikation nödvändig. Funktionshinder av kommunikativ karaktär kan leda till avsevärda handikapp i studiesituationen. Nedan behandlas särskilt dövhet och hörselskada, dövblindhet samt tal- och språkstörningar.

Dövhet

Barndomsdöva har teckenspråk som modersmål, och lär sig skriva och läsa svenska utifrån teckenspråket. Teckenspråket är det språk som barndomsdöva bäst kommunicerar på även om de kan läsa och skriva på svenska. I Sverige finns enligt Sveriges Dövas Riksförbund mellan 8 000 och 10 000 barndomsdöva.

Vuxendöva har svenska som första språk. Många lär sig alternativa kommunikationsmetoder och behöver t.ex. tecken- eller skrivtolk. Det finns ungefär 4 000 vuxendöva i Sverige.

För att döva ska kunna tillgodogöra sig information måste den ske visuellt. Behovet av tolk är basalt för att kunna kommunicera med den hörande världen.

Datorn kan vara ett betydelsefullt hjälpmedel för döva. Med multimediateknik blir information tillgänglig på teckenspråk.

Hörselskada

Enligt Hörselskadades riksförbund finns det ungefär 650 000 människor med hörselskada i Sverige. Knappt hälften av dessa är över 65 år.

Studering med hörselskada kan behöva hörseltekniska hjälpmedel såsom hörapparat, hörselslinga och mikrofon hos läraren. Dessutom kan akustiksanering av lokaler krävas för att den tekniska hörselutrustningen ska fungera tillfredsställande. Lokalen bör även ha bra belysning och den studerande bör ha möjlighet att se ansiktet på den som talar.

Vissa hörselskadade kan i undervisningssituationen ha behov av tolk eller skrivhjälp. För många är datorn ett bra hjälpmedel.

Dövblindhet

Dövblindhet är ett kommunikationshandikapp som avsevärt försvårar informationsinhämtning. Den dövblinde kan inte låta synen kompensera brist på hörsel eller hörseln kompensera synskadan. Dövblinda riskerar lätt att bli socialt isolerade.

Väldigt få barn föds dövblinda. Många är från början döva eller hörselskadade och har senare fått en försämrad syn, eller tvärtom. Andelen dövblinda i befolkningen ökar med människors stigande ålder. Av de ca 1 200 vuxna dövblinda som man känner till i Sverige, är hälften över 80 år (Handikappinstitutet, 1998).

Dövblinda har behov av speciella dövblindtolkar. Tolken ska förutom att översätta mellan tal och teckenspråk även hålla den studerande underrättad om hur omgivningen ser ut, s.k. syntolkning.

Hjälpmedel för synskadade och för hörselskadade kan i viss utsträckning användas även av dövblinda. En synanpassad dator, t.ex. med punktskriftläsarrad på skärmen är exempel på detta. Ibland kan hjälpmedel anpassas genom att ljud- eller ljussignaler byts ut mot en vibrator.

Tal- och språkstörning

Tal- eller språkstörning kan ibland bero på *fysiska skador i talorganet*. Fysisk talskada är ofta förknippad med andra funktionshinder, t.ex. rörelsehinder. Personer med fysiska talskador använder sig ibland av alternativa kommunikationsformer, och de behöver i så fall tillgång till

tolk i undervisningssituationen. Dator kan vara ett hjälpmedel som underlättar kommunikationen. En del kommunicerar med hjälp av Bliss¹.

Grav språkstörning kännetecknas av olika kombinationer av språkliga störningar. Orsakerna kan vara en anatomisk avvikelse eller en diffus hjärnpåverkan tidigt i livet. Ofta är språkstörningen en del i annan störning såsom ADHD, DAMP, autism, Aspergers syndrom m.m.

En annan slags talstörning är *stamning*. Ungefär fyra procent av alla barn stammar under någon eller några perioder av sitt liv. För de allra flesta är det en övergående fas. Av den vuxna befolkningen beräknas cirka en procent ha problem med stamning.

11.1.2 Rörelsehinder

Personer med rörelsehinder utgör en stor och heterogen grupp. Många har enbart ett motoriskt rörelsehinder, medan vissa har flera funktionshinder, t.ex. nedsatt tal-, språk-, minnes- och/eller associationsförmåga eller bristande förmåga att samordna sinnesintryck och motorik. Rörelsehindret medför ibland att det tar längre tid att motoriskt utföra vissa uppgifter.

Vanliga orsaker till rörelsehinder är Cerebral pares (CP), ryggmärgsbrott och muskelsjukdomar. Vissa har fått rörelsehinder av förvärvade skador till följd av yttre våld, t.ex. trafikolyckor, eller som biverkningar till följd av medicinska behandlingar.

För personer med rörelsehinder är det viktigt med en anpassad fysisk miljö. Enligt Handikappombudsmannen innebär en minimal anpassning att lokalen har plana och hinderfria golvytor, att dörrar och korridorer har en viss minsta bredd, att det mellan våningsplan finns lyftanordning, hiss eller ramp, att dörrarna är lättmanövrerade och att byggnaden har handikapptalett (Handikappombudsmannen, 1997).

Studering med rörelsehinder kan ha behov av särskilt anpassade eller särskilt utvecklade läromedel. Svårigheter kan finnas att bläddra, lyfta eller skriva. I vissa fall krävs därför alternativa kommunikationsmetoder som t.ex. Bliss.

Vissa studering med rörelsehinder har behov av personlig assistans. Studering med rörelsehinder kan också behöva färdtjänst eller liknande för transport till och från utbildningslokalen.

11.1.3 Synskada

¹ Bliss är ett kommunikationssystem bestående av logiska symboler i olika sammansättningar.

WHO definierar en synskadad som en person som "har så nedsatt synförmåga att det är svårt eller omöjligt att läsa vanlig skrift eller med synens hjälp orientera sig eller har motsvarande svårigheter i den dagliga livsföringen". Ungefär 190 000 människor i Sverige är synskadade eller blinda (Handikappinstitutet, 1998). Andelen synskadade i befolkningen ökar kraftigt med stigande ålder.

Barndomssynskadade behärskar oftast de kompensatoriska tekniker som krävs för att kunna ta till sig information via exempelvis punktskrift eller syntetiskt tal. *Vuxensynskadade*, i synnerhet nysynskadade, behärskar inte alltid de kompensatoriska teknikerna. De har ofta stora svårigheter att läsa på något medium och blir i princip analfabeter.

Synskadade behöver särskilda anpassningar i utbildningssituationen. Många synskadade kan läsa vanlig text med hjälp av optiska hjälpmedel. Ett annat hjälpmedel är anpassad dator med funktioner som uppförstoringsprogram, syntetiskt tal och punktskriftsdisplay.

Fysisk anpassning av utbildningslokalen består bl.a. i bra belysning och kontrastfärgade trappor. Den fysiska miljön måste möjliggöra utrymme för punktskriftmaskin, dator, scanner osv.

Synskadade har behov av särskilt anpassade läromedel. Det handlar då om uppförstorad text, talböcker, översättning till punktskrift eller att texten finns i digital form. Illustrationer kan överföras till reliefbilder.

Många synskadade behöver assistans i utbildningssituationen. Lektorer kan behövas för att läsa in texter på band. För transport till och från utbildningslokalen kan vissa synskadade vara beroende av färdtjänst.

11.1.4 Utvecklingsstörning

Utvecklingsstörning är en hämmad begåvningsutveckling av varaktig karaktär. Personer med utvecklingsstörning kommer olika långt i utvecklingen. De med mest omfattande utvecklingsstörning uppnår en utvecklingsnivå motsvarande små barns utveckling, medan de med lindrig utvecklingsstörning endast har svårt att förstå abstrakta begrepp och symboler. Svår utvecklingsstörning är ofta förenad med andra funktionsnedsättningar såsom autism, dövhet/hörselskada, epilepsi, rörelsehinder m.m. Till följd av detta varierar behoven av stöd mycket mellan olika individer med utvecklingsstörning.

I utbildning för utvecklingsstörda personer har det pedagogiska och metodologiska arbetssättet stor betydelse. Undervisningen bör anpassas till den enskilda individens behov och möjligheter.

Studerande med utvecklingsstörning har behov av särskilt anpassade läromedel. Behoven är dock mycket skiftande beroende på graden av

utvecklingsstörning. Vissa kan ha svårt att lära sig att läsa och använder sig av alternativa kommunikationssätt, t.ex. Pictogram.

I de fall då den studerande har andra funktionshinder, behövs olika sorters hjälpmedel. Vissa studerande med utvecklingsstörning har behov av assistans.

11.1.5 Vissa neurologiskt betingade funktionshinder

Det är svårt att finna fakta om neurologiskt funktionshindrade i vuxen ålder. De neurologiska funktionshindren aktualiseras oftast i samband med barns situation, vilket kan bero på att de förhållandevis nyligen har uppmärksamats. Vuxna med neurologiska funktionshinder har inte studerats på motsvarande sätt.

Neurologiska funktionshinder kan ta sig många uttryck. Nedan ges en beskrivning av DAMP, ADHD, autism och Aspergers syndrom.

*DAMP*² innebär en dysfunktion i fråga om aktivitetskontroll och uppmärksamhet, motorikkontroll samt perception. Så gott som alla personer med DAMP har problem med aktivitetskontroll och uppmärksamhet i kombination med motoriska störningar. Ungefär två tredjedelar har dessutom perceptionsstörningar.

Personer med *ADHD*³ lider ofta av nedsatt förmåga till uppmärksamhet, bristande impuls kontroll och överaktivitet.

DAMP och ADHD är många gånger överlappande. Personer med dessa funktionshinder har ofta koncentrationssvårigheter, inlärnings-svårigheter, läs- och skrivsvårigheter samt psykiska störningar.

Autism och autismliknande tillstånd kännetecknas av begränsningar i förmågan till ömsesidig social interaktion och ömsesidig kommunikation samt i förmågan att utveckla fantasi och intressen. Personer med autism har även stora svårigheter att bearbeta och förstå information så att de får helhet och sammanhang i sina upplevelser.

Aspergers syndrom liknar autism, men ger inte samma svåra störning i utvecklingen av talat språk och är ofta förknippat med normal eller hög begåvning. Personer med Aspergers syndrom har brister vad gäller förmåga till inlevelse, till att förstå och bearbeta information och att organisera sin tillvaro.

För personer med neurologiskt betingade funktionshinder är det viktigt med en individuellt anpassad pedagogik. Undervisningen måste ta hänsyn till individens behov och förutsättningar. Människor med neurologiskt betingade funktionshinder kan behöva extra stöd i under-

² Deficits in Attention, Motor control and Perception

³ Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder

visningen i form av bl.a. anpassad studietakt, assistans och undervisning i mindre grupper. Hjälpmedel som datorer och speciella dataprogram underlättar inläringen.

11.1.6 Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi

Läs- och skrivsvårigheter/dyslexi yttrar sig på olika sätt, men kan bl.a. innebära att man förväxlar likaljudande bokstäver, kastar om och tappar bokstäver, har svårt att analysera vilka ljud som ord innehåller och i vilken ordning ljuden kommer. Det kan också förekomma att man har svårigheter med att använda och läsa siffror, s.k. dyskalkyli. Dyslexi är ofta förknippat med bristande rums- och tidsuppfattning, vilket yttrar sig i svårigheter att skilja mellan höger/vänster, framför/bakom, före/efter etc.

Enligt Förbundet Mot Läs- och Skrivsvårigheter (FMLS) har mellan 300 000 och 500 000 vuxna svenskar läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Läs och skrivkommittén (LÄSK) menar att människor med detta funktionshinder framför allt är i behov av pedagogiskt stöd i undervisningssituationen (SOU 1997:108)⁴. Det kan t.ex. innebära extra stödundervisning eller anpassad studietakt. Pedagogiskt stöd kan även innebära förlängd skrivtid eller möjlighet till muntliga prov.

Tekniska hjälpmedel används för att underlätta inläring. Det handlar framför allt om speciella dataprogram, såsom talsyntes, dikteringsprogram och ordbehandlingsprogram med rättstavning.

För dyslektiker kan inläringen underlättas om litteratur finns i talboksform.

11.1.7 Medicinskt betingade funktionshinder

Medicinskt betingade funktionshinder innefattar bl.a. allergier, blodarsjuka, cancersjukdomar, tarmsjukdomar, cystisk fibros, epilepsi, njursjukdomar, psoriasis och reumatism. Det är alltså en heterogen grupp som är i behov av väldigt olikartat stöd i utbildningssituationen.

Många är i behov av pedagogiskt stöd i form av extra undervisning och anpassad studietakt. Detta gäller studerande som regelbundet är frånvarande från undervisning p.g.a. dialys och annan sjukdomsbehandling, samt de vars funktionshinder inte möjliggör full studietakt. För andra kan det främst handla om hjälpmedel eller en anpassning av den

⁴ Kommitténs arbete är något omstritt, se t.ex. Ds 1998:57.

fysiska miljön, t.ex. speciella stolar för reumatiker eller allergisanering av lokaler.

11.1.8 Psykiskt betingade funktionshinder

Depression, anorexia och sociala fobier är exempel på psykiska funktionshinder. Psykiska funktionshinder delas ofta in i *inåtriktade problem* och *utåtriktade beteenden*. Inåtriktade problem tar sig uttryck i t.ex. ängslan, oro, nedstämdhet, tillbakadragenhet. Utåtriktade beteenden kännetecknas bl.a. av dålig självkontroll, aggressivitet, normbrytande beteende. Personer med psykiska funktionshinder har ofta problem med koncentrationssvårigheter.

Studierande med psykiskt betingade funktionshinder behöver ofta någon form av extra stöd som är anpassat till individen. Det kan handla om anpassad studietakt, extra stödundervisning, hemundervisning eller undervisning i mindre grupper. En fungerande elevvård är av stor betydelse.

11.1.9 Vissa förvärvade skador

Förvärvade skador kan naturligtvis leda till att en individ får något av de funktionshinder som redogjorts för ovan, t.ex. rörelsehinder eller synskada. Här behandlas vissa förvärvade skador som inte lätt kan klassas i ovanstående kategorier men som kan verka handikappande i utbildningssituationen.

Enligt Riksförbundet för Trafik och Polioskadade drabbas varje år drygt 10 000 människor av *traumatiska hjärnskador*, oftast p.g.a. trafikolyckor och fallolyckor. Ungefär 500 av dessa får svåra skador.

Svåra hjärnskador kan bl.a. leda till nedsatt initiativförmåga, störningar i koncentrationsförmåga, störningar i förmågan att kommunicera samt minskad minneskapacitet. Detta verkar hindrande på individen i utbildningssituationen.

Den skadade kan ha behov av pedagogiskt stöd och anpassningar av undervisningen, såsom långsammare studietakt, förlängd skrivningstid och extra stödundervisning.

Förslitningsskador kan bli följden av korta upprepade arbetsmoment, påfrestande arbetsställningar och tung manuell hantering. Ofta är de följden av yrkesutövning inom vårdsektor, industri- och tillverkningssektor eller kontorssektor (Arbetskyddsstyrelsen, 1997). Det är vanligt att förslitningsskador yttrar sig i form av värk i rygg, nacke och axlar.

Studerande med dessa besvär kan behöva bl.a. ergonomiskt utformade stolar, vinklade bord, ståpulpeter och andra specialmöbler. I vissa fall kan skadorna vara så påfrestande att den studerande inte klarar undervisning under ett längre tidspann. Det kan då vara aktuellt med pedagogiskt stöd i form av extra stödundervisning eller anpassad studiegång.

11.2 Stödbehov ur ett tillgänglighetsperspektiv

Studerande med funktionshinder har behov av olika sorters stöd för att utbildningen ska bli tillgänglig. Behoven kan grupperas i frågor kring läromedel, hjälpmedel, fysisk tillgänglighet samt pedagogiskt stöd och anpassad studiegång.

Kunskapslyftskommittén menar att det *behov* den studerande har av stöd för att tillgodogöra sig undervisningen ska vara avgörande för stödinsatsen. Möjligheten att få stöd ska inte vara beroende av individens diagnos. Individer med olika diagnos kan ofta ha samma stödbehov. Exempelvis kan både rörelsehindrade och synskadade ha behov av assistans.

11.2.1 Läromedel

För att den studerande ska kunna tillgodogöra sig studierna krävs att han/hon kan inhämta den information som läromedlen ger.

Specialanpassade läromedel är en nödvändighet för flera grupper funktionshindrade. Dels kan läromedlets *inhåll* behöva justeras så att det blir tillgängligt för den studerande. Detta gäller t.ex. läromedel för personer med utvecklingsstörning. Oftast handlar det dock om att läromedlets *fysiska form* måste uppfylla speciella krav, såsom talböcker för dyslektiker, utvecklingsstörda och synskadade.

11.2.2 Hjälpmedel och assistans

Hjälpmedel är olika instrument som människor med funktionshinder använder för att klara av uppgifter som funktionsnedsättningen annars försvårar eller omöjliggör. Idag finns många tekniska och pedagogiska hjälpmedel som helt eller delvis undanröjer en situation som kan bli handikappande för den funktionshindrade i utbildningen.

Vissa hjälpmedel används i alla sammanhang, t.ex. rullstolar och hörapparater. Andra hjälpmedel är *speciellt framtagna för studiesituationen*, såsom anpassade dataprogram.

Datoriseringen och utvecklingen av informationsteknik (IT) har för många människor med funktionshinder inneburit att möjligheterna att delta i studier avsevärt har ökat. Genom anpassade dataprogram kan många människor med funktionshinder kommunicera och tillgodogöra sig information på ett enklare och bättre sätt. Möjligheterna till distansutbildning har underlättat deltagande i studier för människor som av olika anledningar har svårt att ta sig till eller vistas i utbildningslokalen.

Ibland behöver studerande med funktionshinder någon form av assistans i utbildningssituationen. Det kan t.ex. handla om en lektor för att läsa in text på band, personlig assistent eller teckentolk.

11.2.3 Fysisk tillgänglighet

Fysisk tillgänglighet innebär att den studerande ska kunna påbörja och bedriva studier i den lokal där utbildningen finns. För att den studerande med funktionshinder ska kunna påbörja studierna krävs att det är *fysiskt möjligt att ta sig in i lokalen*. Det kan t.ex. handla om automatiska dörröppnare eller att lokalerna är allergisänerade. För att kunna *ta del av undervisningen* kan krävas bl.a. hörselslinga, bra belysning och att lokalen ger utrymme för det hjälpmedel som den funktionshindrade är beroende av.

För människor som p.g.a. funktionshinder har svårigheter att förflytta sig mellan olika lokaler, är det behjälpligt om lokalschemat kan anpassas så att transporterna mellan undervisningslokaler blir så få och så korta som möjligt. Raster mellan lektioner behövs för vila och socialt umgänge, och inte bara för förflyttning mellan lektionssalar.

11.2.4 Pedagogiskt stöd och anpassad studiegång

Ett flertal funktionshinder är av den typen att individen inte klarar/orkar att studera i samma takt som andra, ej funktionshindrade studerande. Ibland är funktionshindret av sådan art att den studerande i perioder är frånvarande från undervisningen. I andra fall innebär funktionshindret att den studerande bara kan tillgodogöra sig undervisning i kortare tidsintervall. Detta kan t.ex. gälla för personer med koncentrationssvårigheter eller människor med reumatism.

I dessa fall kan det finnas behov av extra stödundervisning, där man enskilt eller i små grupper kan få hjälp med svåra avsnitt i undervisningen. En annan variant är att den studerande får anpassad studiegång, alltså en möjlighet att studera i långsammare takt. För många innebär funktionshindret att det tar längre tid att utföra vissa uppgifter, t.ex. läsa frågor i ett prov och skriva svar. Den studerande kan då behöva förlängd skrivningstid.

Frågan om pedagogiskt stöd kan ibland lösas med små medel. Det kan räcka med att den undervisande läraren har en viss framförhållning, vilket t.ex. kan yttra sig i att studerande med koncentrationssvårigheter får lärarens anteckningar på papper före lektionsstart.

11.3 Diskussion om stödbehov ur ett tillgänglighetsperspektiv

För att göra utbildningen tillgänglig är det viktigt att utbildningsanordnaren har *kunskap* om vilka insatser som krävs för att tillgänglighet ska uppnås. Utbildningsanordnaren måste veta vilka stödåtgärder som behövs och till vilken instans han/hon ska vända sig för att lösa eventuella problem. Ytterligare ett krav är att anordnaren själv har möjlighet att *finansiera* stödåtgärder som ingen annan instans finansierar.

Utbildningsanordnarens ansvar för *rekrytering och vägledning* är av stor betydelse. Utbildningsanordnaren måste här gå individen till mötes i individens ansträngningar att närma sig utbildning.

Ett nyckelord för att tillgänglighet ska råda i utbildningssituationen är *framförhållning*. Utbildningen bör vara tillgänglig redan innan den studerande påbörjar sin utbildning. Risker finns annars att den studerande förlorar utbildningstid i väntan på hjälpmedel, pedagogiskt stöd, ombyggnationer eller andra aktiviteter som krävs för att förbättra tillgängligheten. Det är därför viktigt att utbildningsanordnaren redan vid ansökan ger möjlighet att anmäla eventuella behov av stödåtgärder i utbildningssituationen. Framförhållning från den undervisande lärarens sida kan underlätta inläring för många funktionshindrade.

Utbildningsanordnare som har på förhand *fastlagda rutiner och system* för hur man tar emot studerande med funktionshinder har bättre förutsättningar att kunna göra utbildningen tillgänglig. Ett problem är att det på utbildningsenheter med ett litet antal studerande ofta är ovanligt med studerande med funktionshinder. Det kan innebära att utbildningsanordnaren inte har kunskaper om att utbilda personer med funk-

tionshinder och inte heller handlingsberedskap inför de stödinsatser som kan behövas.

Studerande med funktionshinder har på samma sätt som alla andra vuxenstuderande själva ett ansvar för att utbildningen ska fungera. Det huvudsakliga ansvaret att göra utbildningen tillgänglig ligger dock på utbildningsanordnaren. Utbildningsanordnaren ansvarar för fysisk tillgänglighet i undervisningslokalerna, pedagogiskt stöd och andra övergripande stödåtgärder. Det är viktigt att den studerande kan koncentrera sig på studierna, och inte behöver odsla tid och kraft på att få saker utanför själva utbildningssituationen att fungera.

12 Vad säger statistiken om studerande med funktionshinder?

I detta kapitel görs en sammanställning av statistik som beskriver förhållanden som har betydelse för deltagande i vuxenutbildning för människor med funktionshinder. Den tillgängliga statistiken över omfattningen av människor vars funktionshinder ger handikappande konsekvenser i utbildningssituationen är osäker. Någon heltäckande undersökning av detta har inte gjorts utan man får använda flera olika undersökningar. Då undersökningarna är gjorda utifrån olika utgångspunkter, definierar funktionshinder på olika sätt och dessutom innehåller olika grupper av funktionshinder ger de ingen entydig bild.

Syftet med redovisningen nedan är dels att beskriva hur vanligt förekommande det är att människor har ett funktionshinder som kan utgöra ett hinder i vuxenutbildningssammanhang, dels att beskriva skillnader i sysselsättningsnivå, utbildningsnivå och utbildningsdeltagande mellan människor med ett funktionshinder och befolkningen i övrigt.

De undersökningar vi använder oss av är rapporten *De funktionshindrades situation på arbetsmarknaden - en pilotundersökning* (SCB, 1997), Skolverkets rapport *En longitudinell uppföljning av funktionshindrade gruppers studiedeltagande på komvux* (Skolverket, 1999g) och utredningen *Folkbildning och vuxenstudier* (SOU, 1995:141). Dessutom har SCB bearbetat bakgrundsmaterialet till Skolverkets rapport för Kunskapslyftskommitténs räkning.

När jämförelser av studiedeltagande görs mellan gruppen funktionshindrade och befolkningen i övrigt är det viktigt att komma ihåg att vissa funktionshinder är åldersrelaterade och att andra bakomliggande faktorer som utbildningsbakgrund och arbetslösheterfarenhet påverkar studiedeltagandet. Dessa faktorer har vid sidan av funktionshindret betydelse för viljan och möjligheten att studera. De skillnader som redovisas mellan människor med ett funktionshinder och befolkningen i övrigt kan därför härröra från andra omständigheter än funktionshindret om inte dessa faktorer beaktats i undersökningen.

12.1 Statistik om vuxenutbildning och funktionshinder

Pilotundersökningen

Handikappombudsmannen, Statistiska centralbyrån (SCB) och Rådet för arbetslivsforskning tilldelades hösten 1996 medel för att genomföra en pilotundersökning av funktionshindrades situation på arbetsmarknaden. Syftet med pilotundersökningen var att med statistik belysa situationen på arbetsmarknaden för människor med funktionshinder. Den tillkom eftersom man bedömde att det saknades "en kvalitativ och heltäckande statistisk överblick av de funktionshindrades sysselsättningsförhållanden" (SCB, 1997). Undersökningen utformades som en tilläggsundersökning till SCB:s ordinarie arbetskraftsundersökningar (AKU) under oktober, november och december 1996 och begränsades till fem frågor som ställdes efter den ordinarie intervjun.

AKU:s totala urvalsram är varje månad ca 17 000 individer. Tilläggsfrågorna ställdes till drygt tre fjärdedelar av urvalet, dvs. sammanlagt ca 40 000 personer.

Med funktionshinder menas i undersökningen att en person har en fysisk, medicinsk eller psykisk nedsättning som kan medföra begränsningar i det dagliga livet. Den kan vara medfödd, eller ha uppstått genom sjukdom, olycka eller arbetsskada. De intervjuade avgjorde själva om de ansåg sig ha någon form av funktionshinder. Ungefär en femtedel (19 procent) av befolkningen svarade att de hade ett funktionshinder enligt ovanstående definition.

Skolverkets rapport

Skolverket fick i regleringsbrevet för 1997 i uppdrag "att ägna särskild uppmärksamhet åt utvärderingsåtgärder när det gäller funktionshindrade elever i vuxenutbildning av olika slag". Som en del i detta uppdrag har Skolverket bearbetat uppgifter från SCB:s årligen återkommande urvalsstudie, undersökningar av levnadsförhållanden (ULF-undersökningen). I ULF-undersökningen ställs en rad frågor om människors levnadsförhållanden och däribland frågor om hälsotillstånd och studie-deltagande.

Det huvudsakliga syftet med Skolverkets undersökning är att kartlägga om andelen studerande med funktionshinder i kommunal vuxenutbildning förändrats efter kommunaliseringen av skolan 1990.

Undersökningen bygger på en sammanslagning av resultaten från ULF-undersökningarna 1987–1990 respektive 1993–1996. Resultatet i Skolverkets undersökning visar att andelen studerande med funktionshinder har ökat i komvux under jämförelseperioden. I detta betänkande redovisas resultaten från perioden 1993–1996 i vilken 17 900 personer intervjuats av SCB. De intervjuade har själva fått uppskatta sina eventuella funktionshinder genom att svara på frågor av typen ”Har du svårighet att bära 5 kg, t.ex. en tung bärkasse, en kortare sträcka och/eller svårigheter att gripa, till exempel vrda på eller av kranar”. En fullständig beskrivning av de frågor som ställts om olika funktionshinder i ULF-undersökningen finns i bilaga 3.

SUFO-studien

Uppgifterna om deltagare med funktionshinder i vuxenutbildningen baseras i utredningen *Folkbildning och vuxenstudier* (SOU 1995:141) på en intervjuundersökning gjord av SCB på uppdrag av utredningen ”Statens utvärdering av folkbildningen” (SUFO 96). Intervjuerna genomfördes under februari 1995 via telefon. Totalt tillfrågades 3000 slumpvis utvalda vuxna svenskar (18–75 år) plus ett tilläggsurval på 1000 personer. Utredningen riktar sig mot frivilliga vuxenstudier vilket gör att statistiken, till skillnad mot övrig statistik, som här redovisas inte innehåller uppgifter om vuxenutbildning finansierad av arbetsgivaren.

I intervjuundersökningen har två frågor ställts om självrapporterade funktionshinder. De lyder; ”Har du något handikapp eller funktionshinder ... som medför problem för dig i ditt vanliga liv?” respektive ” ... som gör det svårt för dig att bedriva studier?”

Drygt 13 procent av de tillfrågade uppger att de har något funktionshinder. Ungefär en tredjedel av dessa, dvs. cirka 5 procent, menar att detta funktionshinder försvårar studier. I vilken utsträckning som studierna försvåras, mycket eller lite, framgår inte. Vidare har frågor ställts om vilken typ av funktionshinder personen har. Indelningen i olika funktionshinder är dock begränsad vilket gör att många grupper saknas jämfört med de andra två undersökningarna.

Resultat

Nedan visas en sammanställning över omfattningen av olika funktionshinder. Tabellen visar de tre olika undersökningarnas resultat vad gäller andelen av olika typer av funktionshinder. I varje kolumn redovisas

resultaten i rangordning vilket gör att övrigkategorin som finns i de två första undersökningarna ligger relativt högt.

Tabell 12.1. Sammanställning över uppgifter om andelen funktionshinder

Pilotundersökningen	% Konf Int (+/-)	SUFO-studien	%	Skolverket/ULF	%
Rörelsehinder	39 1,3	Rörelsehinder	58	Svåra besvär av långvarig sjukdom	24
Astma/allergi	21 1,1	Övrigt handikapp	20	Svåra besvär av eksem, hörsnuva eller allergisk astma	15
Annan funktionsneds. Synnedsättning	13 0,9 7 0,7	Synproblem	10	Nedsatt hörsel	14
Hörselskada	7 0,7	Hjärt- och kärlsjukdom	6	I höggrad nedsatt arbetsförmåga	14
Hjärt- kärlsjukdom	6 0,6	Hörselproblem	6	Nedsatt rörlighet	13
Psykisk funktionsnedsättning	5 0,6			Svårigheter att bära eller gripa	13
Diabetes	5 0,6			Svåra besvär av ängslan, oro, ångest	6
Mag & tarmsjukdom	4 0,5			Nedsatt syn	1
Psoriasis	2 0,4				
Lungsjukdom	2 0,4				
Dövhet	2 0,3				
Stamning, språk, tal eller röststörning	1 0,3				
Psykisk utvecklingsstörning	1 0,3				
Epilepsi	1 0,3				
Dyslexi	1 0,3				
Vet ej	0,2 0,2				
Damp/ADH	0 0				
Totalt	117		100		100

Anmärkning: Det redovisade konfidensintervallet (Konf Int +/-) beskriver osäkerhetsintervallet runt det redovisade värdet till vänster. I redovisade intervall är konfidensnivån 95 procent.

Källor: SCB, 1997, Information och arbetsmarknad, *De funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – en pilotundersökning*. SOU 1995:141, *Folkbildning och vuxenstudier*. Skolverket, 1999g, *En longitudinell studie av funktionshindrade gruppers studiedeltagande i kommunal vuxenutbildning*, best. nr. 1999:441, Stockholm

Sammanställningen tyder på att rörelsehinder och astma/allergi är de största grupperna av funktionshinder i samhället. Den säger dock ingenting om i vilken utsträckning funktionshindret utgör ett handikapp i vuxenutbildningssammanhang.

Att storleksförhållandena skiljer sig mellan undersökningarna beror bland annat på att man använt olika definitioner och olika grupperingar för funktionshinder. En redovisning av hur de olika undersökningarna definierar funktionshinder finns i bilaga 3. En person med flera funktionshinder kan förekomma mer än en gång i statistiken. I pilotundersökningen utgör antalet individer bas för jämförelsen varför de sammanlagda andelarna överstiger 100 procent. I de andra två undersökningarna utgör antalet noterade funktionshinder basen varför andelarna summerar till 100 procent. Skolverkets undersökning avser personer mellan 20–64 år, SUFO-studien personer mellan 18–75 och pilotundersökningen personer mellan 16–64 år.

För att få en uppfattning av omfattningen av olika funktionshinder i samhället är resultaten i pilotundersökningen mest relevant eftersom den har den mest detaljerade uppdelningen av olika funktionshinder. Skolverkets undersökning och *Folkbildning och vuxenstudier* är i detta sammanhang framförallt intressanta när det gäller de resultat som redovisas nedan om deltagande i vuxenutbildningen.

Många av de mindre grupperna med funktionshinder som endast finns redovisade i pilotundersökningen ligger i övriga undersökningar i de relativt stora grupperna ”Annat”, ”Övrigt handikapp” och i Skolverkets grupper ”Svåra besvär av långvarig sjukdom” och ”I hög grad nedsatt arbetsförmåga”. Vissa av de grupper som fångats upp av Pilotundersökningens mer detaljerade undersökning finns dock inte med i de andra undersökningarna. Ett exempel är gruppen ”psykisk utvecklingsstörning” som inte har någon motsvarighet i Skolverkets studie.

I SUFO-studien, vars population sträcker sig upp till 75 år, ligger funktionshinder som kan antas vara åldersrelaterade högre än i de andra undersökningarna. Det som är något anmärkningsvärt i Skolverkets undersökning är att gruppen ”Nedsatt rörlighet” ligger jämförelsevis lågt vilket eventuellt kan bero på att man använder en snävare definition av rörelsehinder än övriga undersökningar.

12.1.1 Funktionshinder och studier

Tabell 12.1 säger inget om hur allvarligt funktionshindret är. De tillfrågade i Pilotundersökningen har fått ta ställning till om de bedömer att deras funktionshinder medför att arbetsförmågan är nedsatt vilket ger en

uppfattning om graden av funktionshinder. Svaren fördelade sig enligt följande.

Tabell 12.2. Andel av funktionshindrades svar på frågan ”Bedömer du att Din arbetsförmåga är nedsatt?”.

	Totalt	Konf. Int (+/-)
Vet ej	6,9	0,7
Ja, mycket	31,2	1,2
Ja, delvis	31,1	1,2
Nej	30,8	1,2

Anmärkning: Det redovisade konfidensintervallet (Konf. Int +/-) beskriver osäkerhetsintervallet runt det redovisade värdet till vänster. I de redovisade intervallen är konfidensnivån 95 procent.

Källa: SCB, 1997, Information och arbetsmarknad, *De funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – en pilotundersökning*.

Tabellen visar att av den femtedel av befolkningen som ansåg sig ha ett funktionshinder var det ungefär en tredjedel som inte upplevde att funktionshindret medförde nedsatt arbetsförmåga och att en lika stor andel ansåg att arbetsförmågan var mycket nedsatt.

SUFO-studien innehåller uppgifter om i vilken utsträckning de tillfrågade med ett funktionshinder anser att detta medför problem vid studier. Av de drygt 13 procent av de tillfrågade som uppger att de har något funktionshinder anser ungefär en tredjedel att funktionshindret gör det svårt att bedriva studier.

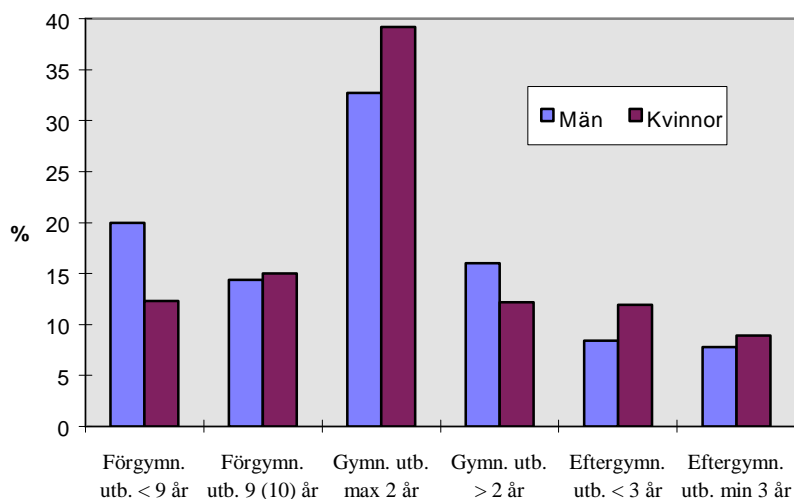
Utbildning

Att utbildning är viktigt och kommer att bli ännu viktigare för möjligheterna att få och behålla ett arbete i framtiden är oomtvistat. Det är därför intressant att studera vilken utbildningsbakgrund människor med ett funktionshinder har jämfört med befolkningen i övrigt. Utbildningsnivån har även betydelse för viljan att studera mer. Det har visat sig att människor med högre utbildning i större utsträckning är mer aktiva i vuxenutbildningen än andra (SOU 1998:51). Förutsättningarna att ta del av det livslånga lärandet ökar alltså med en högre utbildningsbakgrund.

Pilotundersökningen visar att ungefär var tredje av dem som anser sig ha ett funktionshinder (31 procent) jämfört med drygt var femte i befolkningen totalt (23 procent) endast har förgymnasial utbildning. När det gäller gymnasial utbildning föreligger ingen skillnad mellan de båda

grupperna då ungefär hälften i båda grupperna har gymnasieutbildning. Människor med ett funktionshinder har dock som grupp en lägre andel eftergymnasial utbildning, 18 procent, vilket ska jämföras med riksgenomsnittet på 28 procent. Det framgår också att de skillnader som finns när det gäller kvinnors och mäns utbildningsnivå inte avviker nämnvärt från befolkningen i övrigt. En bidragande orsak till att gruppen människor med ett funktionshinder har lägre utbildningsnivå än befolkningen i övrigt kan vara den högre medelåldern. Med ökande ålder sjunker den genomsnittliga utbildningsnivån och bland ålderspensionärer är det fortfarande vanligt med en förgymnasial utbildning som högsta utbildning. I diagrammet nedan redovisas utbildningsbakgrunden för människor med funktionshinder uppdelad på män och kvinnor.

Diagram 12.1. Fördelning på olika utbildningsnivåer för män respektive kvinnor med funktionshinder. Andel av respektive grupp per utbildningsnivå.

Källa: SCB, 1997, Information och arbetsmarknad, *De funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – en pilotundersökning*.

12.1.2 Sysselsättning

I pilotundersökningen har uppgifter tagits fram om funktionshindrades respektive hela befolkningens sysselsättning. Under mättillfället var drygt hälften av dem som uppgav att de hade ett funktionshinder sysselsatta (55 procent) vilket kan jämföras med att drygt två tredjedelar (71 procent) av befolkningen totalt var sysselsatta.

Funktionshindrade som grupp har alltså enligt undersökningen en väsentligt lägre sysselsättningsgrad än icke funktionshindrade. I gruppen sysselsatta är andelen som uppger att de har ett funktionshinder 15 procent vilket är lägre än de 19 procent som gäller för hela befolkningen. Statistiken visar också att människor med funktionshinder i större utsträckning arbetar deltid än icke funktionshindrade.

Sysselsättningsgraden varierar ganska starkt mellan olika grupper av människor med funktionshinder (Se nedanstående tabell). Alla grupper utom gruppen döva ligger dock under befolkningen i stort. Noteras bör att statistiken är osäker för de mindre grupperna och att ingen hänsyn tagits till åldersfördelningen i de olika grupperna.

Tabell 12.3. Sysselsättningsgraden hos olika grupper av människor med funktionshinder.

	Sysselsättningsgrad	Konf. Int. (+/-)
Psykisk utvecklingsstörning	12,3	12,9
Vet ej	16,2	32,3
Psykisk funktionsnedsättning	22,4	6
Lungsjukdom	29,4	11,9
Epilepsi	37,2	11,8
Hjärtkärlsjukdom	38,3	6,3
Dyslexi	42,3	10,4
Rörelsehinder	48,9	2,3
Stamning, språk-, tal eller röstnedsättning	52	15,1
Diabetes	54,6	6,2
Annat	54,9	3,8
Astma-allergi	59,1	2,7
Mag- & tarmsjukdom	59,6	6,8
Synnedsättning	63,2	4,6
Hörselskada	68,3	4,5
Psoriasis	69,7	7,3
Dövhet	76,6	8,2
Samtliga med något funktionshinder	54,8	1,3
Sysselsättningsgraden i befolkningen totalt	70,9	..

Anmärkning: Det redovisade konfidensintervallet (konf int +/-) beskriver osäkerhetsintervallet runt det redovisade värdet till vänster. I redovisade intervall är konfidensnivån 95 procent.

Källa: SCB, 1997, Information och arbetsmarknad, *De funktionshindrades situation på arbetsmarknaden – en pilotundersökning*.

12.1.3 Studiedeltagande

Ett tecken på att tillgängligheten i vuxenutbildningen är bristfällig skulle vara att människor med funktionshinder hade ett lägre studiedeltagande än befolkningen i övrigt. Uppgifter om studiedeltagande finns i SUFO-studien och i Skolverkets rapport. Uppgifterna bygger i båda studierna på *deltagande* i vuxenutbildningen. Det innebär att en kurs på en vecka får samma genomslag i statistiken som en terminslång kurs.

Studieaktivitet i vuxenutbildning redovisas i SUFO-studien med måtten "icke aktiv" och "högaktiv"¹. Resultaten visar inga större skillnader i studieaktivitet mellan människor med funktionshinder och icke funktionshindrade, möjligen är funktionshindrade något oftare "högaktiva". Noteras bör dock att utbildning finansierad av arbetsgivare inte ingår i denna undersökning. Utredarna har gjort analyser där hänsyn tagits till gruppernas socio-demografiska sammansättning. Eftersom grupperna är små blir resultaten osäkra och utredarna skriver att "*alla estimat utom ett är så osäkra att vi inte vågar lita på de små procentskillnader vi fann ... Det värde vi litar på visar att handikappade oftare är högaktiva i vuxenutbildning, när man tar hänsyn till gruppens socio-demografiska sammansättning². De har faktiskt ett rätt stort försprång före dem som inte har något handikapp*". Utredarna skriver vidare att en av anledningarna till detta kan vara att studier, "*även om de är förknippade med praktiska problem, är den fritidssyssla som ändå är möjlig att genomföra för en person med handikapp. Vuxenutbildning kan vara den främsta källan till sociala kontakter för den som har svårt att delta i ett utåtriktat umgängesliv; men studier kan också vara den enda chansen för många handikappade att kvalificera sig för ett förvärvsarbete*".

Uppgifter från SCB:s ULF-undersökningar möjliggör en jämförelse mellan deltagandet i vuxenutbildning hos människor med funktionshinder och deltagandet hos befolkningen i övrigt. I denna undersökning är även personalutbildning medräknad. Den visar att människor med funktionshinder totalt sett har ett avsevärt lägre studiedeltagande i vuxenutbildningen än befolkningen i övrigt.

Tabell 12.4. visar andelen studiedeltagande för människor med olika grupper av funktionshinder inom olika utbildningsformer samt en ålderstandardiserad jämförelse med hela befolkningen. De redovisade värdena har räknats fram genom att ålderstandardisera resultaten för varje grupp av funktionshindrade och jämföra dem med respektive grupp av icke funktionshindrade.

¹ Som högaktiva räknas de som deltagit i fyra eller fler typer av vuxenutbildning eller deltagit i studiecirkelverksamhet mer än 8 gånger de senaste tio åren eller minst tre gånger de tre senaste åren. Med vuxenutbildning menas här fackliga kurser, kommunal vuxenutbildning, arbetsmarknadsutbildning, brev- och andra korrespondensstudier samt fritidsbaserade högskolekurser (kvällskurser).

² Inkluderar kön, ålder, samhällsklass, utbildningsnivå, födelseland, antal småbarn (0-6 år), civilstånd, sysselsättningsstatus samt ortstyp.

Tabell 12.4. Andel av studiedeltagande i olika grupper av funktionshindrade (20–64 år) 1993–1996 samt åldersstandardiserad jämförelse med hela befolkningen redovisad per utbildningsanordnare

	Folkhögskola		Komvux		Arbetsgivare	
	andel	<i>jfr</i>	andel	<i>jfr</i>	andel	<i>jfr</i>
Svåra besvär av långvarig sjukdom	0,8	+0,4	5,1	+1,6	14,0	-6,8
I hög grad nedsatt arbetsförmåga på grund av långvarig sjukdom	0,7	+0,8	3,7	+2,1	8,0	-12,8
Nedsatt rörlighet	0,6	+0,9	3,0	+3,9	11,7	-9,2
Rörelsehinder	0,5	+0,0	2,4	+2,3	10,5	-8,6
Svårt rörelsehinder	1,5	+1,3	1,3	-0,8	9,0	-7,9
Svårigheter att bära eller gripa	0,3	+0,4	5,3	+3,2	13,2	-8,1
Nedsatt syn	1,8	+1,5	6,7	+3,9	9,4	-11,5
Nedsatt hörsel	0,3	-0,1	3,7	+0,9	18,5	-1,7
Svåra besvär av eksem, hösnuva eller allergisk astma	0,8	+0,2	6,6	+0,9	15,6	-5,4
Svåra besvär av ängslan, oro eller ångest	0,7	+0,0	7,6	+2,9	11,2	-10,1
	Studieförbund		Arb. m utb.		Samtliga anordnare	
	andel	<i>jfr</i>	andel	<i>jfr</i>	andel	<i>jfr</i>
Svåra besvär av långvarig sjukdom	8,6	-1,0	2,5	+1,0	37,2	-5,8
I hög grad nedsatt arbetsförmåga på grund av långvarig sjukdom	8,2	-2,8	1,9	+0,5	28,1	-12,8
Nedsatt rörlighet	8,7	-3,4	1,1	-0,9	28,5	-11,3
Rörelsehinder	7,6	-4,5	1,3	-0,9	26,1	-14,6
Svårt rörelsehinder	9,2	-3,6	2,1	+0,7	23,9	-17,4
Svårigheter att bära eller gripa	8,6	-1,1	0,9	-0,9	33,7	-9,0
Nedsatt syn	10,9	+1,8	1,6	-0,6	36,8	-5,7
Nedsatt hörsel	9,2	+0,1	3,0	+2,0	39,3	-1,3
Svåra besvär av eksem, hösnuva eller allergisk astma	10,7	+2,9	3,9	+1,6	48,8	+1,9
Svåra besvär av ängslan, oro eller ångest	6,5	-2,1	4,2	+2,2	37,0	-7,8

Amn. *Jfr* = åldersstandardiserade jämförelse. Motsvarar skillnaden i andelar mellan funktionshindrades verkliga studiedeltagande och ett tänkt deltagande för övriga befolkningen med en åldersstruktur motsvarande den hos respektive grupp av funktionshindrade. Källa: Bearbetning för Kunskapslyftskommittén av SCB:s ULF-undersökningar för åren 1993–1996.

Tabellen visar att för deltagande i vuxenutbildning totalt har i stort sett samtliga redovisade grupper av funktionshindrade en lägre deltagandefrekvens än hela befolkningen. Största absoluta skillnader finns i utbildning finansierad av arbetsgivaren. Av de utbildningsanordnare som

redovisas är studerande med funktionshinder överrepresenterade inom kommunal vuxenutbildning och vid folkhögskolor.

Att kommunal vuxenutbildning, med undantag för svårt rörelsehindrade, rakt igenom har högre värden än folkhögskolan är inte det samma som att *andelen* studerande med funktionshinder skulle vara större inom kommunal vuxenutbildning. De små absoluta skillnaderna som redovisas för folkhögskolan ska ses mot bakgrund av att endast 0,6 procent av befolkningen någon gång under den redovisade perioden studerat på folkhögskola vilket kan jämföras med de 5,1 procent som deltog i kommunal vuxenutbildning.

För arbetsmarknadsutbildning hos AmuGruppen och utbildning hos studieförbund finns inte samma klara skillnad i deltagande. Sammanställningen tyder dock på att studerande med funktionshinder är något överrepresenterade vid utbildningar anordnade av AmuGruppen och något underrepresenterade vid utbildningar anordnade av studieförbund.

Sett till studiedeltagandet som helhet är det framförallt de stora negativa skillnaderna i deltagande i arbetsgivarfinansierad utbildning som gör att funktionshindrade som grupp har ett lägre studiedeltagande. Delvis kan detta förklaras av resultaten från pilotundersökningen som visar att funktionshindrade som grupp räknat har en väsentligt lägre sysselsättningsgrad än befolkningen totalt. Under mättillfället var drygt hälften av de som uppgav att de hade ett funktionshinder sysselsatta till skillnad mot befolkningen i övrigt där drygt två tredjedelar var sysselsatta.

Deltagande är ett trubbigt mått på i vilken utsträckning det föreligger hinder för människor med funktionshinder att delta i vuxenutbildning. Bristande tillgänglighet i utbildningssituationen kan få till följd att det omöjliggör ett deltagande. Men det kan även leda till ett högre studiedeltagande över tiden så som de mäts här för en individ om han eller hon, som en följd av bristande tillgänglighet, uppnår sämre studieresultat eller tvingas läsa på deltid. Lägre studietakt innebär att en studerande måste delta i en utbildning under längre tid för att nå ett givet utbildningsmål.

12.2 Sammanfattning

I denna genomgång av den statistik som finns har ett försök gjorts att beskriva hur stor del av befolkningen som har något funktionshinder och hur stor del av dessa individer som kan få svårigheter i vuxenutbildningssammanhang som en följd av ett funktionshinder. Försök har också gjorts att beskriva skillnaden i studiedeltagande mellan människor

med funktionshinder och befolkningen totalt samt att jämföra utbildningsbakgrund mellan funktionshindrade och befolkningen i övrigt.

Resultatet av genomgången kan sammanfattas med att:

- Uppgifter om antal människor med funktionshinder i samhället och deras fördelning på olika grupper av funktionshinder ger förhållandevis liten information om omfattningen av hinder i vuxenutbildningen. De uppgifter som redovisas i de olika undersökningarna visar att mellan 20 och 13 procent av befolkningen utifrån olika definitioner upplever att de har något funktionshinder. Av dessa anser ungefär en tredjedel att funktionshindret medför att arbetsförmågan är mycket nedsatt eller att funktionshindret försvårar deras studier. En grov uppskattning ger då vid handen att ungefär 5 procent av befolkningen har ett funktionshinder som försvårar deras deltagande i vuxenutbildningen.
- Människor med ett funktionshinder har som grupp en genomsnittligt större andel personer med endast grundläggande utbildning och en mindre andel högskoleutbildade. Andelen med högst gymnasieutbildning är lika stor som för befolkningen i övrigt.
- Funktionshindrade har som grupp en större andel icke sysselsatta än befolkningen i övrigt.
- Uppgifterna om studiedeltagandet hos människor med funktionshinder visar ett lägre studiedeltagande jämfört med befolkningen i övrigt. Det är framförallt arbetsgivarfinansierad utbildning som människor med funktionshinder tar mindre del av jämfört med befolkningen i övrigt. Inom kommunal vuxenutbildning och vid folkhögskola uppvisar människor med funktionshinder som grupp ett större deltagande än befolkningen i övrigt.
- De skillnader som finns när det gäller kvinnors och mäns utbildningsnivå avviker inte nämnvärt från befolkningen i övrigt.

Några långtgående slutsatser går inte att dra av statistiken. Däremot kan man konstatera att gruppen människor med funktionshinder är stor och heterogen. Det går inte att generalisera när det gäller vilka problem som finns för människor med funktionshinder i vuxenutbildningen. Det går heller inte att ur denna statistik peka ut några särskilda grupper som skulle ha extra stora problem. Därtill är respektive grupp alltför hetero-

gen. Detta är också ett av skälen till varför en analys av situationen för studerande med funktionshinder inom olika former av vuxenutbildningen inte bör utgå från olika diagnoser eller indelningar av funktionshinder. Den bör istället inriktas på de olika hinder som uppkommer.

En slutsats som dock kan dras utifrån statistiken är att människor med funktionshinder som grupp har lägre utbildnings- och sysselsättningsnivå än befolkningen som helhet och att detta innebär att behovet av vuxenutbildning för människor med funktionshinder bör vara större än för befolkningen i övrigt.

13 Kommunal vuxenutbildning

13.1 Ansvarsfördelning

Ansvaret för särskilt stöd i kommunal utbildning regleras bl.a. i Skollagen (SFS 1995:1100), Grundskoleförordningen (SFS 1994:1194), Gymnasieförordningen (SFS 1992:394) och i Förordning (SFS 1992:403) om kommunal vuxenutbildning.

Skolhuvudmannens ansvar för stöd till studerande med funktionshinder eller andra särskilda behov, avtar med elevgruppernas ålder. Ansvaret för att särskilt stöd ska erbjudas i grundskolan är omfattande och preciserat. Bl.a. stadgas att särskilt stöd *ska* ges till elever med svårigheter i skolarbetet, att skolpersonalen *ska* utarbeta åtgärdsprogram för dessa elever och att elever med specialpedagogiskt behov *ska* ges stödundervisning. Detta ansvar är inte lika långtgående i gymnasieskolan. Där *ska* elever med behov av extra stöd ges stödundervisning *under begränsad tid*. Specialklasser *får* inrättas för elever som p.g.a. vissa funktionshinder eller andra uttalade studiesvårigheter inte kan följa den vanliga undervisningen.

Motsvarande skyldigheter och uttalade möjligheter till stöd för studerande med funktionshinder är betydligt svagare i vuxenutbildningen. Förordningen om kommunal vuxenutbildning anger att elever som inte når ett godtagbart studieresultat *bör* ges möjligheter till utökad studie vägledning och stödundervisning *under en begränsad tid*. Kunskapslyftets kurser ska genomföras i enlighet med de bestämmelser som gäller i Förordning om kommunal vuxenutbildning. I bestämmelserna om Kunskapslyftet trycks något hårdare på att utbildningen ska utgå från den studerandes önskemål, behov och förutsättningar (SFS 1998:276).

Förutom i själva genomförandet av utbildningen, kan stödinsatser behövas inom områden i anslutning till utbildningen. Nedan redogörs i korthet för ansvarsfördelningen inom kommunal vuxenutbildning vad gäller den fysiska tillgängligheten i skolbyggnaden, hjälpmedel, läromedel och färdtjänst.

Fysisk tillgänglighet

Det är skolhuvudmannen – alltså **kommunen** – som ansvarar för att utbildningen görs tillgänglig för den studerande. Det finns inga specifika eller preciserade krav på skolbyggnadens fysiska tillgänglighet annat än vad som sägs i Lag (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnader. Där stadgas att byggnader som uppförs eller ändras ska uppfylla vissa krav på tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga. Bestämmelserna gäller alltså inte redan uppförda byggnader. Vad kraven på tillgänglighet och användbarhet innebär, preciseras inte.

Hjälpmedel

Landstinget har det övergripande ansvaret för att erbjuda människor hjälpmedel. Utöver att tillhandahålla och finansiera hjälpmedel, innebär ansvaret även att informera om, utvärdera behov av och prova ut hjälpmedel. Landstinget ansvarar för hjälpmedel som krävs för att den enskilde ska kunna tillgodose sina grundläggande behov i den dagliga livsföringen. Utbildning räknas in i begreppet daglig livsföring (prop. 1992/93:159).

När det gäller kommunal vuxenutbildning, ansvarar landstinget för personliga hjälpmedel till studerande med funktionshinder. Skolhuvudmannen – dvs. **kommunen** – ansvarar för pedagogiska hjälpmedel och hjälpmedel som kan räknas som grundutrustning i skolan (jfr. avsnitt 10.5.2).

Läromedel

Till skillnad från grund- och gymnasieskola är huvudmannen inte skyldig att bekosta läromedel i kommunal vuxenutbildning. **Individen** ansvarar för att anskaffa litteratur och annat som han/hon har för eget bruk:

Såvitt gäller läroböcker, skrivmateriel, verktyg, skyddskläder och andra därmed jämförbara hjälpmedel som varje elev har för eget bruk och behåller som sin egendom, får huvudmannen bestämma att hjälpmedlen skall anskaffas av eleverna själva på egen bekostnad eller erbjudas mot avgifter som högst motsvarar huvudmannens anskaffningskostnader.

(Skollagen 11 kap 5§)

Färdtjänst

Det ligger på **kommunens** ansvar att anordna färdtjänst för kommuninvånarna:

Varje kommun ansvarar, såvitt gäller kommuninvånarna, för att färdtjänst anordnas inom kommunen och, om det finns särskilda skäl, mellan kommunen och en annan kommun. En kommun får för sina kommuninvånare anordna färdtjänst också i eller mellan andra kommuner.

(SFS 1997:736)

Kommunen får överlåta driften av färdtjänst till trafikhuvudmannen – t.ex. landstinget – i länet. Ansvaret för färdtjänst ligger dock fortfarande på kommunen (jfr. avsnitt 10.6.3).

13.2 Studerande med funktionshinder i kommunal vuxenutbildning

För att få en bild av situationen för studerande med funktionshinder i den kommunala vuxenutbildningen, har Kunskapslyftskommittén gjort en undersökning bland landets komvuxenheter. De iakttagelser som gjorts bland komvuxenheterna gäller även för Kunskapslyftet i den mån kurserna bedrivs inom komvuxenheten.

För undersökningen har 38 kommuner valts ut. Urvalet av kommuner har gjorts så att alla län finns representerade. Kommunerna har delats in i fyra urvalsgrupper beroende på befolkningsmängd:

- *Kommuner med mer än 100 000 invånare:* Göteborg, Helsingborg, Jönköping, Linköping, Malmö, Norrköping, Stockholm, Umeå, Uppsala, Västerås, Örebro (samtliga; 11 st)
- *Kommuner med mellan 50 000 – 100 000 invånare:* Botkyrka, Gotland, Falun, Luleå, Solna¹, Sundsvall, Södertälje, Växjö, Östersund (9 st)
- *Kommuner med mellan 20 000 – 50 000 invånare:* Falkenberg, Hudiksvall, Kiruna, Kristinehamn, Motala, Nyköping, Oskarshamn, Ronneby, Sundbyberg¹ (9 st)
- *Kommuner med mindre än 20 000 invånare:* Berg, Degerfors, Kungsör, Lidingö, Orsa, Sunne, Tierp, Tranås, Vindeln (9 st).

¹ Solna och Sundbyberg har gemensam kommunal vuxenutbildning.

Undersökningen grundar sig på telefonintervjuer, förutom kommunerna Botkyrka och Solna/Sundbyberg som besökts. Intervjuerna har följt ett strukturerat schema. Samtalen har företrädesvis skett med rektor och/eller kurator vid komvuxenheten.

Synpunkter från olika handikapporganisationer har hämtats in dels via brev och skrivelser som organisationerna lämnat till kommittén, dels via möten med organisationerna. Iakttagelser har även gjorts vid Kunskapslyftskommitténs studiebesök i åtta kommuner.

I sammanställningen nedan görs skillnad mellan stora och små komvuxenheter. Till de stora enheterna räknas de som har ett elevantal på mer än 1 000 elever. I undersökningen förekommer 20 stora och 17 små komvuxenheter.

13.2.1 Kommunernas erfarenheter av studerande med funktionshinder

Enligt en av de utvärderare som Kunskapslyftskommittén engagerat i utvärderingen av Kunskapslyftet beräknas studerande med funktionshinder utgöra ca 7 procent av deltagarna i kommunal vuxenutbildning (hösten 1997). Deltagandet ser dock ganska olika ut i olika typer av kommunal vuxenutbildning, vilket framgår av nedanstående tabell.

Tabell 13.1 Andel studerande med funktionshinder² i kommunal vuxenutbildning, hösten 1997

	Andel funktionshindrade (%)
Studerande i kommunal vuxenutbildning	6,9
- Kunskapslyftet, grundskolenivå (utan UBS)	11,3
- Kunskapslyftet, grundskolenivå (med UBS)	14,2
- Kunskapslyftet, gymnasienivå (utan UBS)	6,4
- Kunskapslyftet, gymnasienivå (med UBS)	8,5
- Ordinarie basutbud (utan UBS)	5,0
- Ordinarie basutbud (med UBS)	9,4
Arbetslösa	12,1
Arbetsmarknadsutbildning	14,6
Totalt	10,3

Källa: Axelsson R. & O. Westerlund, 1999, *Deltagare i Kunskapslyftet höstterminen 1997 och jämförelsegrupper*. Institutionen för nationalekonomi, Umeå universitet.

Studerande med funktionshinder är i förhållande till sin andel av undersökningens population väl representerade i Kunskapslyftskurser på grundskolenivå. Lägst är andelen i den kommunala vuxenutbildningens ordinarie basutbud. Sammantaget utgör studerande med funktionshinder en större andel bland dem som studerar med UBS än de som har övrig studiefinansiering, i respektive kategori. Siffrorna för den kommunala vuxenutbildningen kan jämföras med de för arbetsmarknadsutbildning och arbetslösa där människor med funktionshinder också är väl representerade.

Undersökningen visar på en viss skillnad mellan könen. En något högre andel av männen (7,8 procent) än av kvinnorna (6,4 procent) som studerade i kommunal vuxenutbildning hade någon form av funktionshinder (Axelsson & Westerlund, 1999). Utvärderarnas undersökning presenteras närmare i avsnitt 6.5.

I Kunskapslyftskommitténs undersökning framgår att de stora komvuxenheterna inte oväntat har större erfarenhet av studerande med funktionshinder än de små enheterna. Dels finns där ett större antal studerande med funktionshinder, dels har man mer erfarenhet av olika former av funktionshinder som kan verka handikappande i studiesituationen. Medan man vid de små enheterna har haft enstaka studerande med funktionshinder, har de stora en mer regelbunden tillströmning av studerande med funktionshinder.

² Avser människor med arbetshandikapp.

De intervjuade upplever överlag att det finns få studerande med s.k. traditionella funktionshinder – rörelsehinder, synskada, hörselskada, dövhet – i vuxenutbildningen. I Botkyrka uppskattas ca 10 av 2000 studerande ha någon form av funktionshinder som kräver speciellt stöd i utbildningssituationen. Därtill kommer ett antal personer med olika grad av läs- och skrivsvårigheter³. Kungsör, med 200 studerande, har årligen några personer med läs- och skrivsvårigheter. I övrigt har endast en person med funktionshinder, som ställt krav på särskilda insatser från komvuxenhetens sida, studerat där under den senaste femårsperioden.

Det funktionshinder som förekommer mest i de undersökta komvuxenheterna är rygg- och nackbesvär samt läs- och skrivsvårigheter. På flera komvuxenheter uppger man att det är ganska vanligt att studerande behöver speciella hjälpmedel m.m. på grund av problem med rygg, axlar och nacke. Alla de stora enheterna, liksom flertalet av de små har någon form av speciell satsning för personer med läs- och skrivsvårigheter.

De flesta komvuxenheter har utbildat personer med s.k. traditionella funktionshinder. Erfarenheten är dock begränsad i så måtto att det oftast är fråga om enstaka studerande, och vid de små enheterna dessutom vid ett fåtal tillfällen.

På några komvuxenheter uppger intervjupersonerna att man har haft studerande med medicinska funktionshinder, t.ex. reumatism, svåra allergier och cancer. Vissa har erfarenheter från att utbilda personer med förvärvade hjärnskador och människor med psykiska funktionshinder.

13.2.2 Problem och lösningar i kommunerna

Det finns problem som kan synas olösliga. Hur gör man utbildningen tillgänglig för allergiker som behöver nedsläckta lokaler, eller personer med så svåra psykiska funktionshinder att de inte kan vistas i skolmiljön? Vad gör man för att personer med andra kommunikationsmedel – t.ex. teckenspråk – ska integreras i den sociala gemenskapen? På några av de undersökta komvuxenheterna har man ställts inför dessa problem, och man har hanterat dem på olika sätt. Ibland har komvuxenheten tagit sig an problemet och löst det så gott man kunnat, ibland har man istället hänvisat personen i fråga till en annan utbildningsanordnare som man upplever har mer kunskaper och resurser, t.ex. en folkhögskola.

³ I detta kapitel används termen läs- och skrivsvårigheter, då det i intervjuerna inte varit möjligt att dra en klar gräns mellan dyslexi och lättare läs- och skrivsvårigheter.

De flesta problem har dock ganska enkla lösningar, som snarast ligger i enheternas organisation, beredskap och flexibilitet.

Fysik tillgänglighet

Den fysiska tillgängligheten för *rörelsehindrade* varierar starkt i de tillfrågade komvuxenheterna. Vissa komvuxenheter är helt anpassade för personer med rörelsehinder. I Sunne bedrivs undervisning i ett enda plan, och i Kungsör har komvuxenheten tagit över lokaler efter äldreomsorgen varpå varannan toalett är handikapptoalett.

De flesta komvuxenheter är bara delvis anpassade för rörelsehindrade. Ofta är bara vissa av skolans utrymmen tillgängliga. På några komvuxenheter måste man använda varuhissen för att ta sig över nivå-skillnader, ibland har handikapphissen kodlås.

De komvuxenheter som har störst problem med den fysiska tillgängligheten är inhysta i äldre byggnader som dessutom ibland är K-märkta. I undersökningen är fem komvuxenheter inte alls eller minimalt tillgängliga för personer med rörelsehinder. Två av dessa är enheter med mer än 1 000 studerande.

Långt ifrån alla enheter är anpassade för *hörselskadade*. Av de komvuxenheter som intervjuats har ungefär en fjärdedel installerat hörselslinga eller har annan anpassning för personer med hörselskada. I Hudiksvall har man några klassrum där gardiner, skrivtavla m.m. anpassats speciellt för hörselskadade. En större andel av de stora än av de små komvuxenheterna är tillgängliga för personer med hörselskada.

Tillgängligheten ser alltså mycket olika ut i de komvuxenheter som undersökts. En minimal tillgänglighet kan försvåra eller t.o.m. omöjliggöra utbildningen för studerande med funktionshinder.

Hjälpmedel

Ibland klaras hjälpmedelsfrågan av tack vare att den studerande redan har fungerande hjälpmedel som han/hon tar med sig till studierna. Det kan t.ex. vara fråga om ett hjälpmedel som den studerande använt i tidigare studier eller i sin yrkesutövning. Många av de studerande med funktionshinder som kommer till den kommunala vuxenutbildningen befinner sig dock i en situation där de behöver nya hjälpmedel.

Det råder ofta osäkerhet om vilka hjälpmedel som landstinget ska stå för och vilka komvuxenheten ska bekosta. I bl.a. Linköping har man erfarenhet av förhandlingar kring hjälpmedel, där landstinget står för en del och komvuxenheten för en annan del av samma hjälpmedel. I Bot-

kyrka upplever de intervjuade att hjälpcentralen blivit mer restriktiv när det gäller att bekosta hjälpmedel. Ett annat problem är när landstingen bara beviljar ett hjälpmedel av varje sort. Om den studerande behöver hjälpmedlet både hemma och i studierna, kan det vara krångligt att transportera det mellan bostaden och komvuxenheten. Ibland uppkommer problem i och med att det är lång leveranstid på hjälpmedlet.

Den allmänna uppfattningen på de komvuxenheter som undersökts, är att man får god hjälp av landstingen och deras hjälpcentraler när man vänder sig dit. Kontakterna mellan komvuxenheter och hjälpcentraler är dock ofta sporadiska. I Orsa och Hudiksvall har man haft speciellt bra samarbete kring hjälpmedel och utrustning för hörselskadade studerande. Landstingets regeltillämpning tycks variera stort över landet. Det är t.ex. ovanligt att, som i Dalarna, dyslektiker kan få specialutrustade datorer från landstinget.

Teckentolk och assistans

Att ha särskild personal anställd är ofta mycket kostsamt för komvuxenheterna. Ett fåtal enheter har anställda assistenter som bl.a. hjälper till med olika praktiska frågor, t.ex. att gå på toaletten, ta sig till fikarummet eller göra anteckningar på lektionerna.

I Jönköping har komvuxenheten finansierat två teckentolkar i undervisningen av en döv studerande. Även om man kan lösa finansieringsfrågan kan det uppstå problem med att hitta teckentolk. I Berg fick man ta tolk från andra delar av landet. I Umeå vände sig kurator till bl.a. universitet och lasarettet utan att hitta någon tolk, och komvuxenheten tvingades därför säga nej till en döv studerande. Bristen på tolkar är ett stort problem inom all utbildning. *Sveriges Dövas Riksförbund* (SDR) upplever att även om bristen på tolkar är stor, så ligger det största problemet i avsaknaden av betalningsvilja hos vissa kommuner (Sveriges Dövas Riksförbund, 1996).

Vissa studerande kan ha behov av lektörshjälp för inläsning av olika texter. Många komvuxenheter kan erbjuda studerande med synskada och studerande med läs- och skrivsvårigheter att få litteratur inläst på band. Oftast handlar det om tillfälliga lösningar, t.ex. att kursläraren läser in vissa texter. På några komvuxenheter är det mer organiserat. I Västerås har man t.ex. en projektanställd som ser till att litteratur, skrivningar etc. läses in på band. I Nyköping vänder man sig till stadsbiblioteket som hjälper till med inläsning av litteratur.

Läromedel

På många mindre komvuxenheter uppger intervjupersonerna att komvuxenheten aldrig har haft studerande med behov av anpassad litteratur. Vid de enheter där man har erfarenhet av särskilda läromedel, har det gällt litteratur till studerande med läs- och skrivsvårigheter och studerande med synskada.

Problemet har framför allt uppkommit när det gäller litteratur för synskadade. Det är svårt att hitta talböcker och punktskriftböcker som går att använda i undervisningen, och det är dyrt att översätta kurslitteratur till punktskrift. En komvuxenhet "lurade in" en synskadad person i gymnasieskolan för att slippa kostnaderna för punktskriftböcker. Det är dessutom ofta lång leveranstid på böckerna.

I Växjö har man speciell utrustning som transfererar skriven text till punktskrift. Problemet med kurslitteratur är att Upphovsrättslagen förbjuder kopiering av läroböcker.

Komvuxenheterna ställer ofta upp och finansierar extrakostnader för synskadades litteratur, trots att detta egentligen åligger den studerande. Enligt intervjupersonerna rör det sig vanligtvis inte om så många böcker per termin, då de studerande oftast läser enstaka ämnen. *Synskadades Riksförbund* (SRF) upplever dock att kommunerna ofta inte har råd att ta denna kostnad varpå den studerande får stora problem att genomföra studierna (*Synskadades Riksförbund*, 1997).

Pedagogiskt stöd

Några av komvuxenheterna har varit i kontakt med *Statens Institut för Handikappfrågor i skolan* (SIH) och fått hjälp av deras konsulenter i den pedagogiska uppläggningsen av undervisning av bl.a. blinda studerande. Den allmänna erfarenheten hos dessa komvuxenheter är att SIH motvilligt gör insatser i kommunal vuxenutbildning.

I Stockholm finns Josefinagruppen som är en kommunal resurs för kommunens högstadie-, gymnasie- och komvuxskolor i frågor som rör studerande med fysiska och medicinska funktionshinder. Josefinagruppen bistår skolorna med fördjupad studie- och yrkesvägledning, planering och anpassning av studiesituationen samt med att köpa in och låna ut hjälpmedel till de studerande.

De flesta komvuxenheter i Kunskapslyftskommitténs undersökning erbjuder någon form av stödundervisning. Enligt intervjupersonerna är det oftast personer med läs- och skrivsvårigheter som utnyttjar denna möjlighet, men det händer även att studerande med andra funktionshinder får stödundervisning. Enligt Skolverket avsätter komvuxenheterna i

regel resurser för stödundervisning och specialpedagogisk kompetens, även om det är stor variation i förekomst och kvalitet mellan landets olika kommuner (Skolverket, 1999g). Ett par av de mindre komvuxenheterna säger sig inte ha ekonomiska möjligheter att ge stödundervisning, andra tycker inte att det hör hemma i vuxenutbildningen.

Pedagogik och undervisningsmetoder kan behöva anpassas för att studerande med funktionshinder på bästa sätt ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. På några av de komvuxenheter som deltagit i undersökningen har man vidtagit åtgärder för att anpassa undervisningen för studerande med synskada. I Botkyrka lärde sig en lärare punktskrift för att bättre kunna undervisa en studerande. I Linköping fick en lärare som skulle undervisa en synskadad person utbildning inför detta genom Tomtebodaskolans resurscenter och genom studiebesök på Ami-syn. På vissa komvuxenheter tycker intervjupersonerna inte att speciell pedagogik behövs eller att enheten ska kosta på detta.

Det är betydelsefullt för både personal och studerande att komvuxenheter satsar på kompetensutveckling hos sin personal, så att lärare och andra berörda får kunskap om hur undervisningen på bästa sätt kan anpassas för personer med olika funktionshinder. Detta betonas också av flera handikappförbund, t.ex. SRF och *Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter* (FMLS). Denna typ av kompetensutveckling tycks dock vara ovanlig i kommunerna, och hänger ofta ihop med individuellt engagemang från lärare eller skolledare.

Ett allmänt problem hos de komvuxenheter som undersökts, är att man på enheten inte vet vart man kan vända sig för att få hjälp och råd med olika pedagogiska lösningar, frågor kring hjälpmedel etc. Många har känt sig rådvilla och har hittat på lösningar så gott de kunnat. Det finns ett tydligt behov av att höja den allmänna kompetensen om hur undervisningssituationen kan anpassas för studerande med funktionshinder. Kunskapslyftskommitténs undersökning visar att personalen inom kommunal vuxenutbildning ofta upplever sig sakna en instans att vända sig till för att inhämta specialkunskap om detta.

Färdtjänst

Personer som har fått beslut om färdtjänst är oftast beviljade ett visst antal resor under en tidsperiod. Att påbörja studier innebär i regel ett ökat behov av resor, varpå de beviljade resorna inte räcker till. I de flesta fall står kommunen för driften av färdtjänst, och detta tycks oftast fungera bra. Undantaget bland de kommuner Kunskapslyftskommittén kommit i kontakt med är Stockholms län, där kommunerna har ingått ett avtal med landstinget som sköter färdtjänsten.

Enligt landstingsföreträdare i Stockholm ingår inte resor till och från skolan i detta avtal. Följden har blivit olika lösningar i kommunerna, och det kan vara olika från kommun till kommun om den studerande får resor till och från utbildningslokalen betalda. I Botkyrka betalar komvuxenheten färdtjänst för studerande i kommunal vuxenutbildning. I Södertälje har socialkontoret i ett fall gått in och betalat resor till och från komvuxenheten. I andra kommuner, t.ex. Solna/Sundbyberg råder fortfarande oklarheter om vem som ska betala resor till och från kommunal vuxenutbildning.

Färdtjänst är i grunden ett kommunalt åtagande. Oklarheter om hur resor till och från utbildningslokalen ska finansieras, kan innebära att vissa studerande inte kan påbörja sin utbildning.

Studiefinansiering

Vid de flesta komvuxenheter finns studievägledare eller annan personal som vid behov hjälper studerande med studiefinansieringsfrågor. Studerande kan p.g.a. funktionshinder behöva studera i långsammare takt. För att ändå få fullt studiestöd, måste CSN bevilja den studerande anpassad studietakt. På några komvuxenheter får den studerande hjälp av komvuxenheten i kontakten med CSN. Många komvuxenheter tar dock inget ansvar för den studerandes kontakter med CSN, angående t.ex. anpassad studietakt. Vägledningen handlar istället oftast om information om olika typer av studiestöd etc.

På några komvuxenheter uppger intervjupersonerna att de har ett gott samarbete med CSN och försäkringskassan i studiefinansieringsfrågor. I bl.a. Hudiksvall och Västerås kan studerande som på grund av ett funktionshinder behöver långsammare studietakt, beviljas anpassad studiegång med fullt studiestöd. På andra enheter har man problem med just detta. Man upplever att samarbetet med CSN fungerar dåligt och att ärendehantering är långsam och inkonsekvent.

För att kunna läsa i anpassad studietakt, krävs först och främst att den studerande eller personalen på komvuxenheten känner till att denna möjlighet ges. Därefter måste komvuxenheten ofta intyga att den studerande behöver anpassad studietakt. Resultatet tycks sedan bero på relationen mellan CSN och komvuxenheten. Det finns anledning att undra över vad skillnaderna i samarbetet med CSN beror på. Är det en fråga om personliga relationer till handläggaren och olika bedömningsgrunder hos de regionala CSN-kontoren?

Reumatikerförbundet påpekar att liknande gäller för försäkringskassan. Många av förbundets medlemmar tvekar att påbörja studier p.g.a.

farhågor att ej få behålla sin rätt till ersättning från försäkringskassan. Vissa försäkringskassor medger studiedeltagande med bibehållen förtidspension, sjukpenning eller sjukbidrag, men detta gäller inte över hela landet.

Särskilda satsningar

Ett stort antal av de undersökta komvuxenheterna har någon form av speciell satsning på studerande med läs- och skrivsvårigheter. Satsningen består ibland av stödundervisning vid sidan om eller integrerad i den ordinarie utbildningen och ibland av läs- och skrivkurser.

Av de 37 komvuxenheter som deltagit i undersökningen, har elva enheter – varav två är små – heltidskurser för personer med läs- och skrivsvårigheter. I bl.a. Umeå och Norrköping har komvuxenheterna speciella dyslexienheter. Oskarshamn och Västerås har dessutom verksamhet på kvällstid, för att yrkesverksamma personer ska kunna delta. I Helsingborg har man startat en verksamhet för personer med läs- och skrivsvårigheter i samarbete med arbetsförmedlingen, Kuns kapslyftet och en folkhögskola.

Några komvuxenheter låter samtliga studerande genomgå dyslexitester i samband med intagning. Andra vägar att nå personer med dyslexi är genom samarbete med andra myndigheter. I bl.a. Luleå och Västerås samarbetar komvuxenheten med Ami och Länsarbetsnämnden.

Endast sex av de 37 undersökta komvuxenheterna – alla små – har inte någon speciell verksamhet för personer med läs- och skrivsvårigheter. Intrycken från intervjuerna är att många av kommunerna satsar på att bygga ut denna verksamhet. FMLS upplever dock att många kommuner fortfarande inte tar sitt ansvar för studerande med detta funktionshinder.

Kunskapslyftet

Enligt de intervjuade tycks kommunerna inte göra någon skillnad på studerande i den ordinarie kommunala vuxenutbildningen och dem som läser i Kunskapslyftet. När Kunskapslyftet och kommunal vuxenutbildning ligger på olika nämnder kan det dock vara en viss skillnad mellan att studera inom de två olika utbildningsformerna. Så är fallet i t.ex. Botkyrka, där komvuxenheten betalar färdtjänst för de studerande i den ordinarie kommunala vuxenutbildningen, men inte för dem i Kunskapslyftet.

Enligt *Handikappförbundens samarbetsorgan*⁴ (HSO) är det stora variationer mellan landets kommuner i hur Kunskapslyftskurser görs tillgängliga för människor med funktionshinder. Vissa kommuner gör ingenting medan andra gör ganska mycket (Handikappförbundens samarbetsorgan, 1998). När Kunskapslyftet ligger på privata anordnare förekommer det – t.ex. i Stockholm – att kommunen har med tillgänglighetsaspekter i upphandlingsförfarandet. Långt ifrån alla kommuner har dock med denna bedömningsgrund i upphandlingen av kurser.

Något som framhävts av dem som deltagit i Kunskapslyftskommitténs undersökning är behovet av elevvård i Kunskapslyftet. Josefinagruppen i Stockholm upplever att många som studerar i Kunskapslyftet har läs- och skrivsvårigheter och dessutom ofta psykosociala svårigheter. Behovet av elevvård och specialpedagogik har därmed också ökat. I Ronneby har man märkt att behoven av kurativa och terapeutiska inslag har ökat i och med Kunskapslyftet. Kunskapslyftskommitténs undersökning tyder också på att det är fler personer i Kunskapslyftet som lider av förslitningsskador.

Inom Kunskapslyftet finns exempel på särskilda satsningar för vissa grupper av funktionshindrade. I Örebro har man t.ex. kurser för döva och i Växjö finns datakurser för synskadade. Vid de studiebesök Kunskapslyftskommittén har gjort bland landets kommuner, har det ofta visat sig att det inom Kunskapslyftet funnits utbildningar för personer med dyslexi. FMLS påpekar dock att studerande med läs- och skrivsvårigheter ofta lämnas helt utan stöd i de yrkesförberedande utbildningarna. FMLS främsta kritik avser en bristande elevvård och lärare som ej har kunskap om att undervisa personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Kunskapslyftet i Borlänge startade hösten 1998 tillsammans med omsorgsnämnden, bildningsnämnden, gymnasiesärskolan, försäkringskassan, arbetsförmedlingen och Ami ett projekt ("Uppsvinget") angående yrkesutbildning för psykiskt funktionshindrade och människor med lätt utvecklingsstörning. Arbetsförmedlingen bidrar med s.k. otraditionella medel och Ami ska slussa ut de färdigutbildade till arbete. Utbildningen pågår i två terminer och kommer eventuellt att förlängas till tre terminer. Under detta första år har man 16 studiedeltagare som undervisas av specialutbildade lärare. Inom utbildningen har man även anställt en fritidspedagog. Utbildningen består av varvad teori och arbetsplatsförlagd praktik inom områdena Fastighet/Miljö samt Hotell/Restaurang. Högskolan Dalarna ska under våren 1999 utvärdera projektet.

⁴ HSO är ett samarbetsorgan bestående av 32 handikappförbund.

I januari 1998 startade ett projekt kallat "Kunskapslyftet för rörelsehindrade". Det är ett treårigt projekt i samarbete med Reumatikerförbundet, Neurologiskt Handikappades Riksförbund, Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade och ABF. Projektet består av orienteringskurser som är upplagda med långsamtgående studietakt, små undervisningsgrupper och tillgång till hjälpmedel i bl.a. dataundervisningen. Rekryteringen till kurserna sker via handikapporganisationerna. Under året har undervisning startat i sammanlagt åtta orter: Stockholm, Norra Stor-Stockholm, Västerås, Örebro, Växjö, Göteborg, Lund och Luleå.

13.2.3 Organisation, finansiering m.m.

Organisation

Rektor har det övergripande ansvaret för att utbildningen är tillgänglig och att studiesituationen är tillfredsställande. De stora komvuxenheterna har oftast en person som ansvarar för det praktiska arbetet kring studerande med funktionshinder, t.ex. att ordna med hjälpmedel och läromedel. Det är då vanligtvis en kurator som har dessa arbetsuppgifter. I ca en fjärdedel av de stora enheterna finns dock ingen som har ett uttalat ansvar för dessa frågor.

Det kan vara svårt att innan utbildningen veta vad som fungerar bra, vad som fungerar dåligt och vad man kan göra för att ändra på det. I Malmö har komvuxenheten (Kronoborg) därför upprättat en handlingsplan för hur man ska ta emot studerande med funktionshinder. Komvuxenheten har skapat en grupp bestående av biträdande rektor, studievägledare, kurator, bibliotekarie och berörda lärare som diskuterar med studiedeltagaren om vilka speciella lösningar som kan behövas och hur problem ska lösas. I Luleå har man haft en grupp synskadade studerande som innan skolstart, i samarbete med lärare och studievägledare, testade hur studiesituationen på komvuxenheten fungerade, vad som måste förbättras och ändras etc. I Tierp får i princip alla som börjar den kommunala vuxenutbildningen träffa en studievägledare.

Vid ungefär hälften av de stora komvuxenheterna, och vid ett par av de mindre, kan man på ansökningsblanketten meddela om man har ett funktionshinder och om man är i behov av stöd. Komvuxenheten kan också bli uppmärksam på stödbehov genom att personer med funktionshinder kommer till utbildningen genom kontakter med andra myndigheter.

De elevvårdande insatserna tycks ha kommit lite i skymundan i vuxenutbildningen. Många av de mindre, och flera av de stora komvuxenheter som deltagit i undersökningen, har ingen kurator anställd. Få enheter har handlingsberedskap i form av handlingsplan eller fastlagda rutiner, t.ex. möjlighet att anmäla stödbehov på ansökan.

Några komvuxenheter, bl.a. i Falkenberg, Tierp och Umeå, är integrerade med gymnasieskolan. Detta upplevs som positivt eftersom man i gymnasieskolan har mer rutin och större vana – och därmed en bättre organisation – att utbilda människor med funktionshinder.

Finansiering

I några större kommuner, bl.a. i Stockholm och Göteborg, finns medel avsatta att användas till stödinsatser för studerande med funktionshinder. De intervjuade uppger att huvuddelen av pengarna oftast går till att finansiera extrapersonal som t.ex. teckentolkar och assistenter. Pengarna går även till att finansiera läromedel, transporter m.m.

De flesta kommuner har ingen central pott pengar för att förstärka resurserna kring vuxenstuderande med funktionshinder, utan där får komvuxenheterna själva finansiera extrakostnader som uppkommer i samband med olika stödinsatser. I de allra flesta enheter som undersökts har det varit frågan om små kostnader som har kunnat finansieras inom enhetens ordinarie budget, men några enheter uppger att de haft stora kostnader för studerande med funktionshinder.

Enligt intervjupersonerna har ingen av komvuxenheterna avsatt medel för att kunna finansiera eventuella kostnader i samband med särskilda insatser för studerande med funktionshinder. De kostnader som uppkommer tas från den löpande budgeten.

En av de stora komvuxenheterna som deltagit i Kunskapslyftskommitténs undersökning har finansierat teckentolk för en döv studerande. Denna enstaka studerande beräknas därmed kosta lika mycket som en hel klass. En komvuxenhet med ca 700 elever har bedrivit individuell undervisning i mörker för en studerande som inte tålde ultraviolett strålning. Detta uppges ha kostat ca 600 000 kr under de tre terminer denna undervisning bedrivits.

Många av de intervjuade uppger att komvuxenheten inte skulle klara att finansiera kostsamma insatser, t.ex. teckentolk. En komvuxenhet med ca 3 000 elever har varit tvungen att neka en dövblind studerande att påbörja en utbildning, då man ej kunde bekosta tolk. Några av intervjupersonerna har uttryckt tveksamhet till att lägga extra pengar på stöd för studerande med funktionshinder. Orsaken till denna tveksamhet är främst farhågor för att undervisningens kvalitet i så fall kommer att

sjunka. ”Man måste ju tänka på kvaliteten också”, ”Risken är att några få dyra elever gör att det istället blir synd om alla elever eftersom kvaliteten sjunker”, har några kommenterat saken.

Flexibilitet

Vissa komvuxenheter har använt flexibla undervisningsformer för att bättre kunna erbjuda studerande med funktionshinder en god undervisning. I Kristinehamn ordnade man i den kommunala vuxenutbildningen distansundervisning samt undervisning via Internet för två studerande som på grund av funktionshinder inte kunde vistas i skolmiljön. Komvuxenheten i Botkyrka bedrev hemundervisning för en studerande som inte klarade av att vistas i skolan. I bl.a. Hudiksvall och Västerås ger enheterna förlängd skrivtid till studerande som på grund av funktionshinder behöver detta.

De komvuxenheter som bara är delvis anpassade för hörselskadade och rörelsehindrade, tvingas till en anpassning av lokalschemat för att göra utbildningen tillgänglig för studerande med dessa funktionshinder. Att anpassa schemalaggeningen borde vara ett naturligt sätt att underlätta för den studerande, så att denne slipper transportera sig och eventuellt hjälpmedel mellan olika klassrum. Detta är dock ovanligt bland de undersökta komvuxenheterna, men på några enheter, t.ex. i Hudiksvall, fungerar det. Där har man ambitionen att lägga schemat så att studerande med funktionshinder ska få undervisning i ett enda klassrum.

Samarbete med andra myndigheter

I Kunskapslyftskommitténs undersökning framgår att enheternas kontakter och samarbete med arbetsförmedlingen, socialförvaltningen, försäkringskassan etc. ofta är av blygsam art. I vissa enskilda fall kan komvuxenheterna ha regelbunden kontakt med de myndigheter som tidigare har varit engagerade i den studerande. Mycket finns att vinna på ett effektivt samarbete. SRF påpekar t.ex. att en fungerande samverkan mellan utbildningsanordnaren och andra instanser är viktig för att stödbehovet utreds ordentligt innan skolstart och studierna görs tillgängliga (Synskadades Riksförbund, 1997).

Flera av de intervjuade menar att myndigheter i allt större utsträckning ”spelar svarte petter” med resurskrävande människor; de försöker alltid lägga ansvar och kostnader på någon annan. Några är speciellt besvikna på Ami i detta avseende, då man anser att de tenderar att lämna över människor som behöver kostsamma stödinsatser till den kommunala

vuxenutbildningen, utan att bidra med pengar. I Gotland upplever man att socialtjänsten och den kommunala vuxenutbildningen "bollar" människor mellan sig som inte har någon annanstans att ta vägen. HSO anser att det alltför ofta händer att studerande med funktionshinder hamnar mellan "olika stolar" p.g.a. att samarbetet mellan myndigheter och andra organ haltar (Handikappförbundens samarbetsorgan, 1996). Denna bild bekräftas av Bemötandeutredningen som konstaterar att benägenheten hos olika huvudmän att skjuta över ansvaret för personer med funktionshinder på varandra har ökat (SOU 1998:121).

Ett annat problem är att personalen i den kommunala vuxenutbildningen ofta har svårt att få en bild av vad andra aktörer omkring de funktionshindrade har för uppgifter. Detta är troligtvis lättare i små kommuner, där kontaktvägarna är korta. I många små kommuner har man inget organiserat samarbete med andra myndigheter, utan arbetet bygger ofta på informella kontakter. Ofta sitter samma personer på flera nyckelposter i kommunen. I t.ex. Degerfors sitter rektor för komvuxenheten i arbetsförmedlingsnämnden, varpå samarbetet visavi arbetsförmedlingen sker naturligt.

13.3 Diskussion

Den nationella statistiken som presenteras tidigare i detta kapitel (13.2.1) visar att ca 7 procent av deltagarna i kommunal vuxenutbildning har någon form av arbetshandikapp. De företrädare för komvuxenheter som Kunskapslyftskommittén samtalat med upplever dock att det finns få studerande med funktionshinder i den kommunala vuxenutbildningen. Även de intervjuade vid några av de stora komvuxenheterna säger sig ytterst sällan ta emot studerande som behöver särskilt stöd. Detta gäller framför allt människor med s.k. traditionella funktionshinder; rörelsehinder, synskada, hörselskada och dövhet. Flera av de intervjuade uttrycker också förvåning över detta förhållande.

En förklaring till att de intervjuade så pass sällan möter studerande med behov av särskilt stöd, skulle kunna vara att det fungerar bra för människor med funktionshinder att studera i kommunal vuxenutbildning; de funktionshindrade som finns inom den kommunala vuxenutbildningen klarar sig utan stöd från enheten. Att man på komvuxenheterna upplever sig ha få studerande med funktionshinder skulle också kunna bero på att man på enheten helt enkelt inte uppfattar de stödbehov som finns. Det kan även bero på att få människor med behov av särskilt stöd söker sig till den kommunala vuxenutbildningen.

Det finns en vilja i den kommunala vuxenutbildningen att anpassa studiesituationen för studerande med funktionshinder. Komvuxenheterna

lyckas bra med vissa saker, men det är mycket som skulle kunna göras bättre.

Rutiner och planering

Framförhållning är viktig för att komvuxenheten på ett bra sätt ska kunna anpassa undervisningssituationen till studerande med funktionshinder. Det kan krävas lång förberedelsestid för att få fram litteratur och hjälpmedel. Det är därför viktigt att enheten i god tid uppmärksammas på att en person med behov av särskilt stöd tänker påbörja en utbildning.

I enlighet med FN:s standardregler bör det finnas rutiner för lämpligt stöd och hjälp som gör utbildningen tillgänglig för studerande med funktionshinder. Kunskapslyftskommitténs undersökning visar att komvuxenheterna ofta saknar sådana rutiner. Ett antal av de undersökta komvuxenheterna ger möjlighet att på ansökan anmäla om man är funktionshindrad och behöver stöd. En poäng med detta är att även de som inte orkar engagera sig och kämpa för sin sak, kan få sina behov uppmärksammade.

Kommunala handlingsprogram och policydokument kan positivt påverka komvuxenheternas beredskap i mottagandet av studerande med funktionshinder. Enligt en undersökning som Handikappombudsmannen gjort har knappt hälften (46 procent) av landets kommuner⁵ ett handikappolitiskt program om delaktighet och jämlikhet för personer med funktionshinder. Utbildning är ett av de fyra vanligaste områdena där kommunerna planerar vidta åtgärder (Handikappombudsmannen, 1999).

I några kommuner har man inom den kommunala vuxenutbildningen upprättat handlingsplaner för mottagandet av studerande med funktionshinder. Handlingsplaner underlättar för personalen inom den kommunala vuxenutbildningen att tillgängliggöra utbildningen för studerande med funktionshinder. Det är viktigt att man inom den kommunala vuxenutbildningen utarbetar rutiner för hur studerande med funktionshinder ska tas emot. En väg mot mer rutiniserat arbete är att upprätta handlingsplaner och liknande policydokument.

Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) ska det finnas individuella studieplaner för varje studerande i kommunal vuxenutbildning. Kunskapslyftskommittén har redan tidigare (SOU 1998:51) påpekat vikten av individuella studieplaner med dithörande vägledning. Kommittén menar att den individuella studieplanen ska innehålla en beskrivning av individens mål med sina studier samt vägen dit. För stu-

⁵ Enkätundersökningen besvarades av 257 av landets 288 kommuner.

derande med funktionshinder och andra med särskilda behov är individuella studieplaner ett extra betydelsefullt instrument. Dels redovisas där mål och delmål med studierna, dels kartläggs och utreds individens behov av stöd. I avsnitt 7.9 återfinns en vidare diskussion om individuella studieplaner.

Det är viktigt att det finns personal inom den kommunala vuxenutbildningen som studerande med särskilda behov kan vända sig till för att få hjälp och stöd. Det är likaså betydelsefullt att denna personal har tid/möjlighet att engagera sig, samt har kunskap om vilka åtgärder som kan vidtas m.m. Detta synes omöjligt för personal som inte har dessa frågor bland sina huvudsakliga uppgifter. Personal med särskilt ansvar för frågor kring studerande med funktionshinder borde kunna finnas på stora komvuxenheter, där det både finns personella resurser och ett stort behov av stöd.

De små enheter som inte har resurser för permanent personal med dessa arbetsuppgifter, kan till viss del kompensera detta genom andra rutiner, t.ex. möjligheten att på ansökan anmäla behov av särskilt stöd.

Stödinsatser

Beroende på i vilken kommun och vid vilken komvuxenhet man studerar, är förutsättningarna olika för vilket stöd man som studerande med funktionshinder kan få. Till viss del hänger det ihop med storleken på komvuxenheten, där de stora enheterna oftast har mer rutin, kunnande och resurser än de små. Detta gäller dock inte överallt. Några av de små komvuxenheterna som deltagit i Kunskapslyftskommitténs undersökning har bättre tillgänglighet och beredskap än vissa av de stora komvuxenheterna. Utgångspunkten är givetvis att all utbildning ska vara tillgänglig. Det är därför anmärkningsvärt att flera av komvuxenheterna i undersökningen – varav några är stora – inte är fysiskt tillgängliga för rörelsehindrade. Därtill kommer den fysiska tillgängligheten för personer med hörsel- och synskador, som tycks vara bristfällig på många håll i landet.

Några få av de kommuner som Kunskapslyftskommittén varit i kontakt med har avsatt medel att användas till stödinsatser för studerande med funktionshinder. Komvuxenheternas kostnader för stödinsatser är dock oftast små, och de flesta klarar av att ta de kostnader som uppkommer från den löpande budgeten. Problem uppstår dock när enheten måste göra kostsamma punktinsatser, t.ex. anlita teckentolk eller bedriva enskild undervisning. Alla komvuxenheter har inte möjlighet att bekosta sådana insatser.

Det är inte bara de olika komvuxenheterna och kommunerna som skiljer sig åt i hanteringen av de stödbehov som studerande med funktionshinder kan ha. Även landstingens hjälpmedelspolicy skiljer sig mellan de olika länen.

Pedagogiskt stöd och kompetensutveckling

I FN:s standardregler stadgas att utbildning av lärare ska ske fortlöpande. Även annan personal – t.ex. skolledare och kuratorer – som deltar i planeringen och genomförandet av service till studiedeltagare med funktionshinder bör ges fortlöpande utbildning. Vikten av att lärare som undervisar deltagare med funktionshinder har specialpedagogisk kompetens betonas även av handikapprörelsens intresseorganisationer och Handikappombudsmannen (Handikappombudsmannen, 1996).

Det finns ett tydligt behov av pedagogiskt stöd i vuxenutbildningen. Många av intervjupersonerna har beskrivit svårigheter med att hitta rätt stödform etc. i synnerhet för studerande med ovanliga funktionshinder som kräver mycket stöd och hjälp från skolan. Kommunala resursgrupper såsom Josefingruppen i Stockholm utgör en värdefull resurs för den personal som arbetar med studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen.

Det nationella ansvaret för utveckling och tillämpning av pedagogik för elever med funktionshinder i barn- och ungdomsskolan ligger främst på SIH. Någon motsvarande stödorganisation finns inte inom vuxenutbildningen. Utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS) har i sitt slutbetänkande (SOU 1998:66) lagt förslag om att samordna statens specialpedagogiska stöd till skolhuvudmännen i en myndighet.

Som redan påpekats i avsnitt 7.12 är det viktigt att det bedrivs forskning om vuxenpedagogik. Det är givetvis viktigt att forskning bedrivs också när det gäller pedagogik för vuxenstuderande med funktionshinder.

Andra myndigheter

På flera komvuxenheter råder förvirring kring vad andra myndigheter gör för människor med funktionshinder. Flera av intervjupersonerna uppger att de har svårt att få en samlad bild av samhällets stöd till studerande med funktionshinder och vilka aktörer som har verksamhet som gränsar mot utbildningsområdet.

Från handikapporganisationerna påpekas hur betydelsefullt det är att utbildningsanordnaren och andra myndigheter och organ har ett bra samarbete. Det finns uppgifter som tyder på att människor med särskilda behov riskerar att "falla mellan stolarna" därför att myndigheterna tenderar att hela tiden försöka lägga ansvar och kostnader på någon annan myndighet. Ett bra exempel där man i utbildningssammanhang samverkar mellan flera olika instanser är projektet "Uppsvinget" i Borlänge, där – förutom Kunskapslyftsorganisationen – arbetsförmedling, kommunala nämnder, försäkringskassa m.fl. samverkar.

Anmärkningsvärd är den inkonsekvens som tycks råda mellan CSN:s lokalkontor i landet. I några kommuner har komvuxenheterna ett bra samarbete med CSN, medan man på andra håll finner CSN:s hantering både oförutsebar och långsam. Enligt Reumatikerförbundet gäller detta även försäkringskassorna och deras olika inställning till bibehållen ersättning för förbundets medlemmar som deltar i studier.

Såsom påpekats i avsnitt 7.2 är det av yttersta vikt att myndigheternas information om studiestöd till de studerande fungerar tillfredsställande. Det är också nödvändigt att myndigheterna informerar den egna personalen, så att samma regler gäller vid alla lokalkontor.

Kunskapslyftet

När kommunerna upphandlar Kunskapslyftskurser från privata utbildningsanordnare bör handikappaspekter vara ett kriterium i upphandlingsförfarandet. Så är inte alltid fallet. I sin handbok om tillgänglighet uppmanar Handikappombudsmannen kommunerna att ställa krav på att det som upphandlas är tillgängligt och användbart för människor med funktionshinder (Handikappombudsmannen, 1998).

Flera av handikapporganisationerna (t.ex. FMLS och HSO) upplever att man i Kunskapslyftet har glömt bort de särskilda behov som människor med funktionshinder kan ha. Det handlar också om att de som studerar i Kunskapslyftet till viss del har andra behov än de som studerar inom den ordinarie kommunala vuxenutbildningen, och de behöver därmed annat/mer stöd. Bl.a. tycks det finnas ett utökat behov av elevvård i Kunskapslyftet.

Inom Kunskapslyftet finns utrymme för särskilda satsningar på vissa grupper av funktionshindrade. Detta har några kommuner tagit fasta på, och genomför kurser vars upplägg är speciellt anpassat till en grupp av funktionshindrade. Särskilda utbildningar för vissa grupper av funktionshindrade är bra i så måtto att undervisningen anpassas speciellt efter de förutsättningar och möjligheter som den specifika funktionsnedsättningen ger. I FN:s standardregler betonas dock vikten av en

integrerad undervisning. Undantag görs för döva och dövblinda som har behov av speciell kommunikation och därför ofta får sitt utbildningsbehov bättre tillgodosett i specialklasser (Utrikesdepartementet m.fl., 1995).

14 Särvux

14.1 Bakgrund

År 1944 infördes skolplikt för så kallade bildbara sinnesslöa, vilket var den tidens sätt att definiera barn med lätt eller måttlig utvecklingsstörning. Skolor upprättades som institutioner i landstingens regi. Barn med svår utvecklingsstörning ansågs inte "bildbara" och omfattades därmed inte av skolplikten. Först genom 1967 års omsorgslag (SFS 1967:940) fick även barn med svår utvecklingsstörning skolplikt och rätt till utbildning. Verksamheten i skolan reglerades av Omsorgslagen och Omsorgsstadgan (SFS 1968:147), men skulle bedrivas i så nära överensstämmelse med det allmänna skolväsendet som möjligt. År 1973 fick särskolan sin första läroplan. Särskolan omfattar numera träningskola, grundsärskola och gymnasiesärskola. Inom Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet (Lpo 94) gäller nu samma läroplan för såväl grundskola som särskola.

Under 1980-talet genomfördes i flertalet landstingskommuner en försöksverksamhet med vuxenutbildning för utvecklingsstörda (särvux). Efter det att särvux blev en reguljär skolform från och med läsåret 1988/89 – motsvarande grundsärskole- och gymnasiesärskolenivå – har verksamheten utvidgats till samtliga landstingskommuner. På förslag av Särvuxkommittén beslutade riksdagen enligt propositionen Växa med kunskap om en utvidgning av särvux till att från och med läsåret 1991/92 också omfatta undervisning på träningskolnivå för vuxna som inte klarar undervisning på grundskolenivå (prop 1990/91:85). Utvidgningen omfattar undervisning i kommunikation samt i verklighetsuppfattning och omvärldskunskap och bygger på kursbeskrivningar från träningskolans kursplan. Därmed togs också de föreskrifter bort som omöjliggjorde studier på heltid. I Skollagen (SL 1 kap 16§) föreskrivs att det som i lagen sägs om människor med utvecklingsstörning också gäller dem som fått ett betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder på grund av hjärnskada, föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom, samt personer med autism eller autismliknande tillstånd.

Verksamheten regleras i Skollagens 1:a och 12:e kapitel (SFS 1985:1100) samt i Förordningen om vuxenutbildning för utvecklingsstörda (SFS 1992:736).

Någon rättighet för den enskilde att delta i särvux finns inte, men enligt Skollagen (12 kap 5§) ska varje kommun informera om möjligheterna till särvux samt verkan för att vuxna utvecklingsstörda deltar i sådan utbildning.

I det tidigare nämnda riksdagsbeslutet ingick också att kommunerna skulle överta ansvaret för särvux. Ett antal kommuner övertog också ansvaret redan under 1990-talets första år, men flertalet kommuner avvaktade till 1995 eller 1996 med övertagandet. Från och med kalenderåret 1996 har samtliga landsting lämnat över huvudmannskapet till kommunerna.

Under läsåren 1992/93–1997/98 ökade antalet deltagare i Särvux med 1 300 deltagare, från 2700 år 1992/93 till 4 000 år 1997/98, det vill säga med knappt 50 procent (Skolverket, 1998h). Antalet studerande på särskole- och träningskolenivåerna ökade med 35–40 procent medan antalet studerande på gymnasiesärskolenivån procentuellt sett ökade mest – från 54 deltagare till 600. Det bör då observeras att ökningen endast avser deltagarantalet. Omfattningen av undervisningen framgår inte av denna undersökning.

I sammanställningen av den enkät som Skolverket i slutet av 1997 tillställde kommunerna kan utläsas hur ledningsorganisationen för särvux fördelar sig över kommunerna (Skolverket 1998n):

Tabell 14.1. Ledningsorganisationen för särvux

Ledningsorganisation	Antal kommuner	Procentuell fördelning
Egen rektor	36	13
Rektor i grundskolan	9	3
Rektor i gymnasieskolan	24	9
Rektor i vuxenutbildning	118	41
Annan organisation	28	10
Ej svar	67	24
Totalt	282	100

Utbildning för människor med utvecklingsstörning motsvarande den som ges i särvux erbjuds också vid ett tjugotal folkhögskolor.

Skolverket har i regleringsbrevet för år 1999 (Utbildningsdepartementet, 1998b) fått i uppdrag att granska särvux och senast den 15 oktober 1999 lämna rapport över sin granskning till regeringen

14.2 Utvecklingsområden

Undervisningen för studerande med utvecklingsstörning bedrivs som en särskild utbildningsform, särvux. Någon självklar gränslinje mellan särvux och kommunal vuxenutbildning finns inte och gränsdragningsproblemen är åtskilliga. Det kan också diskuteras varför det ska finnas en särskild utbildningsform för denna grupp. I den kommunala vuxenutbildningen ska alla kunna tas emot och ges undervisning utifrån sin reella kompetens. Dessutom underlättas integreringen av studerande med en utvecklingsstörning i övrig vuxenutbildning om undervisningen bedrivs inom ramen för samma utbildningsform.

I särskolan går drygt en procent av årskullen. Om motsvarande andel skulle användas för att beskriva *behovet av särvux* torde cirka 45 000 vuxna (1 procent av 4, 5 milj. inv. i åldern 20–65 år) utgöra målgruppen för den utbildning som ges i denna skolform. Även om behovet av särvux minskat genom särskolans insatser de senaste tjugo åren, så är det ändå en stor skillnad mellan antalet inskriva i särvux (cirka 4 000) och den beräknade målgruppen, även om studerande med utvecklingsstörning vid folkhögskolorna medräknas. Dock ska konstateras att antalet deltagare i särvux ökar kraftigt. Det kan ändå finnas anledning understryka behovet av informativ och uppsökande verksamhet i syfte att nå fler med behov av kompletterande utbildning inom denna skolform.

Riksdagens beslut med anledning av propositionen Växa med kunskaper innebar bland annat att utbildningen inom särvux skulle kunna bedrivas som heltidsstudier. Så har dock inte alls blivit fallet. Enligt Skolverkets redovisning (Skolverket, 1998h) har *antalet timmar per elev under en vecka* endast uppgått till i genomsnitt 2,2 på såväl grundskolenivå som gymnasial nivå, vilket kommittén också konstaterat i sitt senast delbetänkande. Om denna siffra är giltig för samtliga veckor under läsåret torde en deltagare erhålla 65–70 timmars undervisning per år. Utgår man från att en helårsstudieplats utgörs av 756 undervisningstimmar per år kan den totala utbildningsvolymen i särvux uppskattas till ungefär 400 helårsstudieplatser fördelade på knappt 4000 studerande. I vilken utsträckning en sådan undervisning är att betrakta som pedagogisk verksamhet eller förströelse kan diskuteras. Med den studietakten torde det ta 25–30 år att nå upp till motsvarande grundskolenivå. Variationen är dock stor. I Tranås får en studerande i genomsnitt 14,6 timmars undervisning per vecka, medan en studerande i exempelvis Hagfors, Köping och Öckerö i genomsnitt får 0,7 lektioner per vecka (Skolverket, 1998h).

Kurser i särvux ges ofta i form av *enskild undervisning*. Det genomsnittliga antalet elever per undervisningsgrupp är 2,2 (Skolverket,

1998h). Detta kan delvis bero på att antalet deltagare är litet i flertalet kommuner (medianvärde = 9), men inte ens i någon av storstäderna är antalet elever per undervisningsgrupp över 4,0 (Göteborg). Malmö (1,9) och Stockholm (1,4) ligger till och med under genomsnittet för samtliga kommuner. Genomsnittligt är antalet elever per undervisningsgrupp faktiskt lägre i storstäder (1,6) och förortskommuner (1,7) än i landet i stort (2,1). Variationen är även i detta fall stor över landet. Som exempel kan nämnas Robertsfors med 8 deltagare per undervisningsgrupp, Jönköping, Lindesberg och Töreboda med sju deltagare per undervisningsgrupp men också Ekerö, Dals Ed och Lidingö med en deltagare per undervisningsgrupp (Skolverket, 1998h).

15 Folkhögskolan

15.1 Ansvarsfördelning

Huvuddelen av den utbildning som bedrivs vid landets folkhögskolor finansieras med allmänna medel. Folkhögskolan är dock en från staten fristående utbildningsform. Det statliga inflytande som finns över verksamheten utövas genom de villkor som satts upp för statsbidragsfördelningen. De övergripande målen och motiven för att bevilja statsbidrag har formulerats av riksdag och regering. Med utgångspunkt från dessa formulerar folkhögskolorna därefter mål för den egna verksamheten. I Förordning (1991:977) om statsbidrag till folkbildningen anges de villkor som reglerar folkhögskolornas verksamhet. Den i detta sammanhang viktigaste målformuleringen – den som styr Folkbildningsrådets uppgift att fördela statsbidraget till studieförbund och folkhögskolor – är den med avseende på målgrupper. Vad gäller statsbidragets syfte anges i 3 § att:

Verksamhet som syftar till att utjämna utbildningsklyftor och höja utbildningsnivån i samhället skall prioriteras liksom verksamhet som riktar sig till utbildningsmässigt, socialt och kulturellt missgynnade personer. Personer med utländsk bakgrund, deltagare med funktionshinder och arbetslösa utgör särskilt viktiga målgrupper för statens stöd.

På samma sätt som för all verksamhet som vänder sig till allmänheten har anordnaren, dvs. folkhögskolan, ett grundläggande ansvar för att verksamheten i vid mening görs tillgänglig för människor

med funktionshinder. Folkhögskolornas ansvar för att erbjuda deltagare med funktionshinder särskilt stöd finns dock inte reglerat i lag eller förordning. Den enskildes rätt att delta i en folkhögskolekurs finns inte heller reglerad.

Folkbildningens idé om att möta deltagaren på dennes villkor och att ingen ska ställas utanför ger den enskilda folkhögskolan ett stort – om än inte formellt – ansvar för att anpassa utbildningen till deltagare med funktionshinder. Av tradition har också folkhögskolorna tagit ett stort ansvar för att göra utbildningen tillgänglig.

Folkbildningsrådet (FBR) har, enligt vad som följer av förordningen, ett ansvar att administrera och fördela statsbidraget till folkhögskolorna på ett sådant sätt att det underlättar deltagande för studerande med funktionshinder. Det resursfördelningssystem som konstruerats av FBR syftar, i kombination med det stöd som Sibus erbjuder, till att genom ekonomiskt stöd underlätta för folkhögskolorna att anpassa undervisningen till deltagare med funktionshinder.

15.2 Ekonomiskt stöd till folkhögskolan

Grunden i folkhögskolans resursfördelningssystem bygger på att skolorna får ersättning per deltagarvecka. Under 1998 låg grunderättningen på ca 1000 kronor per deltagare och vecka. Denna grundläggande ersättning kompletteras med en rad särskilda bidrag vars syfte är att kompensera folkhögskolorna för verksamhet som bedömts som extra kostnadskrävande. Extrakostnader i samband med undervisning av deltagare med funktionshinder ersätts inom ramen för resursfördelningssystemet via Folkbildningsrådets s.k. *förstärkningsbidrag*. Förstärkningsbidraget består i sin tur av flera olika kostnadsersättningar.

Invandrarschablonen på 250 kronor per deltagarvecka används när folkhögskolan har kostnader för insatser för invandrare som har behov av stöd i svenska språket för att klara studierna utifrån uppställda mål.

Schablonbidrag för deltagare med svåra läs- och skrivsvårigheter/dyslexi används i huvudsak för att möjliggöra undervisning i små grupper. Detta bidrag är indelat i två kategorier:

- Schablon på 400 kronor per deltagarvecka för insatser till enstaka studerande med svåra läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i folkhögskolornas vanliga kurser.
- Schablon på 800 kronor per deltagarvecka för insatser i riktade kurser enbart för deltagare med svåra läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Handikappschablon på 400 kronor per deltagarvecka används när folkhögskolan har extra kostnader för studerande med funktionshinder och när skolans kostnader för särskilda insatser sammantaget inte överstiger schablonbeloppet. Folkhögskolorna behöver inte redovisa vad kostnaderna består av.

Handikappbidrag med 800 kronor per deltagarvecka används när folkhögskolan har extra kostnader för deltagare med funktionshinder som sammantaget överstiger handikappschablonen på 400 kronor. Insatserna specificeras och kostnadsredovisas. Om kostnaderna för samtliga insatser är lägre än summan av antalet deltagarveckor multiplicerat med 800 kronor beviljas hela beloppet från Folkbildningsrådet. Är beloppet högre går ansökan för det överskjutande beloppet vidare till Sisu.

Sisu s.k. *tilläggsbidrag* får, enligt regleringsbrevet som styr statsbidragsfördelningen, "utbetalas för särskilt kostnadskrävande *utbildningsinsatser* vid folkhögskola för studerande med funktionshinder. Bidraget avser dels utbildningskostnader, dels kostnader för åtgärder i samband med dessa utbildningar" (Statsliggaren, 1999). Folkhögskolorna kan få bidrag för kostnader för förstärkta lärarinsatser, assistans för icke rörelsehindrade deltagare, tolk, hjälpmedel, anpassning av teknisk utrustning, läromedel m.m.

Folkbildningsrådets förstärkningsbidrag administreras sedan våren 1998 av Sisu. Syftet är att via en gemensam administration få en bättre helhetsbild av bidragen.

Förhållandet mellan de båda bidragen kan beskrivas så att Sibus kapar topparna genom att finansiera de dyraste utbildningsinsatserna och att FBR finansierar de flesta insatserna. Ca 70 procent av folkhögskolornas samlade ansökningar om bidrag avser ökade lärarinsatser¹. Huvuddelen av kostnaderna för ökade lärarinsatser täcks av förstärkningsbidraget. Ytterligare en skillnad är att förstärkningsbidraget är en del av resursfördelningssystemet, dvs. folkhögskolorna kan vara säkra på att få ersättning för sina kostnader så länge insatserna ligger inom ramen för förstärkningsbidragets ändamål. Ansökningarna om tilläggsbidrag överskrider de befintliga medlen vilket gör att folkhögskolorna inte vet på förhand om de kan få täckning för de kostnader man ansöker om.

Bidragen är individbaserade i så motto att de syftar till att täcka kostnader för insatser knutna till de deltagare som antagits den terminen ansökan gäller.

Tabell 15.1. Ansökta och utbetalade medel för särskilda kostnader för deltagare med funktionshinder vid folkhögskolor som ansökt om tilläggsbidrag från Sibus 1997–1998 (mkr.)

Termin	Ansökta medel totalt	Beviljat från FBR	Återstår ansökan till Sibus	Beviljat bidrag från Sibus	Ej beviljat
Vt 1997	28 458	15 417	13 041	8 577	4 464
Ht 1997	34 715	19 724	14 991	8 484	6 507
Vt 1998	35 019	21 217	13 802	10 133	3 669
Ht 1998	34 658	18 086	16 572	9 066	7 506

Anm. Redovisningen av förstärkningsbidraget avser endast de skolor där man ansökt om handikappbidraget på 800 enligt ovan. Totalt beviljade FBR förstärkningsbidrag för ca 84 mkr 1998 till deltagare med funktionshinder. De ansökningar om bidrag för anpassningskurser som Sibus beviljar ingår inte i tabellen.

Källa: Yetkin, 1999, *Finansiering av extrakostnader för bostadsanpassning och omvårdnad på folkhögskola för deltagare med funktionshinder – en beskrivning på uppdrag av Kunskapslyftskommittén*. Arbetsrapport. Kunskapslyftskommittén.

¹ Inkluderar även ansökningar enligt invandrarschablonen.

Eftersom Sibus tilläggsbidrag är översökt tvingas man prioritera mellan de ansökta insatserna. Under 1998 ansökte folkhögskolorna om drygt 30 miljoner kronor, från Sibus tilläggsbidrag, varav 11 miljoner kronor inte beviljades. Det är dock inte självklart samma sak som att det saknas 11 miljoner fullt ut eftersom delar av de ansökta medlen kan ligga utanför det som statsbidraget är avsett för. Varken Folkbildningsrådet eller Sibus har någon detaljerad förteckning över vilka insatser som berättigar folkhögskolorna till särskild ersättning. En praxis har etablerats för vilka insatser som prioriteras framför andra. Enligt denna praxis beviljas exempelvis inte bidrag för att finansiera avskrivningar och fasta driftskostnader, trots att dess kostnader kan sägas ha uppstått på grund av skolans handikappprofil.

Vid anslagsfördelningen, som sker en gång inför varje termin, tar Sibus ställning till de olika ansökningarna och fördelar de befintliga medlen. Det bidrag som betalas ut är ofta lägre än det sökta. Sibus preciserar inte till vilka av de sökta insatserna bidraget ska användas, dvs. folkhögskolorna får själva avgöra vad de vill använda bidraget till.

15.2.1 Assistans

Vissa deltagare kan behöva olika former av assistans för att delta i undervisningen. Folkhögskolorna kan finansiera kostnader för assistans till studerande med *rörelsehinder* genom att ansöka om bidrag från anslaget till vårdartjänst som Sibus administrerar. Vårdartjänst innebär personlig praktisk assistans till rörelsehindrade och ska ge den enskilde sådant stöd att denne kan bo på studieorten och genomföra studierna. Assistansen kan ges dygnet runt och ska utformas utifrån den enskildes behov i den aktuella studiesituationen.

Under 1998 uppgick antalet deltagare som folkhögskolan fick vårdartjänstanslag för till 647 på de långa kurserna och 1 950 på de korta kurserna enligt Sibus årsredovisning. Det motsvarar drygt en procent av studiedeltagarna på de långa respektive korta kurserna. Antalet deltagare med vårdartjänst har ökat med knappt 40 procent

mellan 1995/96 och 1998. Bidraget för vårdartjänst är koncentrerat till relativt få folkhögskolor med en omfattande verksamhet för studerande med funktionshinder. Av de 45 skolor som under 1998 erhöll bidrag för vårdartjänst gick 80 procent av det samlade bidraget till 10 skolor.

Även deltagare med andra funktionshinder än rörelsehinder kan behöva assistans. Kostnaderna för detta kan finansieras via Sibus tilläggsbidrag. En stor del av ansökningarna om tilläggsbidrag, ca 7 miljoner, avser assistansinsatser för studerande med bl.a. förvärvade hjärnskador, utvecklingsstörning och psykiskt funktionshinder. Tilläggsbidraget uppgår till drygt 30 miljoner och vårdartjänstanslaget till 80 miljoner. I vilken utsträckning tilläggsbidraget slutgiltigt finansierar assistansinsatser är svårt att bedöma eftersom folkhögskolorna själva avgör vad bidraget ska användas till när Sibus inte kan bevilja hela det sökta beloppet. Det faktum att tilläggsbidraget endast täcker tre fjärdedelar av det sökta beloppet innebär att deltagare med behov av assistans inte kan garanteras detta om de inte samtidigt har ett rörelsehinder². Det kan röra sig om människor som kan förflytta sig på egen hand men som till följd av en hjärnskada förlorat orienteringsförmågan.

Sibus genomför en försöksverksamhet med samordnad statsbidragshantering avseende assistans vid två folkhögskolor under åren 1998 och 1999. Syftet är att skapa förutsättningar för folkhögskolorna att bedöma och tillgodose assistansbehov hos studiedeltagare med olika funktionshinder utan att styras av diagnos eller olika förutsättningar hos de två statsbidragen (vårdartjänst och tilläggsbidrag). Kostnaderna finansieras under försöksåren ur anslaget till vårdartjänst. Resultatet av försöket väntas ge en tydligare bild av omfattning och deltagarbehov, eventuella förändringar i antagning av sökande och kostnader för assistansen.

Förutom Sibus bidrag till folkhögskolorna för assistanskostnader kan deltagaren ha rätt till personlig assistans enligt LSS/LASS.

² Sibus har hittills kunnat finansiera assistans till samtliga rörelsehindrade deltagare på folkhögskolan med behov av assistans inom ramen för statsbidraget för vårdartjänst.

Ett tredje alternativ är att insatser som motsvarar – helt eller delvis – de assistansinsatser som Sibus kan ge bidrag till, finansieras av deltagarens hemkommun med stöd av Socialtjänstlagen.

Studierande med omfattande rörelsehinder omfattas ofta av personkretsen för LSS/LASS. Assistansinsatser för dessa studiedeltagare kan därmed täckas inom ramen för dels vårdartjänsten dels LSS/LASS. Det är upp till den enskilde att ansöka om personlig assistent enligt LSS/LASS från hemkommunen. Väljer han eller hon att inte göra det kan folkhögskolan erhålla bidrag från Sibus vårdartjänstanslag för att täcka assistanskostnaderna. Enligt en undersökning som Sibus gjort föredrar de flesta folkhögskolorna att själva ha ansvar för assistenterna. Som ett tungt vägande skäl anges att skolorna är angelägna om att assistenterna ska vara förtrodda med kulturen på skolan (Sibus, 1998). En assistansorganisation som kan arbeta långsiktigt med assistans till deltagare med funktionshinder bygger med tiden upp en kompetens via erfarenheter och kompetensutveckling hos personalen. Vidare finns det möjlighet att samordna assistansinsatser till flera deltagare på samma kurs vilket skapar förutsättningar för att bedriva assistansen kostnadseffektivt. Vid de skolor som är inriktade på studierande med rörelsehinder är assistenterna i regel den antalsmässigt största personalkategorin.

En skillnad mellan stöd enligt Socialtjänstlagen/LSS/LASS och det stöd till assistans som Sibus kan erbjuda är att det senare syftar till att *ge den enskilde ett sådant stöd att denne kan bo på studieorten och genomföra studierna* medan övriga regelverk är skrivna för att vara tillämpbara på alla situationer i livet inklusive att bo och delta i undervisningen på en folkhögskola. Sett till de olika behov av assistans som kan uppstå under en längre utbildning på folkhögskolan, med assistansbehov vid folkhögskolan under skoltid och fritid och utanför folkhögskolan på helger och lov, är den assistans som kan ges via Sibus smalare och mindre flexibel än övriga assistansformer. För att erhålla personlig assistans enligt LSS/LASS måste dock deltagaren rymmas inom den personkrets som anges i lagstiftningen. Assistans finansierad via vårdartjänstanslaget är möjlig att erhålla för en bredare grupp av deltagare

med *rörelsehinder*. Exempelvis kan assistans finansierad via vårdartjänstanslaget, till skillnad mot assistans enligt LSS/LASS, även utgå till deltagare som är 65 år och äldre. En närmare beskrivning av kommunens ansvar för att erbjuda stöd och service enligt Socialtjänstlagen samt LSS/LASS finns i avsnitt 10.6.

15.3 Studerande med funktionshinder i folkhögskolan

15.3.1 Folkhögskolans verksamhet

De kurser som folkhögskolan ger kan delas upp i kurser finansierade via statsbidrag och uppdragsutbildningar. De statsbidragsfinansierade kurserna består av fyra kurstyper; allmän kurs (avsedda främst för dem som saknar grundskole- och gymnasieutbildning), särskilda kurser (folkhögskolornas profilkurser), kurser inom ramen för särskild utbildningsinsats (folkhögskolans egna Kunskapslyftsplatser) och korta kurser (14 dagar och kortare).

Under budgetåret 1998 svarade de långa kurserna – dvs. de allmänna och särskilda kurserna samt folkhögskolans egna Kunskapslyftsplatser – för ca 90 procent av de det totala antalet deltagarveckor. Den statistik som Folkbildningsrådet för över studerande med funktionshinder redovisar antalet deltagare som folkhögskolorna ansökt om särskilda bidrag för på grund av extrakostnader i samband med undervisningen. På de långa kurserna ansökte folkhögskolorna om extra statsbidrag för 11 procent av deltagarna med anledning av funktionshinder och för 12 procent av deltagarna med anledning av språkliga handikapp (dyslexi/läs- och skrivsvårigheter samt *invandrare med språkliga handikapp*). Till sammans utgjorde alltså studerande med funktionshinder och invandrare med språkliga handikapp 23 procent av deltagarna på de långa kurserna. Vad gällde de korta kurserna utgjorde andelen 7 procent. Jämfört med 1997 innebar detta en ökning med 2 procent-

enheter på de långa kurserna och 1 procentenhet på de korta kurserna. Antalet med funktionshinder fördelade sig enligt tabell 15.2 under höstterminen 1998 (Folkbildningsrådet, 1999b).

Anpassningskurser

Anpassningskurser är särskilt anpassade korta kurser som vänder sig till vuxna med olika funktionshinder och även till deras anhöriga. Anpassningskurser har funnits sedan början av 1980-talet och är som regel en till tre veckor. Ett 30-tal folkhögskolor anordnar anpassningskurser i samarbete med 13 handikapporganisationer. Syftet med kurserna är att ge de studerande redskap och kunskaper för att klara sin livssituation på bästa sätt. Deltagarna får dels ökad kunskap om funktionshindret och stimulans genom allmänbildande och kulturella inslag, dels social gemenskap (Sisus, 1999b).

Folkhögskolorna får statsbidrag genom Folkbildningsrådet och Sisus för att anordna anpassningskurser. Statsbidragen ska täcka alla kostnader för lärare, tolk, assistans, studiematerial m.m. Målsättningen är att anpassningskurserna ska vara kostnadsfria för deltagarna. De studerandes egna kostnader för resa, kost och logi finansieras på olika sätt beroende på vilka förutsättningar som gäller. Landstingen/kommunerna ger ofta bidrag till inackoreringen. Deltagare under 65 år kan söka korttidsstudiestöd och internatbidrag från CSN.

Ungefär 40 procent av Sisus samlade tilläggsbidrag avsätts årligen för att finansiera anpassningskurser. Sisus beslutar om hur stor del av anslaget som ska gå till anpassningskurser. Under budgetåret 1998 uppgick summan till 14,5 miljoner kronor. Sisus fördelade under samma period statsbidrag för särskilt stöd till studerande med funktionshinder, via tilläggsbidraget för kurser, motsvarande en utbildningsvolym på 53 100 deltagarveckor. Av dessa utgjorde anpassningskurserna 4 000 deltagarveckor (Sisus, 1999a).

Tabell 15.2. Antal deltagare med funktionshinder och språkliga handikapp höstterminen 1998

Antal deltagare ht 1998	
<i>Långa kurser</i>	
Funktionshinder	3199
Språkliga handikapp	3653
<i>Totalt lång kurs</i>	<i>6852</i>
<i>Korta kurser</i>	
Funktionshinder	5530
Språkliga handikapp	455
<i>Totalt kort kurs</i>	<i>5985</i>

Källa: Folkbildningsrådet, 1999, *Årsredovisning 1998*.

Det är relativt vanligt med särskilda kurser för studerande med funktionshinder. Förutom kurser som riktar sig till utvecklingsstörda och dyslektiker är folkhögskolan speciell i vuxenutbildningssammanhang i så måtto att det överhuvudtaget finns längre *kurser* som vänder sig särskilt till människor med funktionshinder. Utbildningarna kombinerar ibland studier i allmänna ämnen med rehabiliterande inslag. Som exempel på den typen av kurser kan nämnas Härnösands folkhögskolas "Rehabkurs för synskadade" som

vänder sig till synskadade som vill kombinera synrehabilitering med studier i olika ämnen. Varje deltagare får ett individuellt program efter eget önskemål. Fysisk rehab ingår.

eller Edelviks folkhögskolas kurs för afatiker som vänder sig till den som

har afasi och vill träna att tala, läsa och skriva. Kan vara en förberedelse inför arbetsmarknadsutbildning eller annan utbildning. Utbildningen innehåller läs- och skrivträ-

ning, bildkommunikation, samhällsorientering, drama och konsthantverk.

(Folkhögskolornas informationstjänst, 1999)

En sammanställning från folkhögskolekatalogen över folkhögskolor som har särskilda långa kurser för deltagare med funktionshinder visar följande uppdelning av kurser riktade till studerande med olika funktionshinder.

Tabell 15.3. Antal skolor som anordnar särskilda kurser för deltagare med funktionshinder läsåren 1997/98–1999/00

Typ av funktionshinder	Antal skolor 1997/98	Antal skolor 1998/99	Antal skolor 1999/00
Dyslexi/läs- och skrivsvårigheter	27	32	38
Utvecklingsstörning		23	22
Rörelsehinder	13	13	15
Förvärvad hjärnskada	9	11	12
Psykiskt funktionshinder		8	12
Afasi	7	7	7
Synskada	7	7	8
Hörselskada/dövhet	7	6	7

Anm. För 1997 redovisas kurser för deltagare med utvecklingsstörning och psykiskt funktionshinder under kategorin psykiskt funktionshindrade. Totalt hade 29 skolor en sådan kurs.

Källa: Folkhögskolornas informationstjänst, 1997-1999, *Katalog över Folkhögskolans långa kurser*.

Kunskapslyftet

Folkbildningsrådet för statistik över antalet studerande som folkhögskolorna söker förstärkningsbidrag för på folkhögskolans egna Kunskapslyftsplatser, de så kallade S-platserna. Under våren och hösten 1998 deltog 9 118 respektive 10 109 personer i dessa kurser. Folkhögskolorna ansökte om förstärkningsbidrag för ca 17 procent av dessa deltagare med anledning av extra kostnader relaterade till studerande med funktionshinder. De volymmässigt största grupperna är deltagare med psykiskt funktionshinder och deltagare med svåra läs- och skrivsvårigheter som tillsammans uppgår till 60 procent av samtliga redovisade studerande med funktionshinder (Folkbildningsrådet, 1999b).

I tabell 15.4 redovisas antalet funktionshindrade, på Kunskapslyftsplatserna, som folkhögskolorna ansökt om förstärkningsbidrag för under 1998. Dessutom redovisas antalet deltagare där skolorna hade så pass stora extrakostnader att de ansökte om det högsta handikappbidraget på 800 kronor per deltagarvecka *höstterminen* 1998. Av ansökningarna för sammanlagt 507 deltagare översteg 405 stycken 800-kronorsschablonen och gick därmed vidare som ansökan om tilläggsbidrag från Sisus *höstterminen* 1998.

Tabell 15.4. Antal deltagare med funktionshinder på folkhögskolans kunskapslyftsplatser 1998 samt antal deltagare med omfattande funktionshinder ht 1998

Typ av funktionshinder	Deltagare vt 1998	Deltagare ht 1998	Deltagare med omfattande* funktionshinder ht 1998
Afasi	16	31	1
Epilepsi	12	25	3
Dövblind	9	6	7
Synskada	18	27	10
Döv	60	37	13
Medicinska handikapp	176	193	27
Begåvningshandikapp	32	87	33
Hörselskada	29	25	33
Förvärvad hjärnskada	27	63	40
Lätt rörelsehinder	112	109	
Svårt rörelsehinder	70	89	87
Psykiskt funktionshinder	386	538	253
Svåra läs- och skrivsvårigheter	578	546	X
Totalt	1525	1776	507

Amn. * Med omfattande funktionshinder avses att folkhögskolan ansökt om kostnadsersättning enligt Handikappbidraget på 800 kronor eller mer från FBR/Sisus. Ansökningar om bidrag för stöd till deltagare med svåra läs- och skrivsvårigheter ingår ej i denna kategori.

Källa: Folkbildningsrådet, 1999b, *Slutrapport om folkhögskolornas särskilda utbildningsinsatser för arbetslösa budgetåret 1998*. Yetkin, 1999, *Finansiering av extra-kostnader för bostadsanpassning och omvårdnad på folkhögskola för deltagare med funktionshinder – en beskrivning på uppdrag av Kunskapslyftskommittén*. Arbetsrapport. Kunskapslyftskommittén.

Genomgången av de uppgifter som beskriver folkhögskolans kursutbud och omfattningen av deltagare med funktionshinder visar att andelen studerande med funktionshinder är relativt hög. Högst andel finns inom ramen för kunskapslyftskurserna. Jämfört med de

uppskattningar av andelen av befolkningen som upplever att de har ett funktionshinder som försvårar deras deltagande i vuxenutbildningen som görs i kapitel 12 tycks folkhögskolan som helhet lyckas bra med att rekrytera och utbilda människor med funktionshinder.

15.4 Hinder för deltagande

För att belysa vilka hinder som finns när det gäller möjligheten för studerande med funktionshinder att delta i utbildning inom folkhögskolan har kommittén genomfört en enkätundersökning riktad till landets samtliga 147 folkhögskolor. Syftet med undersökningen var att kartlägga i vilken utsträckning människor med funktionshinder deltar i folkhögskolans långa kurser och vilka problem som är förknippade med deltagandet. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt den problematik som i kommitténs direktiv benämns som finansiering av extrakostnader i samband med boende och omvårdnad.

Totalt svarade 123 folkhögskolor på enkäten, dvs. 84 procent av samtliga folkhögskolor. Kompletterande telefonintervjuer har gjorts vid vissa folkhögskolor samt studiebesök vid sammanlagt sju skolor. Av de svarande på enkäten uppgav 92 skolor (75 procent) att de regelbundet tar emot sökande med funktionshinder.

En indikation på vilka problem som finns för folkhögskolor att undervisa studerande med funktionshinder finns att hämta i orsaken till att sökande inte antagits. I tabell 15.5 redovisas uppgifter från enkäten om antal antagna och icke antagna deltagare med funktionshinder vid de folkhögskolor som svarat att de *regelbundet* tar emot deltagare med funktionshinder. De skolor som nekat sökande tillträde har även angett orsak. Flera folkhögskolor har dock kommenterat att de inte alltid känner till om de sökande har ett funktionshinder vilket gör det svårt att beräkna antalet som inte kunnat antas. Uppgifterna om antal antagna och icke antagna deltagare med funktionshinder är därför förknippade med viss osäkerhet. Tabellen ger således huvudsakligen en bild av relationen

mellan antalet antagna och de som inte kunnat antas samt den huvudsakliga orsaken varför de sökande inte antogs.

Tabell 15.5. Antal antagna respektive ej antagna deltagare med funktionshinder vid folkhögskola läsåret 1997/1998 samt huvudorsak till varför de sökande ej kunnat antas

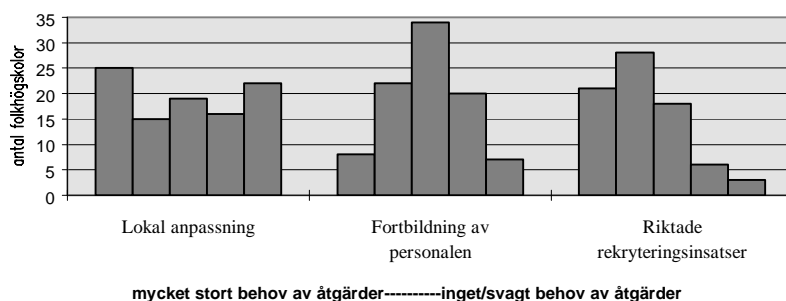
Typ av funktionshinder	Antal antagna	Ej antagna	Huvudorsak till ej antagning
Dövblindhet	12	2	Tolkar och finansiering saknas
Hörselskada/dövhet	177	54	Tolk och finansiering saknas
Rörelsehinder	336	29	Skola/deltagare saknar ekonomiska resurser
Hjärnskada	148	13	Kan ej ta emot fler deltagare/sökande saknar ekonomi
Medicinskt funktionshinder	360	49	Kan ej ta emot fler deltagare
Dyslexi	X	96	Kan ej ta emot fler deltagare
Psykiskt funktionshinder	639	70	Kan ej ta emot fler, deltagare för sjuka
Utvecklingsstörning	288	59	Kan ej ta emot fler deltagare
Synskada	42	11	Ej tillräckliga pedagogiska resurser

Ovanstående tabell bygger på svaren från de folkhögskolor som uppger att de regelbundet tar emot deltagare med funktionshinder. De övriga, dvs. de 32 folkhögskolor som *inte* anser sig ta emot deltagare med funktionshinder regelbundet, fick gradera orsaken utifrån fyra svarsalternativ. Som mycket starkt vägande skäl till att inte anta sökande med funktionshinder regelbundet uppgavs att folkhögskolan

- saknar sökande (71 procent)
- saknar anpassade lokaler (35 procent)
- saknar pedagogisk kompetens (23 procent)
- saknar ekonomiska resurser (16 procent).

Samtliga folkhögskolor tillfrågades om vilka åtgärder som skulle behöva vidtas för att öka möjligheterna för individer med funktionshinder att antas. De svarande fick gradera behovet av åtgärder på en skala mellan ett och fem där fem motsvarar ett mycket stort behov. I figuren nedan redovisas hur svaren fördelade sig. Stapeln längst till vänster i varje svarskategori motsvarar svarsalternativet ”mycket stort behov” och stapeln längst till höger motsvarar inget/svagt behov av åtgärder.

Figur 15.1. Behovet av åtgärder för att öka möjligheten att anta individer med funktionshinder

Fysisk tillgänglighet

Lokalanpassning är en åtgärd som många skolor anser skulle behöva vidtas för att öka möjligheterna för personer med funktionshinder att delta i utbildningen. Av de som tagit ställning till behovet av att anpassa lokalerna ansåg 40 procent att behovet var stort.

Samtidigt bedömde ungefär lika många att behovet av att anpassa lokalerna var lågt.

Behovet av anpassning gäller inte bara undervisningslokalerna utan även internat och utemiljö. Många folkhögskolor har gamla – ibland K-märkta – lokaler som kan vara svåra att anpassa framför allt till deltagare med rörelsehinder. Många skolor uppger att de skulle kunna förbättra tillgängligheten om det gick att lösa ekonomiskt.

Sisus fördelade tidigare ca 1,5 miljoner kronor årligen i bidrag för byggnadskompletteringar. På grund av att tilläggsanslaget inte täcker folkhögskolornas ansökningar har man beslutat att fr.o.m. 1998 inte längre bevilja bidrag för byggnadskompletteringar.

Hjälpmedel

Av de skolor som regelbundet antar deltagare med funktionshinder uppger en knapp tredjedel att de har haft problem med att täcka kostnaderna för hjälpmedel. Dessutom anger några folkhögskolor att det ofta kan ta lång tid från det att skolan beställer hjälpmedlet tills det att hjälpmedlet är levererat och utprovat.

Den grundläggande principen inom utbildningsområdet för finansiering av hjälpmedelskostnader bygger på att landstinget finansierar personliga hjälpmedel och att utbildningsanordnaren finansierar pedagogiska hjälpmedel och grundläggande utrustning.

Inom ramen för Folkbildningsrådets förstärkningsbidrag och Sisus tilläggsbidrag kan folkhögskolorna ansöka om bidrag till *teknisk utrustning*. Beteckningen teknisk utrustning hänför sig från den tid då Sisus anslag administrerades av Skolöverstyrelsen. Det som ryms inom begreppet teknisk utrustning ryms även inom den av landstinget använda beteckningen hjälpmedel. Avgörande för Sisus bedömning av ansökningar om bidrag för anpassning av teknisk utrustning är om den är anpassad på ett sådant sätt att den går att använda generellt av flera deltagare. Exempel på sådan anpassning som kan komma många till del är hörselteknisk utrustning och texttelefon. Medel har, enligt Sisus, aldrig beviljats till en enskild deltagare utan den anpassade utrustningen beviljas enbart till

folkhögskolan och är därmed att betrakta som *skolans egendom*. För att återknyta till den gängse uppdelningen mellan personliga hjälpmedel och grundutrustning kan Sibus bidrag sägas syfta till att underlätta folkhögskolornas finansiering av hjälpmedel som är att betrakta som grundutrustning.

I Stockholms läns landstings hjälpmedelskatalog beskrivs landstingets ansvar för hjälpmedel i samband med studier på följande sätt.

Landstingen har ansvar för personliga hjälpmedel åt funktionshindrade elever i grundskola, gymnasieskola, statlig och kommunal vuxenutbildning, högskola samt särskola. I de skolor där man regelbundet undervisar funktionshindrade elever, skall miljön utformas och utrustas så att individuell hjälpmedelsservice inte ständigt behöver ordnas. Detta är skolhuvudmannens ansvar.
(Stockholms läns landsting, 1997)

Var gränsen mellan skolans ansvar och landstingets ansvar för hjälpmedel går är en källa till problem inom de flesta vuxenutbildningsformer. I folkhögskolans fall kompliceras dock bilden av att en uppfattning från 1980-talet lever kvar om att landstingen inte ansvarar för hjälpmedel inom folkhögskolan. Orsaken går tillbaka till Integrationsutredningens förslag (SOU 1981:21) om att landstingen skulle ta över ansvaret för hjälpmedelshanteringen även inom utbildningsväsendet och att landstingen skulle kompenseras för detta genom en justering av hjälpmedelsersättningen. En överenskommelse träffades mellan Socialdepartementet och Landstingsförbundet och fr.o.m. den 1 juli 1984 tog sjukvårdshuvudmannen över kostnadsansvaret för tillhandahållande av tekniska hjälpmedel för handikappade elever i grundskolan, gymnasieskolan, statlig och kommunal vuxenutbildning och för studerande i högskolan. Deltagare med funktionshinder i folkhögskolor och studiecirkel omfattades inte av överenskommelsen (prop. 1982/83: 174). Vilken status detta avtal har 1999 är inte helt klarlagt.

Den 1 januari 1994 infördes, som en del av handikappreformen, två nya paragrafer, 3b och 18b, i Hälso- och sjukvårdslagen (1982:763, HSL). Enligt dessa ska landstinget respektive kommunen, var och en inom sitt ansvarsområde av Hälso- och sjukvårdslagen, erbjuda sina invånare hjälpmedel för den dagliga livsföringen och för egen vård och behandling.

I specialmotiveringen till § 3 b HSL (tidigare 3 a) avses med hjälpmedel för den dagliga livsföringen (prop. 1992/93:159)

.. sådana hjälpmedel som fordras för att den enskilde själv eller med hjälp av annan skall kunna tillgodose grundläggande personliga behov (att klä sig, äta, sköta sin hygien m.m.) förflytta sig, kommunicera med omvärlden, fungera i hemmet, gå i skolan samt delta i sysselsättning och normala fritids- och rekreationsaktiviteter.

Med normal fritid avses sådana vardagliga fritidssysselsättningar som utförs i hemmet och i närmiljön.

Utanför begreppet för den dagliga livsföringen faller arbetstekniska hjälpmedel, vissa hjälpmedel som kan behövas för att genomgå en yrkesinriktad rehabilitering, särskilda pedagogiska hjälpmedel inom barnomsorgen och skolan samt förbrukningsartiklar.

Det finns inget undantag i Hälso- och sjukvårdslagen eller i förarbetena till handikappreformen för kommuner och landstings ansvar för att erbjuda deltagare i folkhögskolan hjälpmedel jämfört med andra utbildningsformer på det sätt som fanns i överenskommelsen från 1984. Det framgår dock inte heller i Hälso- och sjukvårdslagen eller förarbetena till handikappreformen hur den exakta omfattningen av landstingens ansvar för hjälpmedel för deltagare vid folkhögskolan ser ut. Detta gäller inte bara ansvaret vid de olika utbildningsinsatser folkhögskolorna utför utan också beträffande de studerandes boende.

Läromedel

De kommentarer som folkhögskolorna lämnat avseende problem med specialutformade läromedel rör främst synskadade, dövblinda och hörselskadade/döva deltagare. Det finns ingen myndighet som specifikt ansvarar för att anpassa läromedel till ett läsbart medium för de deltagare som har svårt att ta till sig den ordinarie kurslitteraturen inom folkhögskolan. Sibus kan i viss utsträckning finansiera skolornas ökade läromedelskostnader via tilläggsbidraget. Förutom att bidraget inte räcker till kan det också vara svårt att hitta översatt litteratur. De myndigheter som finns på området, SIH och TPB kan naturligtvis låna/hyra ut eller sälja läromedel till folkhögskolorna. Deras verksamhet, som beskrivs i kapitel 10, är dock framförallt inriktad mot att översätta annan litteratur än den som används som kurslitteratur i folkhögskolan.

Pedagogiska resurser – fortbildning

Flera skolor har kommenterat att de har ett behov av särskild kompetens för att undervisa studerande med funktionshinder, men att den ibland saknas. Kommentarererna tyder på att det största behovet finns när det gäller kompetensutveckling i hur undervisningen av synskadade och dövblinda bör ske.

De skolor som inriktat sig mot särskilda kurser för deltagare med funktionshinder bygger med tiden upp en omfattande kompetens i hur man bör gå tillväga för att få undervisningen att fungera. Sibus har initierat bildandet av nätverk mellan skolor som vänder sig till samma grupper av funktionshindrade och berörda handikapporganisationer. De syftar till att utbyta erfarenheter och till att sprida kunskap.

Det är framförallt på informella vägar och genom erfarenheter av att undervisa deltagare med funktionshinder på skolorna som kompetensen byggs upp. SIH, som är den myndighet som arbetar med råd och stöd i specialpedagogiska frågor, är i huvudsak inriktade på utbildning för barn- och ungdomar men har ett uttalat ansvar för dövblinda vuxna studerande.

Riktade rekryteringsinsatser

De flesta folkhögskolor går inte ut och söker upp människor med funktionshinder utan de rekryteras på samma sätt som alla andra deltagare. Folkhögskolan på Bosön beskriver det på följande sätt

Skolan har 700 sökande per år. Vi antar normalt sett de sökande som uppfyller skolans ansökningskriterier oavsett om en sökande har funktionshinder eller inte. Detta innebär att vi har erfarenhet, genom olika elever vid olika läsår, av flera olika funktionshinder.

Det är framförallt de skolor som har särskilda kurser för studerande med funktionshinder som bedriver riktade rekryteringsinsatser eftersom det kan vara problem att nå ut till målgruppen utan uppsökande verksamhet. Rekryteringen sker ibland genom samarbete med kommuner och landsting. Samarbetet beskrivs av några skolor som krångligt och byråkratiskt. På grund av sekretesslagstiftningen har skolorna svårt att få tag på adressuppgifter till potentiella studiedeltagare.

15.5 Extrakostnader för omvårdnadsverksamhet vid folkhögskolan

Kommittén har i uppdrag att analysera vilka åtgärder som kan ge studerande med funktionshinder möjligheter att studera på villkor som är likvärdiga med övriga vuxenstuderandes och därvid *belysa vilka svårigheter studerande med funktionshinder möter när det gäller finansieringen av extrakostnader för bostadsanpassning, omvårdnad m.m. under utbildning på folkhögskola.*

Folkhögskolorna har inte rätt att ta ut avgifter för den statsbidragsberättigade undervisningen. Däremot finns inga formella hinder för att ta ut avgifter för övriga kostnader. I de flesta fall ryms kostnaderna för anpassning för deltagare med funktionshinder inom ramen för de bidrag som folkhögskolorna kan söka från Sibus

och FBR. Undervisningen och vistelsen vid folkhögskolan för deltagare med funktionshinder sker då på samma ekonomiska villkor som för icke funktionshindrade deltagare.

Extrakostnader för bostadsanpassning

Folkhögskolor med internat har sedan länge hävdat att internatet (oavsett om det är handikappanpassat eller inte) går med förlust, dvs. att kostnaderna är högre än hyresintäkterna. Skolorna menar att det inte går att ta ut högre hyra eftersom deltagarna då inte skulle ha råd att bo i internatet:

Skulle vi debitera vad det kostar att hålla larm, all personal, ta betalt för att avskriva lån i samband med ombyggnad m.m. skulle ingen ha råd att bo på internatet.

I enkäten ställdes frågor i syfte att ta reda på om skolorna tar ut extrakostnader för kost och logi (boendekostnader) för deltagare med funktionshinder. Merparten av folkhögskolorna med internat tar inte ut högre internatavgifter av deltagare med funktionshinder än för övriga deltagare. De avgiftsvariationer som finns mellan olika rumsalternativ beror på standard- och storleksskillnad och inte på att rummen är handikappanpassade. Flera skolor har dock kommenterat att det kan vara svårt för studerande med funktionshinder att klara internatkostnaden trots att den inte är högre än för andra deltagare på grund av en generellt sett sämre privatekonomi. De deltagare som har ett anpassat boende på hemorten kan även ha svårare att göra sig av med bostaden på hemorten under tiden på folkhögskolan.

Av de folkhögskolor som tillfrågats i samband med Kunskapslyftskommitténs kartläggning är det tolv som tar ut extra avgifter för boende och vissa *omvårdnadsinsatser* i samband med utbildningen.

Av dessa är det tre som enbart tar ut högre avgifter för boende och måltider. Den större avgiften motiveras med att de studerande får fler måltider, större tillgång till internatet och tillgång till vissa

särskilda fritidsaktiviteter. Den högre avgiften – på i snitt 200 kronor per vecka – är således en följd av ett högre utnyttjande.

Vid de kvarstående åtta skolorna är deltagaravgifterna för studerande med funktionshinder avsevärt högre för vissa deltagare med funktionshinder än för övriga studerande. Deltagaravgifterna inkluderar ofta en mängd tjänster varför det är svårt att avgöra vad själva boendekostnaden är. Folkhögskolorna har lämnat uppgifter om storleken på de avgifter man normalt tar ut extra för deltagare med funktionshinder och de ligger på mellan 14 000 och 29 000 per månad.

Resultaten från Kunskapslyftskommitténs kartläggning visar att de *svårigheter studerande med funktionshinder möter när det gäller finansieringen av extrakostnader för bostadsanpassning, omvårdnad m.m. under utbildning på folkhögskola* framförallt finns i anknytning till ett fåtal skolor. En av anledningarna till att det sällan förekommer extra deltagaravgifter är sannolikt att folkhögskolorna ogärna tar ut högre avgifter av studerande med funktionshinder. De extra kostnader som inte täcks av Sibus och FBR försöker man istället slå ut över samtliga deltagare.

Extrakostnader för omvårdnad m.m.

Kunskapslyftskommitténs direktiv talar om omvårdnad. Omvårdnad är ett begrepp som inte naturligt hör samman med vuxenutbildning utan snarare för tanken till vård och omhändertagande. Kommittén har valt att tolka begreppet omvårdnad utifrån folkhögskolornas ansökningar om bidrag till Folkbildningsrådet och Sibus. Begreppet omvårdnad innehåller då rehabiliterande och habiliterande inslag som kan beskrivas som elevvård med förstärkta insatser av assistent, sjukgymnast, kurator, logoped, arbetsterapeut, badmästare, husmor, lokalvårdare, sjukvårdande insatser av vårdpersonal, sjuksköterska och läkare m.fl. I enkäten ställdes frågan om skolan – mot bakgrund av ovanstående definition – *någon gång sedan 1991 haft problem med kostnader för omvårdnad som inte täcks genom bidrag från Sibus eller FBR*. Av de svarande var det 26 skolor som hävdade att de haft problem med att finansiera

kostnader för "omvårdnad" och 41 skolor som uppgav att de inte haft några sådana problem. Av de svarande var det åtta som tog ut extra avgifter för insatser vid sidan av undervisningen vårterminen 1998 varav samtliga vänder sig till deltagare med omfattande funktionshinder.

Vid två av folkhögskolorna, Österlens folkhögskola och Glimåkra folkhögskola, som har kurser för deltagare med utvecklingsstörning tar man en avgift utöver kost och logi på ca 500 kronor per dygn för stöd och service av assistenter under studietiden samt vissa kuratorsinsatser och fritidsaktiviteter.

Hållands folkhögskola och Dalarö folkhögskola har under de senaste åren startat ett samarbete med Frösunda aktivitetscenter AB. Folkhögskolorna driver den statsfinansierade och kostnadsfria undervisningen med därtill hörande assistansinsatser. Frösunda ansvarar för boende och utförandet av den avgiftsfinansierade rehabiliterings- och omvårdnadsverksamheten.

Dalarö folkhögskola är huvudman för den s.k. Frösundaskolan på Frösunda aktivitetscenter. Utbildningen på Frösundaskolan vänder sig till deltagare som har en omfattande hjärnskada, varav de flesta har ett rörelsehinder, och beskrivs som ett rehabiliteringsprogram för dem som behöver ett individuellt anpassat program där den medicinska och sociala omvårdnaden är säkerställd. Programmet bygger på en kombination av traditionella rehabiliteringsinsatser och undervisning med folkhögskolepedagogik. Målsättningen med programmet är att ge deltagaren förutsättningar att klara ett eget boende med personliga assistenter och att utveckla beredskapen för en aktiv fritid. Dalarö har formulerat målen för folkhögskolans del i programmet som att kursen ska syfta till att medverka till att deltagarna

- hittar sin nya hjärnskadeidentitet och ökar sin självkänsla
- utvecklar sin kommunikationsförmåga
- utvecklar sin sociala förmåga
- skapar förutsättningar till nyinlärning
- förbereder sig för daglig sysselsättning.

Hållands Frösundaskola, som är ett samarbete mellan Frösunda Center AB och Hållands folkhögskola, vänder sig också till deltagare som har en omfattande hjärnskada. Kostnaden för den verksamhet som ligger vid sidan av folkhögskoledelen av undervisningen uppgår till 1 950 kronor per dygn för kortare kurser och 495 000 kronor för en lång kurs på 38 veckor. Folkhögskolan står för undervisningen och Frösunda för rehabiliteringsinsatserna.

Folkhögskolor med resurscenter/aktivitetscenter

Vid Ädelfors folkhögskola, Furuboda folkhögskola, Mo Gårds folkhögskola och Valjevicens folkhögskola finns resurscenter belägna i anslutning till folkhögskolan vilket gör att de har möjlighet att erbjuda omfattande och kvalificerade rehabiliterings- och stödinsatser. I Furuboda och Ädelfors ingår resurscentret som en del av folkhögskolan.

Valjeviken startade sin verksamhet som rehabiliterings/aktivitetscentrum. Sedan slutet av 1980-talet har aktivitetscentret anordnat kurser i samverkan med andra folkhögskolor. Den första juli 1997 blev Valjeviken en självständig folkhögskola. Folkhögskolan är en egen juridisk person men delar lokaler och viss personal med aktivitetscentret.

Mo Gård startade sin verksamhet som resurscentrum för döva och dövblinda och har under 1990-talet anordnat folkhögskolekurser i samverkan med Västanviks folkhögskola. Den första juli 1997 bildades folkhögskolan vars målgrupp huvudsakligen är döva med psykiskt funktionshinder och svår social situation samt dövblinda.

Furuboda folkhögskola bildades den första juli 1994 och vänder sig främst till personer med rörelsehinder och/eller förvärvade hjärnskador som behöver en tillrättalagd miljö och studieform. Av Furubodas ca 120 kursdeltagare på långa kurser har ca 80 ett funktionshinder. Sedan slutet av 1960-talet och fram till det att Furuboda blev en självständig folkhögskola bedrevs folkhögskolekurser vid resurscentret i samverkan med Önnestads folkhögskola.

Ädelfors folkhögskola bildades 1957. Skolan anordnar inga särskilda kurser för funktionshindrade utan ambitionen är att med

särskilt tillrättalagd undervisning integrera deltagare med funktionshinder i det ordinarie kursutbudet. Totalt finns cirka 150 studerande på långa kurser, därav cirka 20 med funktionshinder. Skolan rekryterar många personer med rörelsehinder och hjärnskada.

Den s.k. "omvårdnadsverksamheten" som finns vid eller i anslutning till dessa skolor ligger vid sidan av utbildningsuppdraget vilket innebär att skolan måste få ersättning för de insatser som ges. De avgifter man tar ut uppgår till mellan 500–900 kronor per dygn och avser helt eller delvis insatser som ligger vid sidan av det FBR:s och Sibus anslag kan täcka. Beroende på vilken situation den studerande befinner sig i och vilken typ av insats det rör sig om kan olika huvudmän ha ansvar för att finansiera deltagaravgifterna. Deltagaravgifterna kan t.ex. finansieras av försäkringsbolag eller försäkringskassa. En stor del av insatserna faller dock in under vad som kan sägas vara kommunens ansvar enligt Socialtjänstlagen (SoL). Kommunens ställningstagande till en biståndsansökan från en enskild görs utifrån de ramar som SoL anger och kommunens interna regler. Beslutet kan i regel inte överprövas i förvaltningsdomstol.

Grovt sett kan kostnaderna för utbildningen vid dessa skolor sägas fördelas på följande sätt; undervisningen är avgiftsfri och finansieras av statsbidrag via FBR, anpassningar och stöd i anslutning till undervisningssituationen finansieras via bidrag från FBR och Sibus. Sibus finansierar assistanskostnader för rörelsehindrade och i viss utsträckning motsvarande assistansinsatser även för deltagare med andra funktionshinder. Deltagarna betalar en uppskattad internatkostnad på mellan 2 000 och 3 000 kronor per månad på samma sätt som övriga deltagare. Övriga insatser och det som inte täcks på annat sätt finansieras via avgifter.

Problemet med att finansiera kostnader för "boende och omvårdnadsinsatser" ligger i att det är svårt att få kommuner och andra huvudmän att finansiera de kostnader som inte täcks av bidrag från FBR och Sibus. Eftersom Sibus tilläggsbidrag de senaste åren varit kraftigt översökt har folkhögskolorna även problem med

att finansiera andra kostnader förutom ”omvårdnads- och extra boendekostnader”.

Som beskrivs ovan avgör folkhögskolorna själva hur de väljer att utnyttja de medel som tilldelats dem inom ramen för tilläggsbidraget. Mot bakgrund av att tilläggsbidraget inte kan täcka samtliga kostnader kan den övergripande finansieringsbilden för insatser och anpassningar för deltagare med funktionshinder beskrivas enligt nedanstående figur. De skuggade delarna i figuren motsvarar anpassningar och insatser där folkhögskolorna kan ha kostnader som inte täcks av statsbidragen utan måste finansieras via avgifter från deltagare eller kommuner eller på annat sätt. Förutom statsbidrag och avgifter finansierar folkhögskolorna även sin verksamhet via landstingsbidrag, ägartillskott, donationer etc. – inkomster som kan användas för att täcka utgifter som inte täcks via statsbidragen. I Figur 15.2. räknas dessa intäkter, tillsammans med eventuella deltagaravgifter, in under de skuggade delarna i figuren där folkhögskolan står som finansiär.

Figur 15.2. Finansiering av insatser och anpassningar för deltagare med funktionshinder

Typ av kostnad	Finansiär	
Utbildningskostnader	FBR	
Ordinarie avgift för kost och logi	Individ	
Ass. Till rörelsehindrade	Sisus vårdartjänstanslag	
Hjälpmedel, Anpassning av teknisk utrustning, Läromedel, Tolk, Lärartäthet m.m.,	Sisus/FBR	Folkhögskolan
”Omvårdnadskostnader” - dvs. psyko-log, kurator, syo, sjuksköterska, arbetsterapeut, sjukgymnast, läkare, badmästare m.m.	Sisus/FBR	Folkhögskolan
Ass. Icke rörelsehindrade	Sisus/FBR	Folkhögskolan
Extra boendekostnader p.g.a. handikappanpassat internat	Folkhögskolan	
Drift- och kapitalkostnad p.g.a. handikappanpassning	Folkhögskolan	

Figuren visar att det finns en mängd insatser och anpassningar relaterade till deltagare med funktionshinder som folkhögskolorna inte kan vara säkra på att finansiera via statsbidrag. Finansieringsbilden gäller i princip samtliga folkhögskolor men det är framför allt vid de skolor som särskilt riktat in sig mot deltagare med funktionshinder som de ofinansierade kostnaderna riskerar att bli stora. Rör det sig om mindre kostnader bör det vara möjligt, och i vissa fall även rimligt, att folkhögskolan finansierar insatsen med medel från det allmänna bidraget. Vid ombyggnationer och renoveringar ansvarar t.ex. skolorna själva för att finansiera den merkostnad som en eventuell handikappanpassning innebär. Vid skolor som särskilt riktar sig till funktionshindrade riskerar den uteblivna finansieringen att bli ohållbart stor. Tabell 15.6 redovisar hur statsbidraget fördelar sig på särskilda bidrag för kostnader relaterade till insatser för deltagare med funktionshinder och de allmänna utbildningsbidragen från Folkbildningsrådet vid de skolor som tar ut

deltagaravgifter. Av de skolor som har ett resurs/aktivitetscenter knutet till skolan uppgår de särskilda bidragen till mellan 57 och 85 procent av de samlade statsbidragen (inklusive förstärkningsbidraget). Uppgifter om omfattningen av deltagaravgifter saknas.

Tabell 15.6. Finansieringsbilden avseende statsbidrag vid folkhögskolor som tar ut deltagaravgifter för studerande med funktionshinder 1998 (tkr.)

	Allmänna bidrag för utbildning från FBR	Särskilda bidrag FBR/Sisus	Särskilda bidrag - Vårdartjänst	Summa bidrag	Andel särskilda bidrag av samtliga stats bidrag
Dalarö	7 336	3 515	8 961	19 812	63%
Furuboda	4 442	3 779	22 163	30 385	85%
Glimåkra	8 980	4 138	1 341	14 459	38%
Hålland	7 737	2 978	4 055	14 770	48%
Mo gård	2 532	4 455	1 138	8 126	69%
Valjeviken	2 122	2 192	6 317	10 631	80%
Ädelfors	12 679	7 279	9 360	29 318	57%
Österlen	9 901	4 118	48	14 068	30%

Källa: Folkbildningsrådet, 1999, *Årsredovisning 1998*. Sisus, 1999, *Årsredovisning 1999*.

Finansiering av deltagaravgifter

Deltagaravgifterna är så pass stora att det är orimligt att de studerande ska finansiera dem med egna medel. Oftast ansöker deltagaren hos sin hemkommun om bistånd enligt Socialtjänstlagen. Skolan gör i regel en bedömning av vilka stödinsatser som den studerande behöver under sin vistelse vid skolan i samråd med den sökande. Hemkommunen får sedan en ansökan om bistånd från den enskilde att ta ställning till. I de flesta fall ersätter hemkommunen folkhögskolan i enlighet med ansökan. Vanligt förekommande är också att kommunen endast beviljar vissa insatser, dvs. man anser

att vissa av de insatser som folkhögskolan erbjuder ligger utanför deras ansvar. I de fall den sökande, helt eller delvis, får avslag på sin biståndsansökan kan han eller hon inte ta sin plats i anspråk. Vissa skolor uppger dock att de ibland antar studerande utan finansiering, dvs. skolan finansierar kostnaderna på annat sätt.

Då det är kostnadskrävande insatser vill kommunerna i regel veta vad kostnaderna består av för att kunna göra en bedömning av ansökan. Kostnader förknippade med resurscentret/omvårdnadsinsatser kan vara svåra att precisera för den enskilde deltagaren eftersom samtliga skolor/resurscenter, förutom de rörliga kostnaderna, har höga kostnader i form av avskrivningar och räntekostnader som en följd av stora investeringar i utrustning och lokaler.

Samverkan med hemkommunerna

En biståndsansökan från en enskild är ofta förknippad med ett omfattande arbete från folkhögskolans sida med att precisera och förklara för hemkommunen vilka insatser den sökandes biståndsansökan avser. De som ansvarar för att hjälpa deltagare att lösa finansieringen av utbildningen har ofta täta kontakter med kommunernas LSS-handläggare. I många kommuner/kommundelsnämnder saknar man erfarenhet av att samarbeta med folkhögskolor. Hanteringen upplevs som mer osäker och tidskrävande efter Ädelreformen som innebar att kommunerna tog över finansieringsansvaret från landstinget. Tidigare fanns en kontaktperson i varje landsting som efterhand blev väl bekant med folkhögskolans verksamhet och vad utbildning kan betyda för den enskilde. Efter det att ansvaret lagts ut på kommuner och kommunedelsnämnder upplever skolorna att kännedomen om folkhögskolans verksamhet och åtagandet att finansiera deltagaravgifterna har minskat.

Några av de företrädare för folkhögskolorna som Kunskapslyftskommittén varit i kontakt med menar att det finns stora fördelar med att ha en god kontakt med hemkommunen i och med att deltagaren behöver ett anpassat boende och eventuellt någon form av daglig sysselsättning efter det att utbildningen är avslutad. I många av de kurser som ges är ett av målen med utbildningen att

deltagaren ska skaffa sig förutsättningar att klara ett eget boende med personliga assistenter. Kommunernas framförhållning inför det att den studerande avslutar sin utbildning och flyttar från internatet upplevs som större i de fall kommunen är medfinansiär av utbildningen.

Ansökan om bistånd för deltagaravgifterna enligt SoL ligger vid sidan av de delar av lagen som är att betrakta som en rättighetslagstiftning. Rättighetsinslagen i SoL ska i huvudsak garantera att den enskildes grundläggande behov av stöd och service täcks vad gäller ett eget boende och en daglig livsföring. Sett till socialtjänstens mål om att främja människors jämlikhet i levnadsvillkor och aktiva deltagande i samhällslivet kan det naturligtvis krävas service och stöd utöver det som inkluderas av den enskildes lagstadgade rätt. Medlet, dvs. socialtjänstens verksamhet, ska enligt portalparagrafen *inriktas på att frigöra och utveckla enskildas och grupperns egna resurser*.

Ett för den biståndssökande negativt beslut kan heller inte överklagas, utan kommunen fattar det slutgiltiga beslutet. Bedömningen görs utifrån Socialtjänstlagens regler och kommunernas interna regler.

Sammanfattning

Som redovisats tidigare växer antalet studerande med funktionshinder inom folkhögskolan. Likaså växer kostnaderna för att finansiera särskilda insatser för studerande med funktionshinder. Ökningen kan sägas bestå av två kategorier av deltagare med funktionshinder. Det är dels studerande som deltar i det allmänna kursutbudet där det i regel är fråga om mindre resurskrävande insatser för att anpassa eller tillgängliggöra utbildningen och dels studerande på kurser som riktar sig särskilt till deltagare med funktionshinder. Inom den förstnämnda kategorin täcks kostnaderna av förstärkningsbidraget, dvs. inom ramen för de medel som avsätts till folkbildning.

En stor del av de särskilda kostnader för de studiedeltagare som deltar i kurser särskilt riktade till studerande med funktionshinder –

om man bortser från de kurser som riktar sig till dyslektiker – finansieras via statliga medel avsatta särskilt för insatser riktade till deltagare med funktionshinder. Ökningen av kostnader för studerande i denna kategori kan exemplifieras av att Sibus i sin årsredovisning för 1998 redovisar att det utbetalade statsbidraget för vårdartjänst ökat med 24 procent under perioden 1995/96–1998. Likaså ökar summan av det sökta stöd som Sibus inte kan bevilja inom ramen för sitt tilläggsbidrag. Dessutom finns flera tecken som tyder på att kursverksamheten som riktar sig särskilt till studerande med funktionshinder kan fortsätta att öka i omfattning. Som exempel kan nämnas att

- det är relativt vanligt att folkhögskolorna måste säga nej till sökande med funktionshinder på grund av platsbrist vilket tyder på att det finns en stor efterfrågan på kurser som riktar sig särskilt till studerande med funktionshinder
- bristen på tolkar för döva och dövblinda leder till att många inte kunnat antas vilket innebär att efterfrågan på Sibus bidrag kommer att öka när tillgången på tolkar ökar
- folkhögskolorna som inriktar sig på de mest omvårdnadskrävande deltagarna är relativt nystartade vilket kan innebära att verksamheten kan komma att växa i omfattning.

Den kartläggning som gjorts väcker flera frågor om hur finansieringen av särskilda insatser och anpassningar för deltagare med funktionshinder ska finansieras på ett långsiktigt sätt.

16 Övriga utbildningsanordnare

I tilläggsdirektivet (dir. 1997:104) gav regeringen Kunskapslyftskommittén i uppdrag att utreda situationen för studerande med funktionshinder inom alla former av vuxenutbildning. I tidigare kapitel har den kommunala vuxenutbildningen, särvox och folkhögskolan belysts. I detta kapitel görs en översiktlig beskrivning av utbildningsinsatser för studerande med funktionshinder vad gäller studieförbund, högskola, privata utbildningsanordnare samt arbetsmarknadsutbildning.

Kommittén avser att vid behov återkomma till dessa utbildningsformer i sitt slutbetänkande.

16.1 Studieförbund

Människor med funktionshinder utgör en av folkbildningens prioriterade målgrupper. Studieförbundens insatser på området började då de på 1960-talet anordnade studiecirkelar på de stora institutionerna för utvecklingsstörda och på mentalsjukhusen för personer med psykiska funktionshinder.

Den statliga utvärderingen av folkbildningen (SUFO 96) har presenterat uppgifter som visar att personer med funktionshinder har i stort sett samma aktivitetsgrad i studiecirkelverksamhet som ej funktionshindrade. En undersökning som SUFO 96 gjorde visade att 74 procent av dem som ansåg sig tillhöra kategorin *Handikappad – problem i dagligt liv* och 80 procent av kategorin *Handikappad – problem att bedriva studier*, någon gång hade deltagit i studiecirkelverksamhet. Motsvarande siffra för den övriga befolkningen var 76 procent (SOU 1995:141).

Under budgetåret 1998 hade studieförbunden¹ drygt 2,8 miljoner deltagare i sin studiecirkelverksamhet. Många av deltagarna studerade i flera olika cirkel under året. Antalet deltagare i studiecirkel som uppkommit till följd av särskilda, riktade insatser för människor med funktionshinder utgjorde ca 8,6 procent (242 000 deltagare) av det totala antalet studiecirkeldeltagare (Folkbildningsrådet, 1999a).

Studieförbunden samverkar gärna med olika handikapporganisationer och har ofta ett riktat utbud för vissa grupper av funktionshindrade. Nedan redovisas några studieförbunds insatser för människor med funktionshinder.

Människor med funktionshinder utgör en av de prioriterade målgrupperna hos *Arbetarnas Bildningsförbund* (ABF). Förbundet samarbetar med 42 handikapporganisationer som antingen är medlemmar i ABF eller har samarbetsavtal med bildningsförbundet. ABF har ett antal särskilda studiesatsningar riktade mot olika grupper av funktionshindrade. Bl.a. har man tillsammans med Synskadades Riksförbund anordnat kurser i anteckningsteknik för synskadade, och i samarbete med Förbundet Mot Läs- och Skrivsvårigheter (FMLS) har man genomfört utbildningar kring dyslexi och alternativa studiemöjligheter. Enligt ABF tillhör 8,5 procent av förbundets samtliga studiecirkeldeltagare målgruppen människor med funktionshinder (Arbetarnas Bildningsförbund, 1998).

Studieförbundet Vuxenskolan (SV) har centrala samverkansavtal med Afasförbundet i Sverige, Riksförbundet för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna (FUB), Intresseförbundet för schizofreni (IFS) samt Riksföreningen Autism. Människor med funktionshinder är en prioriterad målgrupp för SV. Enligt SV utgjorde riktad verksamhet för denna målgrupp 16 procent av den totala verksamheten 1998. Tillsammans med de samverkande organisationerna producerar SV anpassat studiematerial som används i cirkelverksamheten (Bylund, 1999).

Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV) fortsätter under 1999 sin satsning på det pedagogiska konceptet Vuxenkompetensen som bygger på pedagogik direkt anpassad till individens sätt att lära. Pedagogiken tillämpas idag bl.a. vid undervisning av människor med dyslexi. Flera av de lokala TBV-kontoren har verksamhet som riktar sig speciellt till människor med funktionshinder. Ett exempel är TBV Storstockholm

¹ De studieförbund som avses är de som får statsbidrag från Folkbildningsrådet, dvs.: Arbetarnas Bildningsförbund, Frikyrkliga studieförbundet, Folkuniversitetet, Studieförbundet, KFUK-KFUM:s studieförbund, Studieförbundet Vuxenskolan, Nykterhetens Bildningsverksamhet, Svenska Idrottsrörelsens Studieförbund, Studieförbundet Medborgarskolan, Sveriges Kyrkliga Studieförbund och Tjänstemännens Bildningsverksamhet.

som i samarbete med Handikappinstitutet driver Frida Kahlo-projektet. Projektet syftar till att ge människor med funktionshinder som inte kan delta i den ordinarie verksamheten, möjlighet att med hjälp av dator- och informationsteknik (IT) utveckla sin kreativitet (Dahlgren, 1999).

De satsningar som *Nykterhetsrörelsens Bildningsverksamhet* (NBV) gör på handikappområdet riktar sig i huvudsak till människor med utvecklingsstörning och psykiskt funktionshindrade. Bl.a. har man producerat filmer med FUB som referensgrupp. De används som studiematerial i den egna studiecirkelverksamheten, men även särskolor använder materialet. Filmerna har också visats av Utbildningsradion (Strömberg, 1999).

Studieförbunden satsar alltså vanligtvis mycket på deltagare med funktionshinder. Verksamheten är varierande; den består både av riktade kurser, produktion av läromedel m.m. Samverkan med olika handikapporganisationer gör utbildningsutbudet anpassat till målgruppens behov.

16.2 Högskolan

Vid alla statliga universitet och högskolor finns en kontaktperson för studenter med funktionshinder. Denna person är oftast en studievägle-
dare eller en kurator som arbetar med att handlägga studiefrågor som relaterar till stödåtgärder av olika slag.

Antalet studenter med funktionshinder som tagit kontakt med handikapphandläggare vid universitet och högskolor har ökat från 483 studerande 1993/94 till 1 341 studerande år 1998. Den grupp som har ökat mest är dyslektiker (från 55 budgetåret 1993/94 till 322 budgetåret 1998). Ungefär två tredjedelar av de studenter som vänt sig till handikapphandläggare erhöll medel för särskilda stödåtgärder såsom assistent, lektor, teckenspråkstolk, anteckningshjälp eller extra undervisning (Stockholms universitet, 1999).

Alla universitet och högskolor ska årligen sätta av 0,15 procent av grundutbildningsanslaget till stödåtgärder i studiesituationen för studenter med funktionshinder. Därutöver avsätter regeringen årligen resurser att fördelas mellan de universitet och högskolor där de egna avsatta medlen inte täcker kostnaderna för genomförda stödåtgärder. Stockholms universitet har uppdraget att fördela dessa resurser (jfr. avsnitt 10.2 och 10.3).

Högskoleverket har av regeringen fått i uppdrag att undersöka situationen vid landets universitet och högskolor för studenter med funktionshinder samt att analysera de framtida behoven av stöd till dessa studenter (Utbildningsdepartementet, 1998e). Högskoleverket ska

granska hur universitet och högskolor lever upp till FN:s standardregler om delaktighet och jämställdhet för personer med funktionshinder. Man ska även föreslå hur hinder kan undanröjas eller minskas.

I uppdraget ingår även att inventera högskolornas möjligheter och kompetens att ge högskoleutbildning i teckenspråk. Högskoleverket ska också redovisa modeller för hur utbildning av lärare i ämnet teckenspråk för hörande elever i för-, grund- och gymnasieskola samt i kommunal vuxenutbildning ska organiseras inom ramen för befintliga lärarutbildningar. Vidare ska man undersöka möjligheterna att koncentrera utbildning för vissa studenter med funktionshinder – främst döva och hörselskadade – till vissa läroanstalter. Uppdraget ska redovisas den 14 januari 2000.

Av den nationella statistik som presenterats i kapitel 12, framgår att det är jämförelsevis få människor med funktionshinder som väljer högskolestudier. Kunskapslyftskommittén ser därför fram emot Högskoleverkets utredning av situationen för studerande med funktionshinder vid universitet och högskolor.

16.3 Privata utbildningsanordnare

Det finns ett hundratal s.k. kompletterande skolor som bedriver utbildning på gymnasial eller eftergymnasial nivå. De kompletterande skolorna kan delas in i tre grupper: skolor med statlig tillsyn, statsbidrag och rätt till studiestöd (t.ex. Balettakademierna i Göteborg och Stockholm samt Beckmans skola AB); skolor med statlig tillsyn och rätt till studiestöd (t.ex. Göteborgs Tekniska Institut och Doctus AB) samt skolor med statlig tillsyn utan rätt till studiestöd (t.ex. Forsbergs skola och Axelsons Gymnastiska Institut).

Till de privata utbildningsanordnarna räknas även utbildningsanordnare som fått examensrättigheter enligt Lag (SFS 1993:792) om tillstånd att utfärda vissa examina. I bilagan till Förordning (SFS 1993:956) om tillstånd att utfärda vissa examina framgår vilka utbildningsanordnare som avses.

Därutöver finns en uppsjö privata utbildningsföretag på marknaden för vuxenutbildning. Till de mer kända hör bl.a. MiROi Utbildning, Lexicon och InfoKomp AB.

Det finns inga statliga stöd för människor med funktionshinder som studerar hos privata utbildningsanordnare. I skrivelser till bl.a. Utbildningsdepartementet påpekar Sveriges Dövas Ungdomsförbund och Sveriges Dövas Riksförbund att döva riskerar att utestängas från den privata utbildningsmarknaden, då de privata skolorna ofta inte vill/kan

betala för teckentolk (Sveriges Dövas Ungdomsförbund, 1997; Sveriges Dövas Riksförbund, 1997).

Högskoleverket har av regeringen fått i uppgift att se över funktionshindrade studenters situation hos enskilda utbildningsanordnare som fått examensrättigheter enligt SFS 1993:792 (Utbildningsdepartementet, 1998e). Då det inte finns några statliga pengar för stödåtgärder inom denna utbildningsform, finns det stora risker att personer med behov av särskilt stöd i studierna inte kan delta i studier hos dessa privata utbildningsanordnare. Kunskapslyftskommittén emotser därför med intresse resultatet från Högskoleverkets undersökning.

16.4 Arbetsmarknadsutbildning

Arbetsmarknadsutbildning är utbildning som bedrivs av arbetsmarknadspolitiska skäl. Den ska motverka arbetslöshet genom att påverka utbudet av arbetskraft. Idén är att arbetsmarknadsutbildning även ska fungera stabiliseringspolitiskt genom att arbetslösa utbildar sig inom yrken där det råder brist på arbetskraft. Utbildningen verkar också fördelningspolitiskt då den framför allt riktas mot personer med svag ställning på arbetsmarknaden.

Utbildningen ska främst vara yrkesinriktad och syfta direkt till arbete, men den kan också vara förberedande (allmänteoretisk och orienterande). I och med att Kunskapslyftet hösten 1997 tog över delar av den förberedande utbildningen, har arbetsmarknadsutbildningen allt mer inriktats mot yrkesutbildningar inom teknik, industriteknik och informationsteknologi (IT).

Arbetsmarknadsutbildning kan bedrivas inom det reguljära utbildningsväsendet, t.ex. kommunal vuxenutbildning, men den största delen upphandlas från olika utbildningsanordnare. En av de utbildningsanordnare som anlitas flitigast är AmuGruppen. Inom sitt affärsområde HADAR är AmuGruppen speciellt inriktat på utbildning för människor med funktionshinder. Utbildning inom det reguljära utbildningsväsendet får endast beviljas vissa arbetslösa med arbetshandikapp samt vissa arbetslösa utomnordiska medborgare.

Under budgetåret 1998 deltog i genomsnitt 41 900 personer per månad – varav 35 300 i upphandlad utbildning och 6 600 inom det reguljära utbildningsväsendet – i arbetsmarknadsutbildning. Ca 15 procent av dessa tillhörde kategorin människor med arbetshandikapp. I förhållande till sin andel av de arbetslösa – ca 10 procent – är människor med arbetshandikapp alltså väl representerade i arbetsmarknadsutbildning.

Efter Ami-åtgärd (25 procent) är arbetsmarknadsutbildning (24 procent) den konjunkturberoende åtgärd där de flesta arbetslösa människor

med arbetshandikapp deltar. I grupperna arbetslösa med hörselskada och arbetslösa med synskada återfinns 34 respektive 29 procent i arbetsmarknadsutbildning. Lägst var siffran för gruppen arbetslösa med förståndsarbetshandikapp (17 procent) (Arbetsmarknadsverket, 1999).

Andelen människor med arbetshandikapp i arbetsmarknadsutbildning ökar med deltagarnas ålder. I åldersgruppen 20–24 år hade en tiondel av deltagarna i arbetsmarknadsutbildning någon form av arbetshandikapp (oktober 1997). Motsvarande siffra för åldersgruppen 45–55 år var 18 procent. Det finns ingen märkbar skillnad mellan andelen män med arbetshandikapp och andelen kvinnor med arbetshandikapp i arbetsmarknadsutbildning (Axelsson & Westerlund, 1999).

Losam-utredningen har visat att den lägre utbildningsnivån hos arbets sökande med arbetshandikapp är ett hinder för gruppens deltagande i arbetslivet (SOU 1997:5). För många människor med funktionshinder utgör arbetsmarknadsutbildning en viktig del i kompetensutvecklingen.

17 Reflexioner och förslag till fortsatt arbete

Den del i detta betänkande som behandlar studerande med funktionshinder syftar framförallt till att analysera och kartlägga vilka hinder som finns för människor med en funktionsnedsättning att delta i olika former av vuxenutbildning samt till att beskriva hur ansvaret fördelar sig mellan olika huvudmän för att vuxenutbildning görs tillgänglig för studerande med funktionshinder. Undersökningen av de faktiska förhållanden som studerande med funktionshinder möter har främst syftat till att beskriva förhållanden knutna till vuxenutbildning i kommunal regi och på folkhögskola. Kartläggningen ger upphov till en rad reflexioner av olika karaktär. En del behandlar förhållanden som är gemensamma för flera former av vuxenutbildning. Andra riktar sig mer mot förhållanden som är specifika för en utbildningsform. Vissa iakttagelser pekar på ett behov av åtgärder för att människor med funktionshinder ska ha möjlighet att studera på lika villkor som övriga studiedeltagare. I vissa fall kan förhållandena förbättras genom mindre insatser inom ramen för den utbildning som bedrivs idag, i andra fall kan det krävas större förändringar som inbegriper ett större eller förändrat offentligt åtagande. Inför arbetet med att presentera kommitténs slutbetänkande kommer ytterligare kartläggningar att göras, bl.a. för att belysa de förutsättningar som finns för ett livslångt lärande inom ramen för övriga vuxenutbildningsformer.

Frågor kring funktionshindrades utbildning bör samordnas med Kunskapslyftskommitténs huvudsakliga arbete att utreda hur vuxenutbildningen långsiktigt ska utvecklas. Kommittén har därför valt att vänta med eventuella förslag på större och mer genomgripande förändringar till sitt slutbetänkande.

17.1 Utgångspunkter

Kunskapslyftskommitténs utgångspunkt för de reflexioner och förslag som presenteras i detta kapitel är att människor med funktionshinder ska ha lika möjlighet och samma rätt till en kvalitetsmässig utbildning som övriga studiedeltagare. En övergripande målsättning för all vuxenutbildning bör därför vara att den utformas så att studerande med funktionshinder kan delta i undervisningen. I den mån särskilt stöd eller

andra anpassningar krävs för att underlätta ett deltagande på lika villkor bör insatsen, i enlighet med ansvars- och finansieringsprincipen, ses som en utbildningspolitisk fråga.

I sitt första delbetänkade *En strategi för Kunskapslyft och livslångt lärande* (SOU 1996:27) diskuterade Kunskapslyftskommittén mål för vuxnas deltagande i vuxenutbildning och livslångt lärande i relation till fyra dimensioner; ungdomsutbildning, livslångt lärande, kunskapslyft och infrastruktur. Kommittén ansåg att utbildningsförutsättningarna måste stärkas inom vart och ett av dessa områden för att Sverige ska utvecklas till ett kunskapssamhälle där alla får reella möjligheter att delta i kunskapsutvecklingen.

Ungdomsutbildningen består av utbildning i grund- och gymnasieskolan och den högskoleutbildning som genomförs i omedelbar anslutning till gymnasieskolan. I ungdomsutbildningen läggs grunden till det livslånga lärandet.

Livslångt lärande innefattar både formell utbildning och informellt lärande och kan äga rum i många olika sammanhang, såväl i vardagen som i arbetet.

Med *kunskapslyft* avsåg kommittén förstärkta utbildningsmöjligheter för vuxna som riskerar att hamna vid sidan av utvecklingen i samhället. Kommittén slog i betänkandet fast att ”det finns grupper som riskerar att marginaliseras och slås ut från arbetsmarknaden därför att de inte har de förutsättningar som krävs för att delta i det livslånga lärandet. Det är för dem som vuxenutbildningen måste förstärkas och ett kunskapslyft komma till”.

Infrastrukturen ger förutsättningar för individen att välja utbildning och utbildningsanordnarna att få studerande. Till grundvillkoren för utbildningsaktiviteter och lärande hör information och vägledning, forskning och utveckling samt system för finansiering av kurskostnader och de studerandes livsuppehälle. I statens och kommunernas uppgifter ingår enligt kommitténs bedömning att garantera en god infrastruktur. Till infrastrukturen hör bl.a. tillgång till ett brett utbildningsutbud av god kvalitet.

Kommittén fastslog att om kunskapslyft och det livslånga lärandet ska bli en realitet måste vuxenutbildningen svara mot *individuella behov* och anpassas efter *individuella förutsättningar*.

Livslångtlärande och funktionshinder

Människor med funktionshinder har som grupp räknat en lägre sysselsättnings- och utbildningsnivå än befolkningen i övrigt och utgör därigenom en viktig målgrupp för vuxenutbildningen. För att nå arbetslösa och kortutbildade är det av stor betydelse att utbildningen är tillgänglig för människor med funktionshinder. En särskilt angelägen del i arbetet

med att reformera vuxenutbildningen bör därför vara att göra utbildningen tillgänglig för alla.

De iakttagelser som gjorts inom ramen för detta delbetänkande stärker kommitténs uppfattning om vikten av att bygga ut och förbättra infrastrukturen på vuxenutbildningsområdet. I FN:s standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet, som Sverige ställt sig bakom, anges att en övergripande målsättning för utbildningen bör vara att den sker *inom ramen för de ordinarie utbildningsvägarna*. Kommitténs huvudsakliga arbete med att följa Kunskapslyftet och lämna förslag på hur vuxenutbildningen bör reformeras för att få till stånd ett ökat livslångt lärande går i mångt och mycket ut på att underlätta och stimulera utvecklandet av en bättre infrastruktur. Med en bättre infrastruktur kan vuxenutbildningen nå fler människor med funktionshinder än vad den gör idag. Kravet på att kunna erbjuda *särskilt* stöd och särskilda utbildningar minskar med en förbättrad infrastruktur, dvs. om möjligheter skapas för människor att följa en genomtänkt studiegång, börja utbildningen på den nivå man befinner sig, ha en stabil ekonomi under sina studier, välja utbildningsanordnare och utbildningstakt utifrån individuella behov och förutsättningar.

Vid sidan av de hinder som kan undvikas genom en bättre infrastruktur kommer det alltid att finnas behov av ett mer individuellt anpassat stöd i form av exempelvis anpassade läromedel eller hjälpmedel.

17.2 Gemensamma iakttagelser för kommunal vuxenutbildning och folkhögskolan

På flera av de områden där kommittén iakttagit brister som innebär att kvalitén på undervisningen försämras eller att människor med en funktionsnedsättning utestängs – helt eller delvis – från kommunal vuxenutbildning respektive folkhögskolan, finns det orsaker som är gemensamma. Dessa "utvecklingsområden" är framförallt läromedel, hjälpmedel, tillgång till tolkar och specialpedagogisk kompetens. Vid sidan av, men även inom ramen för, dessa områden finns förhållanden som är mer specifika för respektive utbildningsform och som behandlas för sig.

17.2.1 Läromedel

För att studerande med funktionshinder ska kunna tillgodogöra sig utbildningen kan anpassade läromedel krävas. I de undersökningar som Kunskapslyftskommittén gjort inom kommunal vuxenutbildning och folkhögskolan är det främst personer med synskada eller läs- och skrivsvårigheter/dyslexi som har haft behov av anpassade läromedel. Det handlar då om läromedel i form av talböcker eller inlästa på band samt i synskadades fall även litteratur översatt till punktskrift.

Utifrån de iakttagelser som Kunskapslyftskommittén gjort kan konstateras att även om komvuxenheterna och folkhögskolan inte har på sitt ansvar att förse de studerande med litteratur, är det ändå vanligt att de tar på sig detta ansvar. När det gäller anpassad litteratur som beställs kan det uppstå problem med lång leveranstid på läromedlet. Läromedel som levereras först efter att delar av utbildningen genomförts, kan innebära att studierna omintetgörs. För synskadade uppkommer problem då läroböcker inte alltid finns översatta till punktskrift. Det är inte alltid möjligt med nyöversättningar, då dessa är alltför kostsamma. Vid många komvuxenheter och folkhögskolor ordnar utbildningsanordnaren så att studerande med synskada eller läs- och skrivsvårigheter kan få litteratur inläst på band. Ibland har skolorna elevassistenter eller motsvarande som inom sina arbetsuppgifter sysslar med detta, andra gånger har skolorna vänt sig till andra instanser i samhället (t.ex. biblioteket) för att få texter inlästa. Även lärare använder delar av sin arbetstid åt att läsa in läroböcker på band. Sammantaget ger detta en bild av att det vid många skolor läses in litteratur på band, ofta från samma läroböcker. Det innebär en ineffektiv och kvalitetsmässigt sämre hantering än om inläsning av läromedel sköttes centralt.

Frågor kring läromedel för studerande med funktionshinder inom olika delar av utbildningsväsendet har utförligt behandlats av Utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS). Vad gäller läromedel för vuxna med funktionshinder, konstaterar FUNKIS att

... bilden över statligt stöd till läromedel för vuxna med funktionshinder är i vissa avseenden än mer komplex än vad gäller barn- och ungdomsskolan. I stora delar saknas stöd.
(SOU 1998:66)

Det stöd som utgår till läromedel för vuxenstuderande med funktionshinder ser olika ut dels beroende på diagnos, dels beroende på utbildningsform. För synskadade och dövblinda som deltar i studiecirkel finns statliga medel för anpassning av studiematerial. Stödet gäller inte för andra grupper av funktionshindrade. Studerande vid folkhögskola kan få anpassade läromedel genom att skolan använder det tilläggsbidrag som Sibus distribuerar för inköp av anpassade läromedel. På högskolor och universitet har Tal- och punktskriftsbiblioteket ansvar för att producera

och låna ut studielitteratur till högskolestuderande som är synskadade, rörelsehindrade eller dyslektiker. Det finns däremot inte något särskilt läromedelsstöd för studerande med funktionshinder i det offentliga skolväsendet för vuxna (kommunal vuxenutbildning, särsvux, sfi samt Statens skolor för vuxna). Om man som studerande med funktionshinder har tagit sig igenom studier i kommunal vuxenutbildning och uppnått högskolebehörighet, är det alltså betydligt lättare att få behovet av anpassade läromedel tillfredsställt i högskoleutbildningen.

I sitt slutbetänkande (SOU 1998:66) föreslår FUNKIS en bred översyn av statens hela engagemang vad gäller läromedel, studiematerial och studielitteratur för människor med funktionshinder. I denna översyn ska behoven för barn i förskolan samt behoven för studerande med funktionshinder i olika former av vuxenutbildning, eftergymnasial utbildning samt universitet och högskola, särskilt beaktas. Utredningen påpekar att Kunskapslyftskommitténs ställningstaganden i frågor om läromedel för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen, bör utgöra en del av grunden för denna översyn. Regeringen har tidigare (Regeringsbeslut 1996-11-19) beslutat att överlämna frågan om läromedelskostnader för synskadade vuxenstuderande till Kunskapslyftskommittén.

FUNKIS föreslår också att Upphovsrättslagen (SFS 1960:279) ses över bl.a. för att kunna anpassa läromedel i ny teknik för funktionshindrade. Någon proposition med anledning av FUNKIS förslag har ännu inte lagts.

Kunskapslyftskommittén delar FUNKIS uppfattning att det behövs en bred översyn av statens engagemang vad gäller läromedel och studiematerial för människor med funktionshinder. Kommittén avvaktar regeringens reaktion på FUNKIS förslag och återkommer vid behov till frågan om läromedel och studiematerial för vuxenstuderande med synskada, liksom läromedel och studiematerial för vuxenstuderande med andra funktionsnedsättningar.

Utgångspunkten för kommitténs fortsatta arbete är en strävan efter att åstadkomma ett system där *behovet* av anpassad litteratur styr möjligheten att få stöd, och inte utbildningsform eller diagnos.

17.2.2 Hjälpmedel

Det finns ett flertal problem förknippade med hjälpmedelsförsörjning till studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen. Dels saknas en tydlig ansvarsfördelning mellan landstingets och andra huvudmäns ansvar för att finansiera hjälpmedel, dels får den studerande ibland tillgång till hjälpmedel alltför sent.

Att studerande i behov av ett hjälpmedel får dem efter det att utbildningen påbörjats beror, bortsett från den tidspillan oklara ansvarsförhållanden ger upphov till, ofta på att den studerande och/eller skolan genom dålig framförhållning uppmärksammar hjälpmedelsbehovet för sent. Det kan också bero på att den berörda hjälpmedelscentralen fungerar dåligt och därigenom har långa väntetider eller att hjälpmedelsproducenten har lång leveranstid. De hinder som uppstår i vuxenutbildningssammanhang på grund av dessa förhållanden bör, enligt Kunskapslyftskommitténs bedömning, till stor del kunna undvikas genom en bättre organisation och framförhållning hos vuxenutbildningsanordnarna och den studerande.

Den ansvarsfördelning som finns för hjälpmedel mellan olika huvudmän har arbetats fram inom ramen för två stora reformer, Ädel-reformen och Handikappreformen. Handikappreformen, som är den senare av de två, innebär inga väsentliga skillnader mot vad som gällt sedan tidigare utan var i första hand ett förtydligande av tidigare reglering. Den då införda 3 a § (nuvarande 3 b §) avsåg, enligt specialmotiveringen, att undanröja *varje osäkerhet om landstingets ansvar* för att erbjuda hjälpmedel för funktionshindrade¹. Kunskapslyftskommittén kan konstatera att osäkerhet om landstingens ansvar för att erbjuda hjälpmedel i samband med vuxenutbildning trots detta kvarstår.

Osäkerheten består dels i svårigheter att tolka var gränsen går mellan vad som avses med landstingets ansvar för att erbjuda funktionshindrade hjälpmedel för att underlätta den dagliga livsföringen – dvs. i det här sammanhanget erbjuda sådana hjälpmedel som fodras för att den enskilde ska kunna gå i skolan – och dels de regler som säger att särskilda pedagogiska hjälpmedel ligger utanför landstingets ansvar. Kommittén har, som redovisats, sett exempel på hur denna begreppsförvirring bl.a. leder till att studerande i olika delar av landet har olika möjligheter att få hjälpmedel för vuxenstudier från sitt hemlandsting. I vissa fall har det inneburit att landstingen tillämpat en hård tolkning men det förekommer också att landstingen finansierar hjälpmedel som med stor sannolikhet ligger utanför deras finansieringsansvar.

Kunskapslyftskommittén anser att den begreppsförvirring som råder när det gäller hjälpmedel är olycklig. Ansvaret för att erbjuda studerande med funktionshinder hjälpmedel delas av landsting och utbildningsanordnare. Ansvaret för att ta fram tydligare kriterier för var grän-

¹ I specialmotiveringen till 3 a § HSL i proposition 1992/93:159 anges att *tillhandahållandet av hjälpmedel får redan nu anses höra samman med hälso- och sjukvården på så sätt att sjukvårdshuvudmännen anses ha ansvar även för dessa uppgifter. För att varje osäkerhet härom skall undanröjas har, genom denna nya paragraf, fastslagits att landstinget skall erbjuda dem som är bosatta inom landstinget habilitering, rehabilitering och hjälpmedel för funktionshindrade.*

sen mellan respektive huvudmans ansvar ligger, enligt kommitténs mening, framförallt hos dessa aktörer.

Kommittén föreslår att Landstingsförbundet och Kommunförbundet respektive Folkbildningsrådet i egenskap av företrädare för utbildningsanordnarna gemensamt arbetar fram underlag för hur ansvaret för att erbjuda vuxenstudierande hjälpmedel ska fördelas.

Denna gränsdragningsproblematik återfinns inom de flesta vuxenutbildningsformer. På folkhögskoleområdet kompliceras hjälpmedelsfrågan av en överenskommelse från 1983 mellan Landstingsförbundet och Socialdepartementet om vissa ersättningar från sjukförsäkringen till sjukvårdshuvudmännen där bland annat landstingens övertagande av kostnadsansvaret för *tekniska hjälpmedel* i utbildningssammanhang, i utbyte mot en viss ersättning från staten, ingick. Studerande med funktionshinder i folkhögskolor och studiecirkelar omfattades inte av denna överenskommelse.

Denna överenskommelse har följts av en rad liknande överenskommelser, bl.a. inom ramen för de s.k. Dagmaröverenskommelserna. Dessa är som regel ettåriga och omförhandlas kontinuerligt. Vid några tillfällen sedan 1983 har större överenskommelser gjorts där särskilt reglerade ansvarsområden lyfts över till landstingens allmänna åtagande i utbyte mot en förhöjd statsbidragsnivå. Sedan 1984, då ovanstående avtal började gälla, har en rad förhållanden på hjälpmedelsområdet ändrats i grunden, bl.a. har Ädelreformen och Handikappreformen genomförts. Nu gällande lagstiftning ger inget heltäckande svar på frågan om vilket ansvar landstinget har för att erbjuda deltagare på folkhögskolans kurser hjälpmedel. Huruvida det s.k. undantaget för folkhögskolan fortfarande är giltigt eller om ansvaret för hjälpmedel på folkhögskoleområdet lyfts in i landstingets allmänna ansvar vid någon av de förhandlingar eller de reformer som genomförts sedan 1983 är oklart.

Det finns som Kunskapslyftskommittén ser det inget skäl till varför folkhögskoleområdet, vad gäller landstingets hjälpmedelsansvar, ska hanteras på ett annorlunda sätt än andra vuxenutbildningsformer.

Kunskapslyftskommittén föreslår att omfattningen av landstingens ansvar för att erbjuda deltagare med funktionshinder hjälpmedel på folkhögskolans olika kurser och i samband med internatboende klargörs i särskild ordning av regeringen. Målet bör vara att uppnå en parallellitet till andra vuxenutbildningsformer med avseende på landstingets hjälpmedelsansvar.

17.2.3 Specialpedagogisk kompetens

För att människor med funktionshinder på bästa sätt ska kunna tillgodogöra sig utbildning bör den utbildande personalen ha kunskap om de förutsättningar som olika funktionshinder ger i utbildningssituationen. I enlighet med FN:s standardregler bör lärare utbildas fortlöpande i specialpedagogiska frågor. Detsamma gäller för annan personal – t.ex. skolledare och kuratorer – som i sitt arbete är engagerad i planering och genomförande av service till studerande med funktionshinder.

I de undersökningar som Kunskapslyftskommittén har gjort framkommer att komvuxenheterna och folkhögskolorna ofta upplever att de saknar den pedagogiska kompetens som behövs för att undervisa studerande med funktionshinder. Det tycks vara relativt ovanligt att personal inom dessa utbildningsformer får fortbildning för att bättre kunna anpassa utbildningssituationen för studiedeltagare med funktionshinder. Många av de skolledare som Kunskapslyftskommittén varit i kontakt med uppger att de inte vet vart de kan vända sig för att upphandla kurser och annan fortbildning då behov uppstår. Kunskapslyftskommittén vill betona vikten av att personalen – lärare, skolledare, kuratorer etc. – inom vuxenutbildningen får del av denna typ av kompetensutveckling.

SIH ska enligt instruktionen ge råd och stöd till kommunerna i specialpedagogiska frågor. Verksamheten är dock i huvudsak inriktad på barn- och ungdomsskolan. Inom vuxenutbildningen finns alltså ingen motsvarande instans med nationellt ansvar för tillämpning och utveckling av pedagogik för funktionshindrade. I vissa kommuner (t.ex. Stockholm) finns kommunala resursgrupper med detta ansvar. Sibus har initierat bildandet av nätverk mellan folkhögskolor som vänder sig till samma grupper av funktionshindrade, i syfte att sprida kompetens.

Kunskapslyftskommittén har i sina undersökningar noterat avsaknaden av en instans med nationellt ansvar för utveckling och tillämpning av specialpedagogik inom vuxenutbildningen. Det har tydligt framkommit att vuxenutbildningens personal behöver en instans att vända sig till för att få specialpedagogiskt stöd och råd om hur undervisningen kan anpassas till studerande med funktionshinder.

Stöd i specialpedagogiska frågor ges även av landstingens hörselvårdscenter, olika resurscenter, kunskapscenter m.m. FUNKIS har till regeringen lämnat förslag om en samordning av statens stöd till huvudmännen i barn- och ungdomsskolan i specialpedagogiska frågor (SOU 1998:66). Utredningen anser det logiskt att denna samordning av stöd även ska kunna gälla huvudmännen i vuxenutbildningen, men hänvisar till Kunskapslyftskommittén att vidare bedöma denna fråga. Kunskapslyftskommittén menar att det pedagogiska stöd som behövs inom de olika formerna av vuxenutbildning (kommunal vuxenutbildning, arbetsmarknadsutbildning, folkbildning etc.) inte självklart ryms inom en samordning för barn- och ungdomsskolan. Kunskapslyftskommitténs

bedömning blir beroende av hur eventuell samordning på barn- och ungdomssidan kommer att se ut.

Kunskapslyftskommittén avvaktar regeringens proposition med anledning av FUNKIS förslag. Kommittén återkommer till frågan om specialpedagogiskt stöd om det blir aktuellt.

17.2.4 Tolk

En förutsättning för att barndomsdöva, dövblinda, vuxendöva och vissa hörselskadade ska kunna delta i vuxenutbildningen är att de får tillgång till tolk. Genom riksdagens ställningstagande till 1981 års budgetproposition fick teckenspråket officiell status. I läroplanen för specialskolan fastslogs att teckenspråket är förstaspråk för döva och att skriven svenska är andraspråk.

Det finns i huvudsak två problem förknippade med tolk och vuxenutbildning: dels att det är mycket kostsamt och dels att det råder brist på tolkar.

Att teckentolka en lektion innebär att utbildningsanordnaren förutom personalkostnader för läraren också får finansiera kostnaden för två teckentolkar. På de kommunala vuxenutbildningsenheter som Kunskapslyftskommittén varit i kontakt med är det sällan man har haft anledning att ta ställning till om komvuxenheten/kommunen har möjlighet att finansiera tolkkostnaderna. Vissa kommunföreträdare har dock ställt sig frågade till om det skulle vara möjligt att finansiera tolkkostnaden inom de resurser man förfogar över. Inom folkhögskolan och på högskolan finns centrala om än begränsade medel som utbildningshuvudmännen kan söka för att täcka tolkkostnader.

Landstingens ansvar för att finansiera och tillhandahålla tolktjänst för vardagstolkning reglerades i samband med handikappreformen. Bristen på tolkar har försvårat nyttjandet av vardagstolkning. Ett statsbidrag har utgått till landstingen sedan 1994 för den utvidgade tolktjänsten och för utbyggnaden av tolktjänsten. Man har på olika sätt försökt stimulera att fler utbildar sig till tolkar. Enligt Socialstyrelsen finns nu mycket goda förutsättningar för en relativt snabb uppbyggnad av tolktjänstverksamheten. Antalet nyutbildade tolkar kommer att öka påtagligt från och med läsåret 1998/99 då ca 100 tolkar beräknas bli färdiga med sin tolkutbildning. Ytterligare 159 tolkar beräknas ha genomgått en tolkutbildning under åren 1999–2001 (prop. 1998/99:1).

Det är kommitténs förhoppning att ökningen av nyutbildade tolkar kommer att förbättra möjligheterna till vuxenutbildning för de som har behov av tolk. Kommittén avser att återkomma till frågan om hur finansieringen av tolk i samband med vuxenutbildning bör ske i sitt slutbetänkande.

17.3 Kommunal vuxenutbildning och Kunskapslyftet

Den nationella statistiken (se kapitel 12) visar att det finns ett stort utbildningsbehov bland människor med funktionshinder. Människor med funktionshinder har generellt sett en lägre utbildningsnivå än befolkningen i övrigt; få har eftergymnasial utbildning. Behovet av vuxenutbildning för människor med funktionshinder har även påpekats av flera handikapporganisationer (bl.a. SRF, FMLS och HSO). Mycket av detta utbildningsbehov torde kunna fyllas i den kommunala vuxenutbildningen och Kunskapslyftet. Enligt den statistik som finns tillgänglig är också den kommunala vuxenutbildningen den utbildningsform där flest människor med funktionshinder studerar. Människor med funktionshinder är som grupp väl representerade i den kommunala vuxenutbildningen. Den undersökning som Kunskapslyftskommittén genomfört tyder på att människor med läs- och skrivsvårigheter och människor med förslitningsskador relativt ofta studerar i den kommunala vuxenutbildningen, medan personer med s.k. traditionella funktionshinder – hörselskada, dövhet, synskada, rörelsehinder – samt människor med psykiskt, neurologiskt och medicinskt betingade funktionshinder, sällan studerar i denna utbildningsform (jfr. avsnitt 13.2).

Att den kommunala vuxenutbildningen fungerar är således en förutsättning för många människor med funktionshinder att kunna ta sig vidare i utbildningssystemet.

Planering och organisation

Ett viktigt led i att göra utbildningen tillgänglig är planering och framförhållning. På förhand utarbetade rutiner underlättar ofta mottagandet av studerande med funktionshinder. I FN:s standardregler påpekas vikten av rutiner för att ge lämpligt stöd och hjälp till studerande med funktionshinder. Det kan t.ex. innebära att den som har behov av särskilt stöd redan vid ansökningsförfarandet kan anmäla detta till skolan. I några kommuner har komvuxenheten upprättat en handlingsplan där berörd personal inför kursstart diskuterar med den studerande hur utbildningen på bästa sätt görs tillgänglig. Frånvaron av rutiner för att säkerställa att studerande med funktionshinder får det stöd de behöver har varit tydlig i den undersökning av kommunal vuxenutbildning som Kunskapslyftskommittén gjort.

Kunskapslyftskommittén rekommenderar kommunerna att förbättra sina rutiner i mottagandet av studerande med funktionshinder.

Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) ska en individuell studieplan finnas för varje studerande. Kunskapslyftskommittén har i tidigare delbetänkande (SOU 1998:51) konstaterat att varje studerande bör ha rätt till en individuell studieplan. Den individuella studieplanen bör innehålla en beskrivning av individens mål med sina studier samt vägen dit. För studerande med behov av särskilt stöd är den individuella studieplanen ett extra viktigt verktyg för en genomtänkt och högkvalitativ utbildning.

Såsom redovisats i avsnitt 7.9 finns stadgat (SFS 1994:394) att skolpersonalen ska utarbeta åtgärdsprogram för elever i grundskolan som har behov av särskilda stödåtgärder. Utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS) föreslår i sitt slutbetänkande (SOU 1998:66) att åtgärdsprogram ska finnas i alla skolformer för barn och ungdom samt motsvarande fristående skolor. Någon motsvarighet till åtgärdsprogrammen finns inte inom vuxenutbildningen. Det kan finnas skäl att överväga om den rätt till studieplan som vuxenstuderande har idag ska kompletteras med en rättighet att kräva åtgärdsprogram. Diskussionen kan vara särskilt befogad när det gäller grundläggande vuxenutbildning, som är en rättighet för individen. Å andra sidan bör en omfattande och noggrant upprättad studieplan kunna utgöra en motsvarighet till åtgärdsprogram.

Kunskapslyftskommittén avvaktar regeringens proposition med anledning av FUNKIS förslag, och återkommer till frågan om det blir aktuellt.

Det är viktigt att det finns personal på skolan som studerande med funktionshinder kan vända sig till för att få sina behov av stöd uppmärksammade och tillfredsställda. Rektor för den kommunala vuxenutbildningen bär det yttersta ansvaret för att utbildningen görs tillgänglig. Ansvaret för att tillgodose det löpande stödbehovet för studerande med funktionshinder kan dock inte vara rektors huvuduppgift. Stora komvuxenheter där det finns ett kontinuerligt behov av stödinsatser, bör kunna avsätta permanent personal med särskilt ansvar för frågor kring studerande med funktionshinder.

Stödinsatser

I Skollagen (1 kap 9 §) stadgas att utbildningen inom det offentliga skolväsendet för vuxna ska vara likvärdig varhelst den anordnas i landet. Den undersökning som Kunskapslyftskommittén gjort av den kommunala vuxenutbildningen visar att situationen för studerande med funktionshinder skiljer sig åt i olika delar av landet. Förklaringen till detta ligger inte enbart i skillnaden i erfarenhet och resurser mellan stora och små komvuxenheter, utan lika mycket i komvuxenheternas

inställning till satsningar på studerande med funktionshinder. Landstingens hjälpmedelspolicy liksom CSN:s och försäkringskassornas hantering av studiefinansieringsfrågor skiljer sig också åt mellan olika delar av landet. Följden blir att studerande med funktionshinder har lättare att få stödbehov tillfredsställda i vissa kommuner än i andra.

Kunskapslyftskommittén anser det orimligt att det ska vara avhängigt av vilken del av landet man bor och studerar i, huruvida studerande med funktionshinder får sina behov av stödåtgärder tillfredsställda och därigenom bereds möjlighet att delta i den kommunala vuxenutbildningen. En grundläggande tillgänglighet bör alltid finnas. Det är anmärkningsvärt att en så pass hög andel av komvuxenheterna är fysiskt otillgängliga för rörelsehindrade.

Skolverket har regeringens uppdrag att genomföra granskningar av utbildningens kvalitet i det svenska skolväsendet (U97/4444/S; U99/1/S). Skolverket ska undersöka vilka möjligheter och svårigheter skolorna har att uppfylla de nationella målen, samt lämna förslag till förändringar. De tre områden som särskilt uppmärksammades under det första året (1998) var rektors roll som styrfunktion, undervisning för elever i behov av särskilt stöd samt läs- och skrivprocessen som ett led i undervisningen. Skolverket har i detta arbete i första hand granskat grundskolor och i mindre omfattning gymnasieskolor. Den kommunala vuxenutbildningen har inte berörts. Under 1999 ska Skolverket granska skolornas arbete med mobbning, sex- och samlevnadsundervisning samt undervisning om droger.

Kunskapslyftskommittén föreslår regeringen att inför nästkommande år uppmana Skolverket att i sina kvalitetsgranskningar av skolan uppmärksamma frågan om anpassning av utbildningssituationen för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen. En tillgänglig och anpassad utbildning är i högsta grad ett mått på utbildningens kvalitet.

När det gäller den del av den kommunala vuxenutbildningen/Kunskapslyftet där kurser läggs på externa utbildningsanordnare kan speciella problem uppstå. Ett exempel är när undervisning bedrivs i lokaler som ej anpassats för rörelsehindrade. Få kommuner har tagit med handikappaspekter i upphandlingen av kurser. Tillgängligheten till utbildningslokalerna samt en anpassad utbildningssituation bör vara en viktig del i den kommunala upphandlingen av Kunskapslyftskurser. Kommunen bör även planera för hur extrakostnader för anpassning av utbildning för studerande med funktionshinder ska fördelas mellan kommunen och den privata utbildningsanordnaren.

Kunskapslyftskommittén föreslår att kommunernas arbete för att göra utbildning inom Kunskapslyftet tillgänglig för studerande med funktionshinder, premieras i tilldelningen av

statsbidrag för Kunskapslyftet. I sin kvalitetsbedömning av kommunernas ansökningar för Kunskapslyftet, bör Skolverket beakta tillgänglighet och handikappanpassning. Tillgänglighet till utbildning och anpassning av utbildningen bör kunna bedömas inom de kvalitetsparametrar som i Förordningen (SFS 1998:276) om statligt stöd till särskilda satsningar på vuxna avser åtgärder ”som behövs för att bedöma olika utbildningsanordnares förmåga och lämplighet att genomföra planerad verksamhet” (7 § 5 p) samt åtgärder ”som behövs för att säkerställa utbildningens kvalitet” (7 § 7 p).

Principerna om delaktighet och jämlikhet som FN:s standardregler utgår från, innebär att människor med funktionshinder har rätt till det stöd de behöver inom det reguljära systemet för utbildning på den plats där de bor (Utrikesdepartementet m.fl., 1995). Några av intervjupersonerna i Kunskapslyftskommitténs undersökning har uttryckt tveksamheter inför att finansiera stödsatser för studerande med funktionshinder inom ramen för den kommunala vuxenutbildningens budget. Orsaken till tveksamheten är farhågor över att sådana satsningar skulle gå ut över undervisningens kvalitet. Det finns även uppfattningar om att ansvaret för att utbilda människor med funktionshinder ligger på någon annan utbildningsanordnare än den kommunala vuxenutbildningen. Med FN:s standardregler som utgångspunkt menar Kunskapslyftskommittén att detta är ett felaktigt sätt att se på det kommunala ansvaret för människor i behov av särskilt stöd. Det behövs en attitydförändring och kompetensförstärkning vad gäller kommunernas och den kommunala vuxenutbildningens skyldighet att erbjuda kommuninvånare med funktionshinder vuxenutbildning av hög kvalitet. I sitt slutbetänkande föreslår Bemötandeutredningen (SOU 1999:21) att Sibus ska få i uppdrag att utarbeta och ansvara för ett nationellt kompetensutvecklingsprogram om hur myndighetspersoner ska bemöta människor med funktionshinder.

Myndighetskontakter

Få av de komvuxenheter som Kunskapslyftskommittén varit i kontakt med har ett utvecklat samarbete med andra myndigheter. Det finns uppgifter som tyder på att människor med funktionshinder tenderar att ”falla mellan stolarna” p.g.a. av att myndigheter inte samarbetar på ett effektivt sätt. Från handikapprörelsen påpekas hur betydelsefullt det är att utbildningsanordnaren och andra myndigheter och organ har ett bra samarbete.

Kunskapslyftskommittén önskar se ökat samarbete och bättre samordning mellan utbildningsanordnare och olika instanser som har verksamhet som gränsar till utbildningsområdet. Det är möjligt att Kunskapslyftet kan leda till att ett sådant samarbete utvecklas. Såsom redo-

visats i kapitel 5 har Kunskapslyftet föranlett ett omfattande samarbete mellan olika kommunala förvaltningar, statliga myndigheter och utbildningsanordnare av olika slag. Ett exempel på samverkan föranlett av Kunskapslyftet är projektet ”Uppsvinget” i Borlänge, där Kunskapslyftsorganisationen, arbetsförmedlingen, kommunala nämnder, försäkringskassan m.fl. samverkar i en utbildning för psykiskt funktionshindrade och människor med lätt utvecklingsstörning.

Anmärkningsvärd är den inkonsekvens som tycks råda mellan CSN:s lokalkontor i landet. I några kommuner har komvuxenheterna ett bra samarbete med CSN, medan man på andra håll finner CSN:s hantering både oförutsebar och långsam. Kunskapslyftskommittén finner det otillfredsställande att hanteringen skiljer sig så mycket mellan olika lokalkontor.

Kunskapslyftskommittén avser att i sitt slutbetänkande återkomma till frågorna kring studiefinansiering för studerande med funktionshinder, och hänvisar tills vidare till den diskussion som förs i avsnitt 7.2.

Försäkringskassans arbete är förknippat med frågor kring finansiering av studier. Reumatikerförbundet påpekar att de lokala försäkringskassorna har olika inställning till studiedeltagande med bibehållen ersättning. Även för Försäkringskassan gäller att det är viktigt att informationen – både till de studerande och till den egna personalen – fungerar så att samma förutsättningar gäller över hela landet.

17.4 Särvox

Antalet deltagare i särvox ökar kraftigt. Trots detta är det en liten del av målgruppen som studerar. Särvox är en egen utbildningsform. Någon rätt – motsvarande den som gäller för grundläggande vuxenutbildning – för vuxna att delta i särvox finns inte. Det kan ifrågasättas om inte också människor med utvecklingsstörning (motsvarande) ska ha en lagstiftad rätt till studier på grundsärskolenivå.

I Kunskapslyftskommitténs första delbetänkande framfördes tankar på rättighet till studier på gymnasial nivå. Kommittén har däremot inte uttalat någon uppfattning om rätt till utbildning på gymnasial nivå för människor med utvecklingsstörning (motsvarande) – gymnasiesärnivån.

I Skollagen (12 kap 12 §) finns redan inskrivet att

- den som påbörjat utbildning på en kurs i särvox också har rätt att fullfölja den
- undervisningen ska upphöra om eleven saknar förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen eller annars inte gör tillfredsställande framsteg.

En annan fråga är vilka för- och nackdelar som finns med att sÄrvux utgÖr en egen utbildningsform. Den egna utbildningsformen ger i sig inte nÅgra garantier fÖr ett bÄttre omhÄndertagande i undervisningssituationen. Den kan dÄremot ge upphov till grÄnsdragningsproblem och utanfÖrskap frÅn Övrig vuxenutbildning.

Kunskapslyftskommittén återkommer i sitt slutbetänkande till frågan om sÄrvux Även fortsÄttningsvis bÖr utgÖra en egen utbildningsform samt till frågan om alla vuxnas rÄtt till grundläggande och gymnasial utbildning.

Som framgÅr i kapitel 14 erhÅller deltagare i sÄrvux i genomsnitt cirka tvÅ undervisningstimmar per vecka. Det kan givetvis accepteras som nÅgon form av fÖrstrÖelse eller liknande, men det kan knappast accepteras som meningsfyllda studier i syfte att nÅ ett studiemÅl, exempelvis avslutade studier pÅ grunDsÄrskolenivÅ. NÄr riksdagen beslutade om att ta bort spÄrren fÖr heltidsstudier fÖr cirka Åtta År sedan, sÅ torde inte avsikten ha varit att ge de studerande tvÅ timmars undervisning per vecka.

I FÖrordning om vuxenutbildning fÖr utvecklingsstörda (SFS 1992:736) slås fast att undervisningen ska bedrivas som gruppundervisning och att enskild undervisning endast fÅr anordnas om det finns sÄrskilda skÄl.

Av sÅvÄl pedagogiska som sociala skÄl Är det ÖnskvÄrt att i gÖrligaste mÅn undvika enskild undervisning och istället ge deltagarna mÖjlighet att berika varandra utifrån sina olika erfarenheter. SÅ sker fÖr nÄrvarande vanligtvis inte i de olika kommunerna. Det kan delvis fÖrklaras av praktiska problem i smÅ kommuner och glesbygdskommuner (fÅ deltagare – stora avstÅnd) men knappast av samma skÄl i stora kommuner. ÄndÅ Är antalet elever per undervisningsgrupp lÄgre i storstÄder och fÖrortskommuner Än i landet i stort. Det Är inte troligt att de studerande ges optimala studiemÖjligheter i sÅdana grupperingar.

FÖr att utbildningen ska kunna betraktas som kvalitetsmÄssig krÄvs, fÖrutom att sjÄlva undervisningen hÅller en hÖg pedagogisk standard, att studiedeltagarna ges fler undervisningstimmar i veckan och att enskild undervisning bedrivs i mindre utstrÄckning Än vad som idag ofta Är fallet i kommunerna.

Kunskapslyftskommittén ser med intresse fram mot den granskning av sÄrvux som Skolverket ska genomföra under innevarande År och återkommer – om sÅ behÖvs – i sitt slutbetänkande med fÖrslag.

17.5 Folkhögskolan

Människor med funktionshinder, invandrare samt arbetslösa är, enligt de villkor som finns för statsbidraget till folkhögskolan, grupper som folkhögskolorna särskilt ska vända sig till. De uppgifter som Folkbildningsrådet redovisar i årsredovisningen för 1998 tyder på att man har lyckats väl med att nå dessa grupper. Folkhögskolorna har dock inte möjlighet att ta emot alla sökande med funktionshinder. Orsakerna är framför allt att den fysiska tillgängligheten är bristfällig, att man inte har kapacitet att ta emot fler deltagare – både på kurser som särskilt riktar sig till deltagare med funktionshinder och andra kurser – och att finansiering saknas för de deltagare som kräver mest anpassning och stöd. För skolor som har sökande med behov av tolk i undervisningssituationen är bristen på tolkar ett skäl till varför man tvingas neka sökande tillträde till utbildningen.

Den största andelen studerande med funktionshinder finns på folkhögskolans egna Kunskapslyftskurser. Folkhögskolorna kan ansöka om särskilt statsbidrag för extrakostnader förknippade med undervisning av deltagare med funktionshinder och deltagare med invandrabakgrund. Tillsammans uppgick andelen studerande som folkhögskolorna ansökte om extra bidrag för till 32 procent på Kunskapslyftplatserna under höstterminen 1998. För deltagare med funktionshinder var andelen 17 procent. Läger man till de deltagare med funktionshinder som folkhögskolorna inte ansökt om särskilt bidrag för, stiger andelen studerande med funktionshinder ytterligare.

Att folkhögskolan lyckats rekrytera en så pass hög andel deltagare med funktionshinder är ett tecken på att man har ett gott anseende och kan erbjuda människor med funktionshinder goda utbildningsmöjligheter. Detta styrks bl.a. av Kunskapslyftskommitténs kartläggning av den kommunala vuxenutbildningen där det finns flera exempel på att företrädare för kommunal vuxenutbildning uppger att de rekommenderat människor med funktionshinder att söka sig till folkhögskolan. Som orsak har bland annat angetts att folkhögskolan har större erfarenhet av att utbilda människor med funktionshinder och ett arbetssätt som gör det lättare att ta hänsyn till studerande med särskilda behov.

Att andelen deltagare med funktionshinder är avsevärt mycket högre på Kunskapslyftplatserna än på den övriga statsfinansierade utbildningen inom folkhögskolan innebär att det är den utbildning som *till sitt innehåll* normalt ligger inom ramen för det kommunala åtagande som lockar den största andelen deltagare med funktionshinder. Det finns inga exakt jämförbara uppgifter över andelen studerande med funktionshinder i kommunal vuxenutbildning respektive motsvarande utbildning på folkhögskola. De uppgifter som finns pekar dock entydigt på att folkhögskolan är den utbildningsform som har den största andelen studerande med funktionshinder av de två utbildningsformerna.

Det faktum att en tredjedel av de som går på folkhögskolans egna Kunskapslyftskurser är i behov av någon form av extra stöd – oftast i form av förstärkta lärarinsatser – och att andelen ökar ger upphov till frågan om folkhögskolans arbetsformer och roll i samhället/utbildningssystemet förändras som en följd av att detta. Att folkhögskolans roll förändras är kanske naturligt. I vilken riktning en eventuell förändring sker och om den är önskvärd eller inte är främst en fråga som man inom folkbildningen själv bör ta ställning till.

Det finns tecken på att folkhögskolan i allt större utsträckning ses som en resurs för människor med funktionshinder som vill skaffa sig gymnasiekompetens eller vidareutbilda sig. Kunskapslyftskommittén anser att det är bra att man tar till vara på den kompetens som finns inom olika delar av vuxenutbildningen. En utveckling där företrädare för myndigheter och kommunal vuxenutbildning i ökad utsträckning rekommenderar människor med funktionshinder att söka sig till folkhögskolan, eftersom utbildningsformen anses speciellt lämpad för människor med särskilda behov, ger dock upphov till flera frågor.

Är det för att alternativ saknas som andelen deltagare med funktionshinder ökar inom folkhögskolan? Till de kurser som vänder sig särskilt till deltagare med funktionshinder finns, med undantag för vissa av de kurser som riktar sig till utvecklingsstörda och dyslektiker, inga motsvarande alternativ inom den kommunala vuxenutbildningen. Folkhögskolorna kan här sägas ha hittat en egen nisch. Däremot kan Kunskapslyftsplatserna och i viss mån de allmänna kurserna, i detta sammanhang, snarast sägas utgöra ett komplement till den kommunala vuxenutbildningen.

Folkhögskolan har, enligt kommitténs bedömning, lyckats väl med att rekrytera deltagare med funktionshinder. Kunskapslyftskommittén vill dock understryka att anledningen till att människor söker sig till en folkhögskolekurs i första hand bör vara att man vill delta i en utbildning som bygger på de värden som folkhögskolan traditionellt står för och inte för att det saknas andra alternativ. Det övergripande handikapp politiska målet är att studerande med funktionshinder ska delta inom ramen för samma utbildningar som övriga befolkningen. Utvecklingen inom folkhögskolan går delvis i motsatt riktning. Flera kurser och folkhögskolor som riktar sig särskilt till deltagare med funktionshinder har startats under den senaste tiden. Kunskapslyftskommittén anser att man i enlighet med FN:s standardregler bör sträva efter att ha gemensamma kurser. Det finns alltså skäl att ifrågasätta om den undervisning som ges inom ramen för folkhögskolornas särskilda kurser inte i större utsträckning kan ske inom ramen för det ordinarie kursutbudet.

Det finns skäl och omständigheter som gör det särskilt lämpligt med speciella kurser. Flera av de kurser som ges har t.ex. som mål att studiedeltagaren efter kursen ska klara ett eget boende med hjälp av assistans.

Det resursfördelningssystem som skapats av Folkbildningsrådet har – i kombination med de medel Sibus fördelar – med största sannolikhet betytt mycket för de enskilda folkhögskolornas möjligheter att anta deltagare med funktionshinder och bereda dem goda studievillkor. Genomgången i kapitel 10 av de särskilda medel som finns för studerande med funktionshinder i vuxenutbildningen visar att, med 16 procent av samtliga statliga medel som går till folkhögskolan, det också bör finnas ett stort ekonomiskt handlingsutrymme för att erbjuda deltagare med funktionshinder en utbildning som är likvärdig med övriga studerandes.

Att folkhögskolorna inte kan få bidrag för att finansiera insatser som skulle behövas för att kunna utbilda alla sökande med funktionshinder, får till följd att vissa folkhögskolor tvingas neka sökande plats med hänvisning till resursbrist. Ett utbildningssystem där alla som söker till en utbildning också kan antas är inte genomförbart och heller inte speciellt kontroversiellt. Att sökande, som annars skulle ha antagits, nekas tillträde till en utbildning på grund av ett funktionshinder är däremot, enligt kommitténs mening, diskriminerande. Målsättningen bör vara att detta inte ska få förekomma.

Kortsiktigt skulle flera av de problem som finns med att finansiera insatser för studerande med funktionshinder kunna lösas med en förstärkning av statliga medel via Sibus. Budgetåret 1998 översöktes Sibus tilläggsbidrag med ca 11 miljoner kronor. Därtill kommer kostnader för de deltagare som inte kunnat antas på grund av att deras hemkommuner avslagit deras ansökan om bistånd för att betala folkhögskolornas deltagaravgifter för "boende och omvårdnadsinsatser". Det finns faktorer som talar för att de öronmärkta statliga medlen för deltagare med funktionshinder bör öka. Ett starkt skäl är att det garanterar att antalet sökande med funktionshinder som nekas tillträde till utbildningen minskar. Samtidigt finns det faktorer som talar mot en ensidig förstärkning av de medel som staten riktar till särskilda insatser för deltagare med funktionshinder på folkhögskoleområdet.

En förstärkning av de särskilda medel som riktas till deltagare med funktionshinder ska, i enlighet med de regler som gäller för den statliga budgetprocessen, i första hand finansieras genom en motsvarande omfördelning av andra utbildningsresurser. Sett i ett bredare perspektiv när det gäller vuxenutbildning bör man därför ställa frågan var eventuella ökade statliga medel gör mest nytta när det gäller att förbättra förutsättningarna för människor med funktionshinder att delta i det livslånga lärandet.

Att genom en punktinsats öka de statliga medlen för särskilt stöd inom folkhögskolan garanterar inte en långsiktig lösning. Den utveckling som sker inom folkhögskolan tyder på att andelen studerande med funktionshinder ökar vilket gör att kostnaderna kan förväntas stiga i framtiden.

En ökning av de medel som Sibus förfogar över löser inte de problem som vissa deltagare har med att hitta finansiering för deltagaravgifter för

”boende och omsorgsinsatser” som vissa folkhögskolor tar ut. Gränsen mellan vad som är deltagaravgifter och vad som kan finansieras inom ramen för Sibus tilläggsbidrag är i praktiken något oklar. Delar av de kostnader som folkhögskolorna kan söka bidrag för från staten/Sibus kan även finansieras i form av deltagaravgifter finansierade av deltagarens hemkommun. Flera skolor/resurscenter har en ansträngd ekonomi som en följd av stora investeringar i byggnader och utrustning vilket avspeglar sig i de deltagaravgifter man måste ta ut. Vidare har man personalkostnader, vid sidan av kostnader för lärare och assistenter, som inte alltid har en direkt koppling till folkhögskoleutbildningen men som måste finansieras. Ser man enbart till den finansiella delen av verksamheten vid skolor som vänder sig till de deltagare som har det allra mest omfattande behovet av stöd, står den folkbildande verksamheten för en mycket liten del av den ekonomiska omsättningen. Vid några skolor uppgår andelen av statsbidragen som riktar sig till assistans, anpassning och särskilt stöd för deltagare med funktionshinder till runt 80 procent av skolornas samlade statsbidrag.

De kostnader som folkhögskolorna täcker via deltagaravgifter, dvs. i huvudsak kostnader för anpassat boende samt stöd och service inom ramen för rehabiliterings/aktivitetscentrets verksamhet, ligger normalt på kommunerna. Att en kommuninvånare deltar i en folkhögskolekurs skulle i vissa fall kunna innebära minskade kostnaderna för en kommun i och med att Sibus finansierar assistanskostnader som kommunen normalt finansierar. Mot bakgrund av den ansvarsuppdelning som finns mellan kommuner, landsting och stat är det tveksamt om staten bör gå in och ta ett större ansvar för att finansiera kostnader som normalt ligger inom kommunernas ansvar.

Kommunernas olika tolkningar och ställningstaganden av det kommunala åtagandet, utifrån i första hand Socialtjänstlagen, innebär i det här sammanhanget att det som blir styrande för om en sökande kan beviljas tillträde till en kurs avgörs av i vilken kommun den sökande råkar vara mantalsskriven.

Ansökan om bistånd för deltagaravgifter ligger utanför det som preciseras som individens rätt till bistånd enligt Socialtjänstlagen. Socialnämndens biståndsbeslut kan i regel inte överprövas i sak. Kommunerna som ansvarar för socialtjänsten måste naturligtvis ha möjlighet att ställa kostnaden för ett visst bistånd/insats mot den bedömda nyttan av biståndet. I det här sammanhanget ställs dock denna kommunala beslutanderätt mot principen att människor med funktionshinder som vill delta i vuxenutbildningen ska ha lika möjligheter och samma rätt till utbildning som alla andra.

De skillnader som finns när det gäller kommunernas sätt att bedöma och tillämpa Socialtjänstlagen är i grunden ingen utbildningspolitisk fråga. Den har uppmärksammats inom alla samhällsområden.

Socialtjänstlagen är för närvarande föremål för en översyn av Socialtjänstutredningen (dir. 1997:109). Utredningen, som ska lämna sitt

slutbetänkande till regeringen den 31 maj 1999, har bland annat till uppgift att *analysera för- och nackdelar för den enskilde respektive kommunen av en större tydlighet när det gäller avgränsningen mellan rättighets- och skyldighetslagstiftningen*. Förslag ska också lämnas till hur tillsynen över socialtjänsten kan förbättras och effektiviseras.

Kunskapslyftskommittén avser att i sitt slutbetänkande återkomma till frågan om hur finansieringen av särskilda insatser för studerande med funktionshinder bör ske.

De folkhögskolor som har egna resurscenter/aktivitetscenter knutna till folkhögskolan har i mångt och mycket en särställning inom folkhögskolan. Vid dessa skolor har man med tiden byggt upp en omfattande erfarenhet och kompetens vad gäller att undervisa de grupper man vänder sig till. Även vid de folkhögskolor som regelbundet undervisar deltagare med funktionshinder inom ramen för det allmänna kursutbudet har en värdefull kompetens byggts upp. Det är möjligt att det går att ta vara på denna kompetens på ett bättre sätt än vad som görs idag. Det kan till exempel ske genom att vissa folkhögskolor erbjuder ett särskilt uppdrag vad gäller att fungera som ett nationellt resurscenter för att utveckla och sprida kunskap.

Kunskapslyftskommittén avser att i sitt slutbetänkande återkomma till frågan om hur de erfarenheter och den kompetens som finns inom folkhögskolan att erbjuda vuxna med funktionshinder en utbildning av god kvalitet tillvaratas på bästa sätt.

Sisus bidrag till assistanskostnader

Ökningen av andelen deltagare med funktionshinder kan sägas bestå i två delar: dels i en ökning inom det allmänna kursutbudet, dels i en ökning inom kurser som riktar sig särskilt till studerande med funktionshinder. Generellt kan sägas att deltagarna inom ramen för det allmänna kursutbudet är flest till antalet och att deltagarna inom ramen för de särskilda kurserna är de som ställer störst krav på folkhögskolornas förmåga att erbjuda anpassningar och särskilt stöd. Tanken bakom det finansieringssystem som byggts upp inom folkhögskolan är att det ska underlätta för enskilda folkhögskolor att ge service och stöd till studerande med funktionshinder inom det allmänna kursutbudet. En effekt av att antalet deltagare i kurser som vänder sig särskilt till människor med omfattande funktionshinder ökar, är att möjligheten att integrera deltagare med funktionshinder i det allmänna kursutbudet minskar.

En växande del av folkhögskolans ansökningar om tilläggsbidrag – ca 7 miljoner av totalt ca 40 miljoner 1998 – rör bidrag för assistans-

kostnader för de deltagare som inte faller in under personkretsen för Sibus vårdartjänstanslag. Det faktum att Sibus bara kan finansiera ca tre fjärdedelar av folkhögskolornas ansökningar om tilläggsbidrag leder till att ej rörelsehindrade deltagare i behov av assistans inte alltid få behovet tillgodosett. Uppdelningen av Sibus två statsbidrag utgår i det här avseendet från deltagarnas diagnos och inte från deras behov. Beslut om att bevilja assistans bör, enligt Kunskapslyftskommitténs mening, utgå från behovet av assistans och inte utifrån orsaken till behovet.

Kunskapslyftskommittén anser att behovet av ett stöd i första hand bör vara styrande för de statsbidrag som fördelas av Sibus. Kommittén följer den försöksverksamhet som myndigheten bedriver med samordnad assistans vid två folkhögskolor och avser att återkomma till frågan i sitt slutbetänkande.

Källor

Andersson Å. & P. Sylwan, 1997, *Framtidens arbete och liv*. Natur och Kultur, Stockholm.

Arbetarnas Bildningsförbund, 1998, *Årsredovisning 1997*, Stockholm.

Arbetsarkyddsstyrelsen, 1997, *Arbetsorsakade besvär 1997*, Stockholm.

Arbetsmarknadsdepartementet, 1998, *Regleringsbrev för budgetåret 1999 avseende Arbetsmarknadsverket (AMV) och anslag inom UO13 Ekonomisk trygghet vid arbetslöshet och UO14 Arbetsmarknad och arbetsliv*. Regeringsbeslut 11, 1998-12-17.

Arbetsmarknadsstyrelsen, 1997, *Arbetsmarknadsverkets årsredovisning 1995/96*. Stockholm.

Arbetsmarknadsstyrelsen, 1998a, *Arbetsmarknaden för invandrare*. Ura 1998:1. Stockholm.

Arbetsmarknadsstyrelsen, 1998b, *Arbetsmarknadsverkets årsredovisning 1997*. Stockholm.

Arbetsmarknadsstyrelsen, 1998c, *Framtidens jobb – Välja yrke in i 2000-talet*. Ura 1998:6. Stockholm.

Arbetsmarknadsverket, 1998a, *Uppföljning av Mål 3 inom EU:s strukturfondsarbete*, ISEKuu 1998:3, Solna.

Arbetsmarknadsverket, 1998b, *Årsredovisning 1997*, Solna.

Arbetsmarknadsverket, 1999, *Årsredovisning 1998*, Solna.

Assarsson, L. & K. Sipos-Zackrisson, 1999, *Vad möter deltagare i dagens vuxenutbildning?* Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet, Linköping. Preliminärt arbetsmaterial.

Axelsson, R. & O. Westerlund, 1999, *Deltagare i Kunskapslyftet höstterminen 1997 och jämförelsegrupper*. Institutionen för nationalekonomi, Umeå universitet.

Barro R., 1998, Human Capital and Growth in Cross-Country Regressions. Papper presenterat vid Ekonomiska Rådets konferens "Can Education Foster Growth", Stockholm, november 1998.

Betänkande 1997/98:TU03, *Trafikutskottets betänkande mer tillgänglig kollektivtrafik*.

Billsson, H., 1999, *The Return to Education and Other Factors Influencing the Annual Salary*. C-uppsats, Nationalekonomiska institutionen, Umeå universitet.

Brandell, L., 1998, *Nittioalets studenter. Bakgrund och studiemönster*. Arbetsrapport nr 2, Studenterna i Sverige. Högskoleverket. Stockholm.

Bylund, A-C., 1999, Muntliga uppgifter, Studieförbundet Vuxenskolan.

Castells M., 1996, 1997, 1998, *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 1 : The Rise of the Network Society. 1996. Vol. 2 : The Power of Identity. 1997. Vol. 3 : End of Millennium. 1998. Blackwell Publishers Inc, Mass., USA.

CEDEFOP, 1998a, *Exploring the returns to continuing vocational training in enterprises: a review of research within and outside the European Union*. Panorama nr 5083.

CEDEFOP, 1998b, *Training for a changing society: a report on current vocational education and training research in Europe 1998*. Reference Document.

Cohn, E. & J. Addison, 1998, The Economic Returns to Lifelong Learning. *Education Economics*, Vol.6, No. 3, December 1998.

CSN, 1998a, *Särskilt vuxenstudiestöd och särskilt utbildningsbidrag, Regler och praxis, 98/99*.

CSN, 1998b, *Två sidor – nyheter om studiestödet*. Nr 4 december 1998.

CSN, 1999, *Nya bestämmelser för UBS från och med höstterminen 1999*. CSN:s hemsida, www.csn.se, 1999-03-26.

Dahlgren, A., 1999, Muntliga uppgifter, Tjänstemännens Bildningsverksamhet.

Direktiv 1988:53, *Direktiv till 1989 års handikapputredning.*

Direktiv 1995:67, Kommittédirektiv, *Ett nationellt kunskapslyft för vuxna.*

Direktiv 1996:71, Kommittédirektiv, *Tilläggsdirektiv till Kunskapslyftskommittén (U1995:09).*

Direktiv 1997:54, Kommittédirektiv, *Lärarytbildningen.*

Direktiv 1997:67, Kommittédirektiv, *Den svenska forskningspolitiken.*

Direktiv 1997:104, Kommittédirektiv, *Tilläggsdirektiv till Kunskapslyftskommittén (U1995:09).*

Direktiv 1997:109, Kommittédirektiv, *Översyn av vissa frågor rörande socialtjänstlagen och socialtjänstens uppgifter.*

Direktiv 1998:47, Kommittédirektiv, *Tilläggsdirektiv till kommittén om lärarytbildningen.*

Ds 1998:57, *Kommittéerna och bofinken. Kan en kommitté se ut hur som helst?*

Durand-Drouhin M. m.fl., 1998, Opening pathways from education to work. *The OECD Observer*, No. 214, October/November 1998.

Eriksson, L., 1998, *Kunskapslyftet – ett hot mot folkhögskolans själ eller en renässans för folkhögskoleidén*, Linköpings universitet.

EU:s ministerråd, *Resolution (97/C 12/01) om lika möjligheter för människor med funktionshinder.*

Folkbildningsrådet, 1997, *Årsredovisning 1995-1996*. Stockholm.

Folkbildningsrådet, 1998a, *1999 års statsbidragsfördelning*. Folkbildningsrådets beslut 1998-12-09, Stockholm.

Folkbildningsrådet, 1998b, *Folkhögskolornas S-anslagsplatser. Resultat av en enkät till folkhögskolor maj 1998*. Rapport sammanställd av SCB. Stockholm.

Folkbildningsrådet, 1998c, *Årsredovisning 1997*. Stockholm.

Folkbildningsrådet, 1998d, *Slutrapport om studieförbundens och folkhögskolornas särskilda utbildningsinsatser för arbetslösa budgetåret 1997*. Stockholm.

Folkbildningsrådet, 1999a, *Slutrapport om folkhögskolornas särskilda utbildningsinsatser för arbetslösa budgetåret 1998*. Stockholm.

Folkbildningsrådet, 1999b, *Årsredovisning 1998*. Stockholm.

Folkhögskolornas informationstjänst 1997, *Folkhögskolor, Kurskatalog 1997/98*.

Folkhögskolornas informationstjänst 1998, *Folkhögskolor, Kurskatalog 1998/99*.

Folkhögskolornas informationstjänst 1999, *Folkhögskolor, Kurskatalog 1999/2000*.

Handikappförbundens samarbetsorgan, 1996, *Yttrande över betänkande SOU 1996:27*, Stockholm.

Handikappförbundens samarbetsorgan, 1998, *Brev till Kunskapslyftskommittén och redovisning av enkät 1998-05-27*, Stockholm.

Handikappinstitutet, 1998, *IT för funktionshindrade och äldre. Förslag till handlingsprogram för åren 1998–2002*, Stockholm.

Handikappombudsmannen, 1996, *Yttrande över betänkande SOU 1996:27*, Stockholm.

Handikappombudsmannen, 1997, *Rapport till regeringen*, Stockholm.

Handikappombudsmannen, 1998, *Tänkte inte på det... Kommunhandbok om hur man skapar ett tillgängligare samhälle*, Stockholm.

Handikappombudsmannen, 1999, *Delrapport till regeringen 1999. Undersökning om delaktighet och jämlikhet för personer med funktions-*

nedsättning – en enkätundersökning bland Sveriges kommuner, Stockholm.

Hollander A., 1995, *Rättighetslag i teori och praxis*, Iustus förlag, Uppsala.

Holmlund, M., 1999, Föredragning beträffande CSN vid Kunskapslyftskommitténs sammanträde 1999-02-15 samt senare kompletteringar.

Högskoleverket, 1997, *Årsrapport för universitet och högskolor 1995/96*. Stockholm.

Högskoleverket, 1998, *Årsrapport för universitet och högskolor 1997*. Stockholm.

Inregia, 1999, Kunskapslyftet – jämförelser mellan kommuner 1997 och 1998. Preliminärt arbetsmaterial.

International Academy of Education, 1999, Research Agenda for Lifelong Learning. Kapitel 1 i Tuijnman & Schuller (red.), *Lifelong Learning, Research and Policy*. Portland Press for the Biochemical Society, London.

Johansson, C., 1999, Muntliga uppgifter, Uppsvinget i Borlänge kommun.

Johansson, U. & U. Johansson-Eriksson, 1999, *De estetiska ämnena och vuxenutbildningsfältet*. Institutionen för pedagogik, Umeå universitet, Umeå.

Kazamaki Ottersten, E., Lindh T. & E. Mellander, 1996, *Cost and Productivity Effects of Firm Financed Training*. Industrins Utredningsinstitut, IUI.

Kim, L., 1999, Retorik och realiteter. Om resurser och utbildningskapacitet i högskolan under nittiontalet. *Akademikerfakta* nr 2, 1999, SACO.

Kreuger A. & M. Lindahl, 1998, Education for Growth in Sweden and the World. Papper presenterat vid Ekonomiska Rådets konferens "Can Education Foster Growth", Stockholm, november 1998.

Lander, R. & M. Larson, 1998, *Utvärderingen av Kunskapslyftet: Den riksrepresentativa enkäten 1997/98*. Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.

Lander, R. & M. Larson, 1999, *Vuxenstudiernas början och ett år efter. Två delstudier från utvärderingen av kunskapslyftet*. Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet. Preliminärt arbetsmaterial.

Lundh A., Muntliga uppgifter. Rektor för Statens skola för vuxna i Härnösand.

Melkersson, M., 1999, *Kunskapslyftet 1997 – Kunskapslyftet 1998*. Institutionen för nationalekonomi, Umeå universitet. Preliminärt arbetsmaterial.

Myrberg, M., 1999, *International Adult Literacy Survey - Invandrades läs-, skriv- och räkneförmåga på svenska. Rapport till Skolverket och Kunskapslyftskommittén*. Arbetsrapport, Linköpings universitet.

NUTEK, 1998a, *The Swedish National Innovation System*. NUTEK, B 1998:9. Stockholm.

NUTEK, 1998b, *Utbildning för sysselsättning eller arbetslöshet*. NUTEK, R 1998:33. Stockholm.

NUTEK, 1999a, *Flexible Enterprises in the Nordic Countries*. Nordiska ministerrådet (under tryckning).

NUTEK, 1999b, *Svenskt näringsliv på rätt väg? Bilaga 3 till Långtidsutredningen 1999*. Stockholm.

OECD, 1994, *The OECD Jobs Study*. Paris.

OECD, 1995, *Literacy, Economy and Society*. Paris.

OECD, 1997a, *Education at a Glance – OECD Indicators 1997*. Paris.

OECD, 1997b, *Information Technology Outlook 1997*. Paris

OECD, 1997c, *Literacy Skills for the Knowledge Society*. Paris.

OECD, 1998a, *Draft Synthesis of Country Reports on Alternative Approaches to Financing Lifelong Learning*. Under publicering, Paris.

OECD, 1998b, *Education at a Glance – OECD Indicators 1998*. Paris.

OECD, 1998c, *Education Policy Analysis 1998*. Paris.

OECD, 1998d, *Employment Outlook 1998*. Paris.

OECD, 1998e, *Human Capital Investment – An International Comparison*. Paris.

OECD, 1998f, Uppgifter hämtade ut OECD:s utbildningsdatabas. Paris.

Paldanius, S., 1999, *Utbildning i kunskapslyftet – till vilken nytta?* Institutionen för pedagogik och psykologi, Linköpings universitet, Linköping. Preliminärt arbetsmaterial.

Proposition. 1982/83:174, *Proposition om vissa ersättningar till sjukvårdshuvudmännen*.

Proposition 1990/91:85, *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*.

Proposition 1992/93:159, *Om stöd och service till vissa funktionshindrade*.

Proposition 1995/96:86, *Funktionshindrades tillgång till teletjänster*.

Proposition 1995/96:222, *Vissa åtgärder för att halvera arbetslösheten till år 2000, ändrade anslag för budgetåret 1995/96, finansiering m.m.*

Proposition 1996/97:63, *Samverkan, socialförsäkringens ersättningsnivåer och administration, m.m.*

Proposition 1996/97:115, *Mer tillgänglig kollektivtrafik*.

Proposition 1996/97:124, *Ändringar i socialtjänstlagen*.

Proposition 1997/98:1, *Förslag till statsbudget, finansplan m.m.*

Proposition 1997/98:62, *Regional tillväxt – för arbete och välfärd*.

Proposition 1997/98:169, *Gymnasieskola i utveckling - kvalitet och likvärdighet.*

Proposition 1998/99:1, *Förslag till statsbudget, finansplan m.m.*

Regeringsbeslut 1997-05-15, nr 9, *Bilaga till regeringsbeslut om tilldelning av statsbidrag för särskild satsning på gymnasial vuxenutbildning andra halvåret 1997 och preliminärt för helåret 1998.*

Regeringsbeslut 1998-11-26, *Uppdrag att inventera situationen för funktionshindrade studenter inom högskolan och hos enskilda utbildningsanordnare.*

Regeringsbeslut 1998-12-17, *Regeringsbrev för budgetåret 1999 avseende anslag till barnomsorg, skola och vuxenutbildning.*

Regeringsbeslut 1999-02-25, U1999/599/V, *Omfördelning av statligt stöd till särskilda satsningar på gymnasial utbildning för vuxna.*

Regeringskansliet, Ylva Johansson, 1998, *10 miljoner till utvecklingsprojekt för vuxenlärare.* Skrivelse 1998-09-03 till alla lärare i vuxenutbildningen.

Regeringskansliet, Ingegerd Wärnersson, 1999, *30 miljoner kronor för utvecklingsprojekt för vuxenlärare.* Skrivelse 1999-02-11 till alla lärare i vuxenutbildningen.

Rskr.1996/97:120, *Regeringens skrivelse om handikappolitik.*

SCB, 1995, Vuxenutbildning vecka 41 1993, *Statistiska meddelanden*, U 30 SM 9501.

SCB, 1996a, Elevpanel för longitudinella studier. Elevpanel 2. *Statistiska meddelanden*, U 73 SM 9602.

SCB, 1996b, Personalutbildning 1995 och 1996, *Statistiska meddelanden*, U 39 SM 9601.

SCB 1997, *De funktionshindrades situation på arbetsmarknaden en pilundersökning*, Information och arbetsmarknad 1997:3.

SCB, 1998a, Databas, mätvecka 42 1998.

SCB, 1998b, Databas, vuxenutbildning 1995–1998.

SCB, 1998c, Nybörjare i högskolan, *Statistiska meddelanden*, U 30 SM 9801.

SCB, 1998d, Folkhögskolan vår- och höstterminen 1997, *Statistiska meddelanden*, U 22 SM 9801.

SCB, 1999, Registerutdrag om personalutbildning 1997 och 1998.

SFS 1960:279, Upphovsrättslagen.

SFS 1967:940, Omsorgslag.

SFS 1968:147, Omsorgsstadgan.

SFS 1980:620, Socialtjänstlagen.

SFS 1982:763, Hälso- och sjukvårdslagen.

SFS 1985:1100, Skollag.

SFS 1991:977, Förordning om statsbidrag till folkbildningen.

SFS 1991:1081, Förordning med instruktion för Statens institut för handikappfrågor i skolan.

SFS 1992:394, Gymnasieförordningen.

SFS 1992:403, Förordningen om kommunal vuxenutbildning.

SFS 1992:736, Förordning om vuxenutbildning för utvecklingsstörda.

SFS 1993:387, Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade.

SFS 1993: 389, Lag om assistansersättning.

SFS 1993:792, Lag om tillstånd att utfärda vissa examina.

SFS 1993:802, Lag om entreprenadförhållanden inom skolan.

SFS 1993:956, Förordning om tillstånd att utfärda vissa examina.

SFS 1994:2, *Förordning om 1994 års läroplan för de frivilliga skolornerna, Lpf 94.*

SFS 1994:847, *Lag om färdtjänst.*

SFS 1994:1194, *Grundskoleförordningen.*

SFS 1996:1502, *Förordning om statligt stöd till särskilda satsningar på gymnasial utbildning av vuxna.*

SFS 1997:702, *Förordning om kvalitetsredovisning inom skolväsendet.*

SFS 1997:769, *Lag om tekniska egenskapskrav på byggnader.*

SFS 1998:276, *Förordning om statligt stöd till särskilda satsningar på utbildning av vuxna.*

Sisus 1998, *Årsredovisning 1997.* Stockholm.

Sisus 1999a, *Årsredovisning 1998.* Stockholm.

Sisus 1999b, *Anpassningskurser*, Sisus hemsida, www.sisus.se, 1999-03-08.

Skolverket, 1995, *Skolan i siffror 1995: Del 1. Rapport nr 74.* Stockholm.

Skolverket, 1996, *Beskrivande data om skolverksamheten 96.* Skolverkets rapport 107. Stockholm.

Skolverket, 1997a, *Ansvar för skolan – en kommunal utmaning.* Stockholm.

Skolverket, 1997b, *Kunskapslyftet hösten 1997. En verksamhetsuppföljning.* Stockholm.

Skolverket, 1997c, *Vem älskar Sfi?* Skolverkets rapport nr 131. Stockholm.

Skolverket, 1997d, *Skolan i siffror 1997: Del 1. Betyg och utbildningsresultat.* Rapport nr 128. Stockholm.

Skolverket, 1997e, *Skolan – Jämförelsetal för skolhuvudmän*. Rapport nr 134. Stockholm.

Skolverket, 1998a, *Användning av tester i intagning till utbildning inom kunskapslyftet i Ronneby kommun*. Dnr 98:686, 1998-09-09. Stockholm.

Skolverket, 1998b, *Beskrivande data om barnomsorg och skola 98*. Skolverkets rapport nr 157. Stockholm.

Skolverket, 1998c, *Beslut om statsbidrag för den särskilda satsningen på gymnasial vuxenutbildning, Volymkrav och statsbidrag per kommun. Kunskapslyftet, år 1999*. Dnr 98:22; inklusive bilaga, 1998-12-18. Stockholm.

Skolverket, 1998d, *Den statliga rektorsutbildningen. En utvärdering av innehåll, ekonomi, jämställdhet och effekter*. Stockholm.

Skolverket, 1998e, *Kunskapslyftet och den kommunala vuxenutbildningen*. Dnr 97:1646. Stockholm.

Skolverket, 1998f, *Skolan i siffror 1998: Del 1. Betyg och utbildningsresultat*. Rapport nr 142. Stockholm.

Skolverket, 1998g, *Skolan i siffror 1998: Del 2. Elever och lärare*. Rapport, nr 148. Stockholm.

Skolverket, 1998h, *Skolan – Jämförelsetal för skolhuvudmännen*. Skolverkets rapport nr 146. Stockholm.

Skolverket, 1998i, *Skolverket satsar 15 miljoner på utveckling av studie- och yrkesvägledning*. Pressmeddelande 1998-12-15. Stockholm.

Skolverket, 1998j, *Skolverkets tillsyn av utbildning inom kunskapslyftet i Linköpings kommun*. Beslut i tillsynsärende 1998-10-30. Stockholm.

Skolverket, 1998k, *Skolverkets tillsyn av utbildning inom kunskapslyftet i Ystads kommun*. Dnr 98:687, 1998-11-30. Stockholm.

Skolverket, 1998l, *Tillsynen av skolan*. Allmänna råd 1998:1. Stockholm.

Skolverket, 1998m, *Uppdrag avseende Plan för utveckling av vuxenutbildningen*. Dnr 98:2665, 1998-10-14. Stockholm.

Skolverket, 1998n, *Redovisning av konsekvenserna av det ändrade huvudmannaskapet för särskolan och sårvox*. Stockholm.

Skolverket, 1999a, *Att organisera utvärdering*. Stockholm.

Skolverket, 1999b, *Att utvärdera skolan*. Stockholm.

Skolverket, 1999c, *Första året med Kunskapslyftet*. Delrapport nr 3. Stockholm.

Skolverket, 1999d, *Nationell kvalitetsgranskning av skolan*. En rapport från statens utbildningsinspektörer. Stockholm.

Skolverket, 1999e, *Skolverkets allmänna råd om kvalitetsredovisningen inom skolväsendet*. Stockholm.

Skolverket, 1999f, *Skolverkets plan för utvärderingar av vuxenutbildningen*. Brevsvar 1999-01-14. Stockholm.

Skolverket, 1999g, *En longitudinell studie av funktionshindrade gruppers studiedeltagande i kommunal vuxenutbildning*, best. nr. 1999:441, Stockholm.

Skolverket, 1999h, *Komvux – ett demokratiskt projekt*, Skolverkets rapport nr. 162, Stockholm.

Skolverket, Pressmeddelande: 1998-11-02, *Förhandsbesked om platser och pengar till Kunskapslyftet 1999*. Stockholm.

Socialstyrelsen, 1997, *Svensk version av WHO:s internationella handikappklassifikation ICDH (1993)*. Stockholm.

SOU 1981:21, *Integrationsutredningen*.

SOU 1995:76, *Arbete till invandrare*.

SOU 1995:141, *Folkbildning och vuxenstudier. Rekrytering, omfattning, erfarenheter*.

SOU 1996:27, *En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande*.

SOU 1996:56, *Hälften vore nog – om kvinnor och män på 90-talets arbetsmarknad.*

SOU 1996:90, *Sammanhållet studiestöd.*

SOU 1996:164, *Livslångt lärande i arbetslivet – steg på vägen mot ett kunskapssamhälle.*

SOU 1997:5, *Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade.*

SOU 1997:108, *Att lämna skolan med rak rygg – om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter.*

SOU 1997:120, *Vuxenutbildning i Sverige. Forskning, utbildning, utveckling – En kartläggning.*

SOU 1998:51, *Vuxenutbildning och livslångt lärande – Situationen inför och under första året med Kunskapslyftet.*

SOU 1998:66, *FUNKIS – funktionshindrade elever i skolan.*

SOU 1998:84, *Flexibel utbildning på distans.*

SOU 1998:121, *Arbetsförhållanden och attityder – professionellas möte med personer med funktionshinder.*

SOU 1998:128, *Forskningspolitik.*

SOU 1998:131, *CSN – en myndighet i ständig förändring.*

SOU 1998:151, *Kostnadsutjämning för kommuner och landsting.*

SOU 1998:165, *Validering av utländsk yrkeskompetens.*

SOU 1999:21 *Lindqvists nia – nio vägar att utveckla bemötandet av personer med funktionshinder.*

Stanly M., Katz L. & A. Kreuger, 1998, *Impacts of Programs: The American Experience.* Under tryckning. Harvard University and the National Bureau of Economic Research.

Statens skola för vuxna i Härnösand, 1997, *Årsredovisning 1995/96*. Härnösand.

Statens skola för vuxna i Norrköping, 1997, *Årsredovisning 1995/96*. Norrköping.

Statens skola för vuxna i Norrköping, 1999, *Årsredovisning 1998*. Norrköping.

Statskontoret 1997, *Perspektiv på rehabilitering*, Statskontoret 1997:27. Stockholm.

Statskontoret, 1998a, *Kommunernas kostnader för kunskapslyftet*. Stockholm.

Statskontoret, 1998b, *Kunskapslyftet som modell och metod - adhocрати eller byråkrati?* Stockholm.

Statskontoret, 1999, Muntlig information vid Kunskapslyftskommitténs och Statskontorets seminarier, januari 1999. Stockholm.

Statsliggaren, 1999, Utgiftsområde 15–16. Stockholm.

Stockholms läns landsting, 1997, *Hjälpmedelsförteckning 1997–98*.

Stockholms universitet, 1999, *Statistik rörande de största grupperna av studenter och forskarstuderande med funktionshinder*, Stockholms universitets hemsida, www.sb.su.se, 1999-03-12.

Stockholms Utbildningsförvaltning, 1999, Muntliga uppgifter. Stockholm.

Storfors, 1998, *Ansökan om statsbidrag för Kunskapslyftet*. Storfors.

Strömberg, Y., 1999, Muntliga uppgifter, Nykterhetsrörelsens bildningsverksamhet.

Sundgren, G., 1998, *Folkbildningsforskning, en kunskapsöversikt I–II*. Folkbildningsrådet. Stockholm.

Svenska Kommunförbundet, 1997, *Startskottet*. Stockholm.

Svenska Uneskorådet, *Salamanca-deklarationen*, Svenska Uneskorådets skriftserie nr 4, 1996.

Sveriges Dövas Riksförbund, 1996, *Brev till Kunskapslyftskommittén 1996-10-11*, Stockholm.

Sveriges Dövas Riksförbund, 1997, *Brev till Kunskapslyftskommittén 1997-09-09*, Stockholm.

Sveriges Dövas Ungdomsförbund, 1997, *Skrivelse till Utbildningsdepartementet m.fl.*, Stockholm.

Synskadades Riksförbund, 1997, *Brev till Kunskapslyftskommittén 1997-10-20*, Stockholm.

Synskadades Riksförbund, 1998, *Yttrande över betänkande SOU 1998:51*, Stockholm.

Sörlin, S., 1998, Framtidens välstånd avgörs på regional nivå. Artikel i *Dagens Nyheter*, 1998-09-02.

Thoursie, A., 1998, *Studies on Unemployment Duration and on the Gender Gap*. Swedish Institute for Social Research 35. Stockholm.

Tikkanen, T., 1998, *Compendium of Contact Persons and Reference Material of Adult Learning*. Jyväskylä, Finland.

Tillhammar, S., 1998, *Kunskapslyftet som modell och metod – Redovisning av ett uppdrag*. Kunskapslyftskommittén. Stockholm.

U97/751/V, Protokoll vid regeringssammanträde, 1997-05-15, *Uppdrag till Kunskapslyftskommittén*.

U97/4444/S, Protokoll vid regeringssammanträde, 1997-12-16, *Uppdrag till Statens skolverk angående nationella kvalitetsgranskningar år 1998*.

U98/4150/V, Protokoll vid regeringssammanträde, 1998-12-10, *Framställning om förlängd tid för Kunskapslyftskommittén (U 1995:09)*.

U99/1/S, Protokoll vid regeringssammanträde, 1999-01-07, *Uppdrag till Skolverket om nationell kvalitetsgranskning år 1999*.

Utbildningsdepartementet, 1997, *Fördelning av statligt stöd för gymnasieutbildning av vuxna*. Pressmeddelande 1997-05-05.

Utbildningsdepartementet, 1998a, *Gemensam kraftsamling för läraryrket*. Pressmeddelande 1998-08-31.

Utbildningsdepartementet, 1998b, *Regleringsbrev för budgetåret 1999 avseende anslag till barnomsorg, skola och vuxenutbildning*. Regeringsbeslut 49, 1998-12-17, Utgiftsområde 16, Verksamhetsområde A.

Utbildningsdepartementet, 1998c, *Regleringsbrev för budgetåret 1999 avseende Centrala studiestödsnämnden m.m.* Regeringsbeslut 33, 1998-12-17.

Utbildningsdepartementet, 1998d, *Regleringsbrev för budgetåret 1999 avseende Verket för högskoleservice*. Regeringsbeslut 32, 1998-12-17. Utgiftsområde 16, Verksamhetsområde C.

Utbildningsdepartementet, 1998e, *Uppdrag till Högskoleverket rörande studenter med funktionshinder*, Regeringsbeslut 9, U98/1248/S, U98/4203/UH.

Utbildningsdepartementet, 1999a, *Vuxenlärare får 30 miljoner kronor för utvecklingsprojekt*. Pressmeddelande 1999-02-12.

Utbildningsdepartementet, 1999b, *Överenskommelse klar i dag: Samarbete för en bättre skola*. Pressmeddelande 1999-03-09.

Utrikesdepartementet m.fl., 1995, *Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet*, Stockholm.

Wass, K., 1999, *Hur formas den nya vuxenutbildningen?* Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet. Göteborg. Preliminärt arbetsmaterial.

Yetkin, K., 1999, *Finansiering av extrakostnader för bostadsanpassning och omvårdnad på folkhögskola för deltagare med funktionshinder – en beskrivning på uppdrag av Kunskapslyftskommittén*. Arbetsrapport, Kunskapslyftskommittén.

Reservationer och särskilda yttranden

Reservation av ledamoten Beatrice Ask (m)

Många av de förslag som lämnas handlar om att rätta till eller förbättra regler inom ramen för den pågående försöksverksamheten. Moderaternas uppfattning vad avser antalet platser mm har redovisats i andra sammanhang och behöver inte upprepas i detta delbetänkande. Emellertid finns några aspekter som rör mer den långsiktiga utvecklingen, där jag har anledning att anmäla avvikande mening.

Kunskapslyftskommittén oroas av att kommuner drar ner på basorganisationen avseende grundläggande vuxenutbildning och föreslår att satsningar på grundvux skall kunna bli en del av underlaget vid ansökan om statsbidrag inom Kunskapslyftet. I förra delbetänkandet föreslog kommittén differentierade statsbidrag i samma syfte.

Jag anser att kommunerna framgent skall ha ansvaret för grundläggande vuxenutbildning, vilket jag framhöll redan i det förra delbetänkandet. Om statliga medel för försöksverksamheten ges undergrävs skälen för kommunerna att bekosta det som redan är deras uppgift.

När det gäller Skolverkets uppgifter förordar jag att ett fristående utvärderingsinstitut utvecklas. De synpunkter kommittén lämnar kan stödja en sådan utveckling. Kombinationen av tanken på ytterligare statligt engagemang vad avser finansiering av vuxenutbildningen enligt ovan och önskemål om ett aktivare Skolverk vad gäller pedagogik etc riskerar i ett längre perspektiv att leda till centralstyrning, varför jag ifrågasätter berörda förslag. Uppföljning och utvärdering i kombination med utbildningens avkastning är som jag ser det de centrala drivkrafterna för att utveckla formerna för och innehållet av utbildning för vuxna.

Behovet av forskning på utbildningsområdet är stort, vilket kommittén konstaterar. Hur forskning om utbildning generellt skall kunna ges ökat utrymme och komma avnämarna tillgodo diskuteras även inom ramen för utredningen om lärarutbildningen. Detta tillsammans med att forskningspolitiken i sin helhet är under omprövning gör att jag inte nu vill förorda en bestämd modell.

Särskilt yttrande, Yvonne Andersson (kd)

Utbyggnaden av antalet platser i kunskapslyftsprojektet har skett i alltför snabb takt. Vi befarar att konsekvenser i form av bristande kvalitet och effektivitet har uppstått. Det gäller till exempel människors möjligheter att på ett tryggt sätt kunna tillgodogöra sig utbildningen. Många har inte haft tillräcklig vetskap om studiefinansieringen och i sämsta fall har de inte erhållit det stöd som de är berättigade till för att CSN:s medel för månaden varit slut. Vi anser att varje människa ska vid antagning av utbildningsplats vara medveten om de ekonomiska villkor som gäller. Utbyggnaden av studieplatser och möjlighet att få studiefinansiering hör ihop och balansen måste prövas i samband med resurstilldelning.

Vidare anser vi att varje lågutbildad som är berättigad till "kunskapslyft" ska ha samma möjligheter att delta oavsett om vederbörande har arbete eller ej.

Kristdemokraterna anser att på samma sätt som grundläggande vuxenutbildning är en rättighet för de som inte har grundskolekompetens ska särsvux vara en rättighet. Samma villkor ska gälla för kommunerna beträffande erbjudande av platser.

Om inte våra synpunkter i det fortsatta arbetet vinner gehör avser vi att återkomma med yrkanden i slutbetänkandet.

Särskilt yttrande, Ulf Nilsson (fp)

I delbetänkande 2 redovisas olika uppföljningar av kunskapslyftet. Jag anser att redovisningen på många sätt ger en klar bild av situationen under kunskapslyftets första år, utifrån tillgängliga fakta. Många allmänna tankar inför framtiden som förs fram är också intressanta. Utifrån regeringens direktiv anser jag att betänkandet ger svar på många viktiga frågor. Därför har jag inte sett någon anledning att reservera mig i samband med betänkandet.

Den tidsbegränsade satsningen kunskapslyftet har dock i flera avseenden utformats på ett annat sätt än vi i folkpartiet hade önskat. Vi anser att den snabba volymökningen försvårat seriös diskussion om kvaliteten. Samtidigt anser vi att bidragssystemet gynnat vissa grupper och missgynnat andra. Det är dessutom i dag oklart vilken hjälp människor egentligen fått att komma in på arbetsmarknaden genom kunskapslyftet.

Inför slutbetänkandet vill jag redan nu deklarerat att jag eftersträvar en långsiktigt hållbar organisation för vuxenutbildningen. Jag anser inte att den tillfälliga kunskapslyftssatsningen är en självklar modell för hur morgondagens vuxenutbildning ska utformas. Ett system måste skapas, där var individ har rätt och möjlighet att skaffa gymnasiekompetens, oavsett om han/hon är arbetslös eller inte.

Kommittédirektiv

Dir. 1995:67

Ett nationellt kunskapslyft för vuxna

Beslut vid regeringssammanträde den 1 juni 1995

Sammanfattning av uppdraget

Huvudstrategin för att bevara och utveckla vår välfärd och förhindra uppkomsten av ett tvåtredjedelssamhälle är att Sverige skall utvecklas som ett kunskapsamhälle, där alla människor får reella möjligheter att vidareutveckla sig. Utbildning spelar en central roll för att stimulera den ekonomiska tillväxten.

En parlamentariskt sammansatt kommitté tillkallas med uppdrag att i *ett första steg* föreslå mål för ett nationellt kunskapslyft för vuxna som en del i en strategi för ett livslångt lärande. Kommittén skall därvid bedöma

- om de allmänna målen för den samhällsstödda vuxenutbildningen behöver revideras,
- hur dessa mål skall kompletteras för att omfatta alla former av vuxenutbildning.

Arbetet skall avspegla hela vuxenutbildningen och visa vilken kontinuerlig utbildning och fortbildning som vuxna behöver i ett samhälle där kraven på kunskap höjs. Kommittén skall

- bedöma vilka satsningar det behövs på grundläggande och gymnasiala utbildningar och på andra former av fortbildning och vidareutbildning,
- göra denna bedömning ur den enskildes, samhällets och arbetslivets perspektiv.

Kommittén skall *i ett andra steg*, med beaktande av den centrala frågan om ansvaret för utbildningens finansiering,

- ta ställning till vilket ansvar som skall vila på den offentligt finansierade utbildningen och på arbetslivet för olika typer av utbildningsinsatser,

- föreslå vilket ansvar varje individ bör ta för sin egen kompetensutveckling.

Kommittén skall också

- analysera i vilken utsträckning nuvarande former för vuxenutbildning och organisationen av den samhällsstödda vuxenutbildningen tillfredsställer de ökande behoven av återkommande utbildning,
- definiera roller och föreslå en ansvarsfördelning som leder till en rationell användning av samhällets resurser och till att så många vuxna som möjligt kan ta del av den utbildning de behöver och önskar,
- i samverkan med kommittén om arbetsmarknadspolitikens roll, omfattning, inriktning och avgränsning (dir. 1993:132 och 1995:33) analysera samspelet mellan arbetsmarknadsutbildningen och den övriga vuxenutbildningen och skolan,
- pröva möjligheten att påtagligt öka flexibiliteten i utbildningssystemet genom att föreslå ett arbetssätt som ger möjlighet till successiv intagning, mera individualiserad utbildning, avbrott för arbete m.m.

Kommittén skall vidare

- bedöma om vuxna har tillfredsställande möjligheter att få utbildning på gymnasial nivå och föreslå åtgärder, varvid kommittén bl.a. skall överväga om vuxna skall garanteras rätt till utbildning i vissa av gymnasieskolans kärnämnen.

Slutligen skall kommittén

- överväga åtgärder som kan stimulera den pedagogiska utvecklingen inom den samhällsstödda vuxenutbildningen.

Nya förutsättningar

Kraven på en hög nivå på befolkningens utbildning är i dag större än någonsin tidigare. Det hänger naturligtvis ihop med det moderna samhällets föränderlighet och komplexitet. Utbildning är inte längre någonting som en människa slutför en gång för alla i ungdomsåren. Det behövs omfattande satsningar på ett livslångt lärande som ger alla människor reella möjligheter att vidareutveckla sig. En snabbt växande informationsmängd, ökande kontakter och samarbete med omvärlden och förändrade villkor i såväl samhällsliv som arbetsliv ställer delvis nya krav på människan. Näringslivet konkurrerar allt mer med hjälp av produktionssystem, snarare än med produktion. Därigenom blir de anställdas kunskapsnivå allt viktigare – vi går från ett arbets- och kapitalintensivt till ett alltmer kunskapsintensivt arbetsliv.

Kunskap för ett uvecklat medborgarskap

Det livslånga lärandet är en demokratifråga. Människor måste ha mera att säga till om i sin vardag så att de tillsammans med andra kan forma framtiden. För att som individ bli stark nog att erövra vardagsmakten är en hög utbildningsnivå viktig. Med utbildning växer självförtroende, självtillit och identitet, och därmed ökar de reella möjligheterna att utöva inflytande över sin situation i arbetet och på fritiden. Den utveckling vi sett de senaste åren där makt har överförts från centrala myndigheter och organisationer till individer och lokala organ, bär på möjligheter till ökat inflytande och ansvar för den enskilda människan. Samtidigt finns risker att de nya möjligheterna till stor del kommer att utnyttjas av en välutbildad och etablerad elit.

Utbildning är ett av de viktigaste instrumenten för att skapa rättvisa, jämlikhet och jämställdhet mellan enskilda människor och mellan olika grupper av människor. Utan de omfattande insatser som gjorts under årtionden skulle vi haft ett långt mer segregerat samhälle än vi har. För många kvinnor med kort utbildning har vuxenstudier vart början till ett nytt liv. För många invandrare utgör svenskundervisning och annan kompletterande utbildning en förmedlande länk in i det svenska samhälls- och arbetslivet. För arbetslösa utgör den samhällsstödda vuxenutbildningen en viktig chans att stärka sina möjligheter att på nytt få fotfäste på arbetsmarknaden.

Utvecklingen in i ett samhälle med en ökande informationsmängd bär på en rad möjligheter men medför också nya problem. Hur människor förhåller sig till all den information som finns att tillgå i det moderna samhället är en jämlikhetsfråga. När stora grupper av människor inte har tillgång till information och inte kompetens att omforma information till kunskap uppstår nya klasskillnader, där gränsen dras mellan dem som kan och dem som inte kan bearbeta och i sin vardag införliva den information som finns tillgänglig.

Enligt Statskontorets uppskattning finns nära en miljon människor i åldern 20–54 år som i formell mening endast har folkskole- eller grundskoleutbildning. Det råder fortfarande stora skillnader i utbildningsnivå mellan män och kvinnor, mellan olika företag och organisationer och mellan befolkning i olika regioner i landet. Om vi inte lyckas jämna ut klyftorna riskerar vi att hamna i ett tvåtredjedelssamhälle, där en tredjedel av befolkningen på grund av bristande utbildning är hänvisad till kortvariga lågavlönade arbeten eller långvarig arbetslöshet, ofta med försämrat självförtroende och dålig självkänsla som följd.

I tider av hög arbetslöshet är det särskilt viktigt med utbildning för framtiden. Det livslånga lärandet får stå som motto för människors strävan att genom utbildning förbättra sin ställning på arbetsmarknaden,

öka inflytande över det egna arbetet och vidga perspektiven i den personliga utvecklingen. Det är nödvändigt att vuxna människor tillägnar sig en förmåga både att anpassa sig till och att samtidigt kritiskt granska de nya förhållanden som ständigt uppstår i samhället.

Kunskap för arbetslivet

En god förmåga att anpassa arbetslivet och produktionen till nya och förändrade villkor är avgörande för att ett litet exportberoende land som Sverige skall kunna öka tillväxten och bibehålla välfärd och sysselsättning. Människors kunskaper och arbetsvilja samt deras förmåga att använda och utveckla ny teknik och aktivt medverka i förändring av arbetsorganisation kan ge de framtida konkurrensfördelarna och därmed de nya jobben. Det ställer krav på ökad kompetens på alla nivåer.

Enligt den sysselsättningsstudie som genomförts av OECD tillkommer det varje år ungefär tio procent nya arbetstillfällen med krav på högre kvalifikationer, medan en lika stor andel arbetstillfällen med enklare arbetsinnehåll försvinner. Tillskottet till arbetskraften av personer med ny utbildning utgör varje år endast två till tre procent. Återkommande kompetensutveckling och utbildning får därmed en ökad betydelse. Samspelet mellan formell utbildning och lärande i arbetet och på fritiden, är en god grund för sådan utveckling.

En förutsättning för att kompetenshöjande insatser skall leda till verklig utveckling i arbetslivet är att dessa går hand i hand med arbetsorganisatoriska förändringar som främjar lärande och kräver ny kompetens. Det handlar om en önskvärd maktförskjutning när framtidens arbetsplats kännetecknas av plattare organisation, mer inflytande och ansvar för dem som arbetar där, ett utvecklat lagarbete, bredare arbetsuppgifter osv. Än så länge utförs bara en del av alla arbeten på arbetsplatser med en arbetsorganisation som möjliggör en kompetensutveckling i arbetet. Visionen om det goda arbetet är ännu inte förverkligad.

Där den lärande organisationen praktiseras visar den sig vara mycket framgångsrik både för den anställde och för arbetsgivaren, såväl i offentlig som i privat sektor. Den ger ett naturligt och kontinuerligt intresse för kompetensutveckling och den skiljer inte deltagarna i processen från produktionen på det sätt som sker vid traditionell personalutbildning. Erfarenheter och kunskaper kring dessa frågor finns dokumenterade genom bl.a. det arbete som bedrivits av Arbetsmarknadsverket, Arbetslivsfonden och Arbetsmiljöfonden.

För utbildning i arbetslivet ansvarar i första hand arbetsgivarna. Det finns emellertid brister i rådande system. Man kan bl.a. peka på att den nuvarande internutbildningen alltför ofta är begränsad och snävt funktionsinriktad samtidigt som den ofta gynnar dem som redan har en god

utbildning. De som inte får del av utbildning och utveckling fastnar i mindre kvalificerade arbetsuppgifter eller riskerar arbetslöshet. Den ojämlika utbildningsnivån riskerar därigenom att förstärkas i det framtida arbetslivet.

Kunskap för vidare studier

Alla ungdomar erbjuds nu en treårig gymnasieutbildning, där alla nationella gymnasieprogram innehåller en kärna av studieförberedande ämnen som ger allmän behörighet till högskolan. Under lång tid framöver utgör gymnasial vuxenutbildning en nödvändig grund för att möjliggöra för flera vuxna att studera vid universitet och högskolor.

Den enskilda människans möjligheter och resurser skall vara utgångspunkten för all vuxenutbildning. Vuxenutbildningen skall svara mot mycket skilda behov och erbjudas på de studerandes villkor.

Särskilda ansträngningar behöver göras för att förbättra yrkesverkssammans möjligheter till all utbildning inte minst till högre utbildning. Det är i detta sammanhang viktigt att utbudet av kurser och organisationen av utbildning är sådan att den motsvarar efterfrågan och stimulerar till vidareutbildning. Möjligheterna till deltidstudier bör därvid beaktas liksom utbildningens placering i tid och rum så att yrkesverkssammans deltagande underlättas. Det är också ett sätt att tydliggöra för de studerande i vuxenutbildningen att det på olika sätt är utvecklande att läsa vidare och att olika vägar står öppna till högre utbildning.

Samtidigt är det viktigt att undvika oönskade inlåsningseffekter som innebär att lediga platser står tomma i näringslivet medan de som kan fylla dessa vakanser befinner sig i utbildning. Därför krävs mångfald och flexibilitet. Vi har nu, och behöver också i framtiden, utbildning av skiftande slag. Det är önskvärt med en ökad tillgänglighet till utbildning för den vuxna befolkningen. I syfte att överbrygga avstånd och tid kan distansutbildning vara ett viktigt komplement till andra metoder.

All erfarenhet visar att kortutbildade och andra som är eftersatta i utbildningsväsendet är svårare att rekrytera till vidare utbildning. En strategi för livslång lärande måste fokusera de erfarenheter som finns och de förutsättningar som krävs för att dessa grupper skall vilja gå in i utbildning och kompetensutveckling.

Det bör understrykas att även med en ökad tillgänglighet av utbildning för den vuxna befolkningen måste individen ta en betydande del av ansvaret för den egna kunskapsutvecklingen. Ingen utveckling kan äga rum vare sig genom utbildning eller kompetensutveckling i arbetet utan den enskildes engagemang, arbetsvilja och insatser av egen tid och utan ekonomiska uppoffringar för den enskilde.

Uppdraget

Mål för ett nationellt kunskapslyft

Vuxenutbildningen har en lång tradition i Sverige och nästan halva befolkningen deltar i vuxenutbildning i någon form.

De allmänna målen för den samhällsstödda vuxenutbildningen finns publicerade i 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna (Lpf 94). För de skilda anordnarna av samhällsstödd vuxenutbildning har dessa allmänna mål olika tyngdpunkt. För det offentliga skolväsendet för vuxna gäller enligt skollagen dessutom ett fördelningspolitiskt mål, nämligen att främst de som fått minst utbildning skall få möjlighet att stärka sin ställning i arbetslivet och i det kulturella och politiska livet.

För den utbildning utanför den samhällsstödda vuxenutbildningen som vänder sig till vuxna, har samhället hittills inte formulerat några mål.

Kommittén skall som *ett första steg* utifrån befintliga utredningar m.m. av nuvarande utbildning för vuxna föreslå mål för ett nationellt kunskapslyft för vuxna som en del i en strategi för ett livslångt lärande. Kommittén skall därvid bedöma dels om de allmänna målen för den samhällsstödda vuxenutbildningen behöver revideras, dels hur dessa mål skall kompletteras för att omfatta alla former av vuxenutbildning. Arbetet med att formulera målen skall ha sin utgångspunkt i att Sverige skall utvecklas som kunskapssamhälle. En annan viktig utgångspunkt är utbildningens centrala roll för att stimulera den ekonomiska tillväxten och förhindra uppkomsten av ett tvåtredjedelssamhälle.

Arbetet skall avspegla hela vuxenutbildningen. Resultatet av arbetet skall visa om och i så fall vilken kontinuerlig utbildning och fortbildning som vuxna behöver i ett samhälle där kraven på kunskap höjs. Kommittén skall bedöma vilka satsningar det behövs på grundläggande och gymnasiala utbildningar och på andra former av fortbildning och vidareutbildning. Bedömningen skall göras ur såväl den enskildes som samhällets och arbetslivets perspektiv.

Ett flertal utredningar har arbetat med näraliggande frågor inom Arbetsmarknadsdepartementets och Utbildningsdepartementets ansvarsområden. Ytterligare några utredningar avslutas inom kort. En förteckning bifogas direktiven som bilaga. I sitt arbete skall kommittén utgå från statistik, kartläggningar, analyser och statistikbearbetningar som finns tillgängliga från utredningar, myndigheter, organisationer m.fl. Det är av vikt att de resultat som presenterats inom området bedöms i detta nya sammanhang.

Kommittén skall i sitt arbete även beakta erfarenheter från andra länder inom vuxenutbildningsområdet. Särskilt skall erfarenheter från

verksamheterna inom EU-program som Sokrates och Leonardo da Vinci samt Adapt beaktas i sammanhanget.

Frågor om ansvarsfördelning och finansiering

I *ett andra steg* skall kommittén ta ställning till vilken ansvarsfördelning som skall gälla mellan den offentligt finansierade utbildningen och arbetslivet för olika typer av utbildningsinsatser. Härvid är frågan om ansvaret för utbildningens finansiering central. Kommittén skall också förslå vilket ansvar varje individ bör ta för sin egen kompetensutveckling.

Mångfalden och flexibiliteten betraktas av tradition som positiva och omistliga inslag i svensk vuxenutbildning. Olika slag av vuxenutbildning överlappar delvis varandra och olika huvudmän är aktiva inom närliggande eller samma områden men med något olika syften och med skilda former av finansiering. Vuxna som efterfrågar utbildning eller kompetensutveckling har svårt att överblicka utbildningsutbudet och kan därför få svårt att avgöra vart de skall vända sig för att få tillgång till den utbildning de behöver.

Å andra sidan får en gränsdragning mellan olika utbildningsformer och anordnare inte drivas så långt att utbildningar med likartade mål inte kan erbjudas med väsentligt olika arbetsformer, exempelvis på distans respektive i grupp med mer lärarhandledning eller med olika arbetstakt. Arbetsfördelning och samverkan är viktiga inslag, om samhällets resurser skall kunna användas effektivt. Utvecklingen av kunskapscentra som bygger på samverkan och gemensamt resursutnyttjande mellan olika utbildningsformer är ett bra exempel på detta.

Kommittén skall analysera i vilken utsträckning nuvarande former för vuxenutbildning och organisationen av den samhällsägda vuxenutbildningen tillfredsställer de ökande behoven av återkommande utbildning. Kommittén skall definiera roller och föreslå en ansvarsfördelning som leder till en rationell användning av samhällets resurser och till att så många vuxna som möjligt kan ta del i den utbildning de behöver och önskar.

Kommittén skall, i samverkan med kommittén om arbetsmarknadspolitikens roll, omfattning, inriktning och avgränsning (dir. 1993:132 och 1995:33), analysera samspelet mellan arbetsmarknadsutbildning och den övriga vuxenutbildningen och skolan. Det inbegriper också kommunernas ansvar för ungdomar.

Kommittén skall även utifrån arbetsmarknadspolitiska överväganden pröva möjligheten att påtagligt öka flexibiliteten i utbildningssystemet genom att föreslå ett arbetssätt som ger möjlighet till successiv

intagning, mera individualiserad utbildning, etappavgångar som möjliggör avbrott för arbete, en kombination av utbildning och arbete m.m.

Som *en tredje del* i sitt arbete skall kommittén fördjupa sig på följande områden.

Vuxnas möjligheter att få utbildning på gymnasial nivå

Den frihet som följer av mål- och resultatstyrningen innebär på den gymnasiala vuxenutbildningens område, till skillnad från grundskolans och gymnasieskolans, en mycket påtaglig frihet att dimensionera utbildningsresurser och utbildningsutbud. Alla kommuner anordnar inte vuxenutbildning på gymnasial nivå i den utsträckning som efterfrågas, och alla kommuner åtar sig inte heller att – i enlighet med systemet med interkommunal ersättning – betala för sådan utbildning i en annan kommun. Frågan är om det lett till ökade klyftor mellan olika kommuner och vilka effekter det haft på utbud och deltagande.

Av arbetsmarknadsskäl har staten under ett antal år satsat betydande extra resurser för att öka möjligheterna för vuxna till bl.a. gymnasial vuxenutbildning. Staten har tydligt markerat att detta varit extra satsningar utöver kommunernas planerade vuxenutbildning. Aktuell statistik över elevantalet i komvux tyder på att kommunerna har dragit ner på den reguljära utbildningen. En påtaglig koncentration till dagkurser har också skett under de senaste åren. Detta försvårar fritidsstudier och kan därmed innebära ökade krav på studiestöd. När arbetsmarknadsläget förbättras kommer kommunala neddragningar i den reguljära vuxenutbildningen inte längre att kunna kompenseras med extraordinära statliga resurser.

Kommittén skall bedöma om vuxna med sina varierande förutsättningar har tillfredsställande möjligheter att få utbildning i komvux. Därvid skall kommittén överväga om möjligheterna att få vuxenutbildning på gymnasial nivå är tillräckliga dels ur den enskildes, dels ur arbetslivets synvinkel. Om det inte är fallet skall kommittén föreslå åtgärder för att förbättra förhållandena. Kommittén skall bl.a. överväga om vuxna skall garanteras rätt till utbildning i vissa av gymnasieskolans kärnämnen. Om kommittén finner det motiverat utifrån tidigare bedömningar, kan den även föreslå vissa förändringar beträffande rätten till grundläggande vuxenutbildning.

Pedagogisk utveckling

För det offentliga skolväsendet för vuxna innebär det nya styrsystemet att staten anger mål och riktlinjer samt följer upp och utvärderar, medan driftansvaret ligger på skolhuvudmännen. De nya förutsättningar som förändringarna i samhället och arbetslivet innebär, ställer nya krav på vuxenutbildningen, på dess elever, lärare och rektorer. Eleverna måste aktivt leda och forma sitt eget lärande, skolan måste alltmer bistå med handledningen och inspiration till eleverna i deras eget arbete. Arbetsmetoder, pedagogik och organisation måste utvecklas för att motsvara dagens krav.

Kommittén skall överväga åtgärder för att stimulera den pedagogiska utvecklingen inom den samhällsstödda vuxenutbildningen. Om kommittén konstaterar att det finns hinder i föreskrifter eller styrsystem för en pedagogisk utveckling, skall kommittén lämna förslag på lämpliga förändringar.

Kommittén skall särskilt överväga hur det faktum att vuxenutbildningen rekryterar en hög andel invandrare och en hög andel kvinnor kan tas till vara.

Samråd

Kommittén skall samråda med utredningarna inom Arbetsmarknadsdepartementet om arbetsmarknadspolitikens roll, omfattning, inriktning och avgränsning (dir. 1993:132 och 1995:33) och invandrapolitiken (dir. 1994:130) samt utredningarna inom Utbildningsdepartementet om studiestödssystemet (dir. 1994:148), om det inre arbetet i skolan (dir. 1995:19) och om distansmetoder inom vuxenutbildningen (dir. 1995:69) samt den särskilde utredaren med uppdrag att planera och låta genomföra en statlig utvärdering av folkbildningen (dir. 1994:12).

Ramar för kommitténs arbete

I den del som gäller förslag till mål för ett nationellt kunskapslyft för vuxna och bedömning av behovet av utbildning för vuxna skall kommittén redovisa sina överväganden senast den 1 mars 1996.

I ett andra steg skall kommittén senast den 1 oktober 1996 lägga fram förslag till ansvarsfördelning mellan den offentligt finansierade utbildningen, arbetslivet och individen och till lämplig arbetsfördelning mellan olika anordnare av samhällsstödd vuxenutbildning.

Uppdraget i sin helhet skall vara slutfört senast den 1 mars 1997.

Kommittén skall beakta regeringens direktiv (dir. 1994:23) till samtliga kommittéer och särskilda utredare att pröva offentliga åtagan-

den. Kommittén skall även följa regeringens direktiv till kommittéer och särskilda utredare om regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50) och jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124)

Förslag får inte leda till kostnadsökningar för staten eller kommunerna. Eventuella förslag som medför ökade utgifter skall finansieras genom omprioriteringar inom berörda områden. Kommittén får dock inte i sina förslag till finansiering omfördela medel anvisade av konjunkturskäl till ordinarie verksamhet inom området.

Kommittén skall före den 1 oktober 1995 komma in med en budgetplan över beräknande kostnader för utredningen.

(Utbildningsdepartementet)

*Bilaga***Tidigare och pågående utredningsarbete**

Kompetensutredningen har i sitt betänkande *Kompetensutveckling – en nationell strategi* (SOU 1992:7) lagt förslag om kompetensutvecklingen i arbetslivet. Även Produktivitetsdelegationen (SOU 1991:82) har behandlat dessa frågor.

Den av Utbildningsdepartementet tillkallade Samverkansgruppen (U 1989:D) har presenterat rapporten *Samverkan mellan gymnasieskolan och vuxenutbildningen* (Ds 1990:59). Utbildningsdepartementet tillsatte därefter 1992 en arbetsgrupp med uppgift att stimulera utvecklingen av kunskapscentra. Arbetsgruppen har redovisat två delrapporter, *Utveckling av kunskapscentra delrapport I 1991/92* och *II 1992/93*. En slutrapport är under utarbetande.

Betänkandet *Kunskapens krona* (SOU 1993:23) från Utredningen om en effektivare vuxenutbildning behandlar statens roll som beställare av vuxenutbildning och behoven av grundläggande baskunskaper för vuxna samt distansutbildningen som en metod för att tillgodose dessa behov. Kompletterade databearbetning m.m. finns i rapporten *Mer om kunskapens krona* (Ds 1993:42).

Den analys som gjorts i betänkandet *Ursprung och utbildning social snedrekrytering till högre studier* (SOU 1993:85) är av stor betydelse för ett fortsatt arbete med att finna former för att motverka den sociala snedrekryteringen till högre utbildning.

I Utbildningsdepartementets diskussionsunderlag *Agenda 2000 – Kunskap och kompetens för nästa århundrade* (Ds 1994:35) uppställs som mål bl.a. att vuxna skall tillförsäkras rätt till kunskapskomplettering i princip motsvarande gymnasieskolans kärnämnen varvid svenska, engelska och matematik nämns som de viktigaste.

Statskontoret har på regeringens uppdrag kartlagt den målgrupp som saknar utbildning i kärnämnen svenska, engelska, matematik och samhällskunskap (Statskontoret, PM 1995:3 *Vuxna som saknar kompetens i vissa kärnämnen på gymnasienivå*).

Utredningen om kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning har lämnat sitt slutbetänkande *Yrkeshögskolan* (SOU 1995:38).

På uppdrag av Nordiska Ministerrådet har en nordisk s.k. tänketank övervägt vilka kvalifikationer som framtiden kräver – också i ett euro-

---

peiskt perspektiv. En slutrapport har presenterats i februari 1995, Guldtavlorna i gräset – Livslångt lärande för alla.

Kommissionen för de europeiska gemenskaperna (1994) Europeisk arbetsmarknads – och socialpolitik – en framtidsväg för Unionen. Vitbok, Stockholm: Finansdepartementet.

Kommissionen för de europeiska gemenskaperna (1994) Tillväxt, konkurrenskraft och sysselsättning. Utmaningarna och vägarna in i 2000-talet. Vitbok, Stockholm: Finansdepartementet.

Kommittédirektiv

Dir. 1996:71

Tilläggsdirektiv till Kunskapslyftskommittén (U 1995:09)

Beslut vid regeringssammanträde den 12 september 1996

Sammanfattning av uppdraget

Den nyligen beslutade femåriga särskilda vuxenutbildningssatsningen innebär nya förutsättningar för Kunskapslyftskommitténs arbete.

Kommittén får i uppdrag att – som en grund för sina slutsatser och förslag om framtida vuxenutbildning – följa den femåriga vuxenutbildningssatsningen och den verksamhet som kommer till stånd som en följd av satsningen.

Kommittén får ett samordningsansvar för utvärdering av vuxenutbildningssatsningen. Kommittén skall också senast den 28 februari 1997 lägga fram förslag till former för fristående utvärderingar av den särskilda vuxenutbildningssatsningen.

Kommittén skall göra en årlig avrapportering till regeringen senast den 1 april 1998 och 1999 för att möjliggöra en successiv reformering av vuxenutbildningen. I samband därmed kan kommittén föreslå förändringar av regler m.m.

Uppdraget i sin helhet skall vara slutfört senast den 1 mars 2000 för att kunna ligga till grund för överväganden, om de förändringar som behövs för att den femåriga satsningen skall kunna leda till en reformerad vuxenutbildning.

Bakgrund

Regeringen redovisade i den ekonomiska vårpropositionen med förslag till riktlinjer för den ekonomiska politiken, utgiftstak, ändrade anslag för budgetåret 1995/96, m.m. (prop. 1995/96:150) sin avsikt att föreslå riksdagen en större varaktig vuxenutbildningssatsning. I propositionen Vissa åtgärder för att halvera arbetslösheten till år 2000, ändrade anslag för budgetåret 1995/96, finansiering m.m. (prop. 1995/96:222) presen-

terade regeringen närmare sin syn på utformningen av en särskild vuxenutbildningssatsning. Den skall genomföras under fem år med start den 1 juli 1997 och omfatta 100 000 helårsplatser per år.

Av propositionen (avsnitt 6.3.1) framgår bl.a. att satsningen skall bidra till att utveckla nya former för att möta vuxnas utbildningsbehov i framtiden och därmed efter femårsperioden kunna avlösas av ett nytt vuxenutbildningssystem.

Riksdagen har bifallit regeringens förslag om en vuxenutbildningssatsning (bet. 1995/96:FiU15, rskr. 307).

Regeringen har den 22 augusti 1996 inrättat en delegation för den särskilda vuxenutbildningssatsningen med uppgift att förbereda och i ett inledningsskede leda den, lämna förslag till regeringen om fördelning av medlen till kommunerna och följa den verksamhet som blir resultatet av satsningen. Delegationen skall samverka med Kunskapslyftskommittén.

I budgetpropositionen för år 1997 beräknar regeringen medel för den särskilda vuxenutbildningssatsningen. Regeringen avser senare att meddela föreskrifter om kriterier för fördelning av medlen under förutsättning att riksdagen anslår medel för satsningen.

Vuxenutbildningssatsningens inriktning

Vuxenutbildningen har en central roll för individen, arbetslivet och samhället. Det är viktigt att vuxenutbildningssatsningen kommer till stånd likvärdigt i hela landet. Den skall bidra till förnyelse och omställning i arbetslivet samt till utveckling av vuxenutbildningen. Satsningen kan få en särskilt betydelsefull roll för kvinnor och män i yrken och branscher som drabbas av konjunktur- och strukturförändringar, t.ex. inom kontor, vård och tillverkningsindustri. Den kan också bidra till att bryta den könsmässiga snedfördelningen på arbetsmarknaden.

Målgruppen är i första hand vuxna arbetslösa som helt eller delvis saknar treårig gymnasiekompetens. Därutöver skall satsningen också vända sig till anställda som helt eller delvis saknar denna kompetens. Övriga vuxna skall få delta i mån av plats.

Kommunerna skall ha huvudansvaret för en stor del av satsningen, folkhögskolorna för 10 000 helårsplatser. För att uppnå nödvändig flexibilitet och anpassning till lokala behov och för att klara den stora uppgiften behöver kommunerna utnyttja även utbildningsanordnare utanför sin egen utbildningsorganisation. För anpassning till arbetslivets behov krävs en nära samverkan mellan kommunen, arbetsförmedlingen, parterna på arbetsmarknaden och flera andra intressenter.

Den femåriga vuxenutbildningssatsningen syftar till förnyelse av vuxenutbildningens organisation, innehåll, arbetsformer och aktörer. Nya former att möta vuxnas utbildningsbehov skall prövas i praktiskt utvecklingsarbete och i konkret tillämpning. Därmed kan en grund läg-

gas för det vuxenutbildningssystem som skall formas in på 2000-talet. Detta innebär nya förutsättningar för Kunskapslyftskommitténs arbete.

Uppdraget

Kommittén skall följa utformningen av den särskilda vuxenutbildnings-satsningen och den verksamhet som kommer till stånd. Därigenom skall kommittén kunna skaffa sig erfarenheter som kan ligga till grund för kommitténs slutsatser och förslag om en reformering av vuxenutbildningen som avlöser den särskilda vuxenutbildningssatsningen. Kommittén skall därvid samverka med Delegationen för den särskilda vuxenutbildningssatsningen, Folkbildningsrådet, Statens skolverk, Arbetsmarknadsstyrelsen, Svenska kommunförbundet, Distansutbildningskommittén (U 1995:07) och Statens skolor för vuxna.

Kommittén skall årligen 1998 och 1999 avrapportera till regeringen för att vuxenutbildningen successivt skall kunna reformeras, och kommittén har då möjlighet att lämna delförslag till förändringar och justeringar.

Kommittén skall ha ett samordningsansvar för utvärdering, eftersom ansvaret för den särskilda vuxenutbildningssatsningen är delat mellan flera aktörer. Utvärdering kommer att initieras av flera av dem, t.ex. Folkbildningsrådet när det gäller den del folkhögskolorna ansvarar för, Statens skolverk när det gäller de delar av satsningen som kommunerna och Statens skolor för vuxna ansvarar för och Arbetsmarknadsstyrelsen när det gäller arbetsmarknadsmyndigheternas insatser i anslutning till satsningen. De deltagande kommunerna ansvarar själva för att den verksamhet utvärderas som de ansvarar för.

Det är viktigt att de olika intressenternas utvärderingar planeras så att de tillsammans ger en allsidig belysning och dubbelarbete undviks. Behovet av samplanering gäller exempelvis tidsplanering, datainsamling och val av vilka områden, geografiskt och innehållsmässigt, som skall utvärderas. Det är viktigt att Kunskapslyftskommittén kan utnyttja resultaten i sitt arbete.

Eftersom så många skilda aktörer kommer att vara engagerade i genomförandet av satsningen, bör flera fristående utvärderingar ske. Utvärderingarna skall göras med avseende på den samhällsekonomiska nyttan av vuxenutbildningssatsningen och på kvaliteten i utbildningen och i de olika utbildningsformerna. Härvid är det viktigt att beakta satsningens utfall för kvinnor och män. Kommittén skall senast den 28 februari 1997 till regeringen lämna förslag angående dels utformning, dels utförare av de utvärderingar som enligt kommittén bör genomföras.

Ramar för kommitténs arbete

Kommitténs åliggande att redan under hösten 1996 lägga fram förslag till ansvarsfördelning mellan den offentligt finansierade utbildningen, arbetslivet och individen och till lämplig arbetsfördelning mellan olika anordnare av samhällsstödd vuxenutbildning, det s.k. andra steget enligt direktiven, skjuts fram tills erfarenheterna av den särskilda vuxenutbildningssatsningen gett underlag för nya ställningstaganden.

Kommittén skall göra en årlig avrapportering senast den 1 april 1998 och den 1 april 1999. I samband därmed kan kommittén lägga fram förslag till de förändringar av regler m.m. som kommitténs iakttagelser och slutsatser kan ge anledning till.

Uppdraget i sin helhet skall vara slutfört senast den 1 mars 2000.

(Utbildningsdepartementet)

Kommittédirektiv

Dir. 1997:104

Tilläggsdirektiv till Kunskapslyftskommittén **(U 1995:09)**

Beslut vid regeringssammanträde den 18 september 1997

Sammanfattning av uppdraget

Kunskapslyftskommittén (U 1995:09) skall utreda situationen för studerande med funktionshinder inom alla former av vuxenutbildning. De hinder som föreligger för funktionshindrade att ta del av vuxenutbildning skall kartläggas och analyseras. Kommittén skall analysera omfattningen av de samlade resurser som anvisas för att möjliggöra för funktionshindrade att delta i vuxenutbildning. Kommittén skall analysera vilka åtgärder som kan ge funktionshindrade möjlighet att studera på villkor som är likvärdiga med övriga vuxenstuderandes. Om analysen påvisar ett behov av åtgärder bör kommittén lämna förslag på sådana. Kommittén skall också kartlägga och analysera ansvarsfördelningen mellan stat, kommun, landsting och den enskilde vad gäller utbildning för funktionshindrade vuxenstuderande och omvårdnad i anslutning till utbildningen. Uppdraget skall redovisas senast den 1 april 1999.

Bakgrund

I dagens samhälle är kraven på kunskaper och kompetens större än någonsin. Såväl produktionsmetoder som arbetsorganisation, informationsflöden och kunskapskrav förändras snabbt. Personer med låg utbildningsnivå riskerar att få sämre förutsättningar på arbetsmarknaden och i samhällslivet. Att studera och få en relevant utbildning kan förändra en funktionshindrad människas hela livssituation. Många funktionshindrade skulle i dagens samhälle med dess utbud av tjänster inom bl.a. teknik, IT och information kunna finna passande arbeten om de fick en passande utbildning.

Regeringen har genom olika åtgärder, t.ex. Kunskapslyftet, poängterat vikten av att kunskapsnivån höjs för alla och att det livslånga lärandet blir en realitet.

Regeringen framhöll i skrivelsen Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet (skr. 1996/97:112), att utbildningens kvalitet är ett prioriterat område och att åtgärder måste vidtagas för att höja och säkra kvaliteten. Vuxenstuderande med funktionshinder har rätt till en utbildning som är likvärdig med den för övriga studerande.

Mot denna bakgrund är det oroväckande att vuxenstuderande med funktionshinder i dag möter en rad hinder som försvårar eller i praktiken omöjliggör studier. Problemen kan t.ex. gälla skollokaler som inte är handikappanpassade eller brist på tolkar för döva. Läromedelskostnaderna för en synskadad elev, som inte har utbildningsbidrag, kan bli så höga för kommunen att det i praktiken innebär ett hinder för eleven att bedriva studier. För andra grupper kan anpassade läromedel saknas. Det finns också skillnader i möjligheterna att få assistans vid folkhögskolestudier beroende på vilket slags funktionshinder den studerande har. Invandrare med funktionshinder har ofta särskilda svårigheter och behöver därför extra stöd och uppmuntran i sina studier.

Folkbildningsrådet beslöt 1994 att genomföra en kartläggning av studieförbundens och folkhögskolornas insatser och tillgänglighet för deltagare med funktionshinder i sex kommuner. Uppdraget lämnades till Institutionen för pedagogik vid Göteborgs universitet, som har lämnat två rapporter (Rapport nr 1995:09 och 1995:10 Institutionen för pedagogik Göteborgs universitet). En ny studie planeras under hösten 1997.

Kunskapslyftskommittén har lämnat ett delbetänkande En strategi för kunskapslyft och livslångt lärande (SOU 1996:27) vilket har remissbehandlats. Flera remissinstanser pekar på funktionshindrades svåra situation inom vuxenutbildningen när det gäller studielokaler, läromedel och studietakt som inte är anpassade till dem.

Riksdagen har ansett att frågan om finansieringen av vuxna funktionshindrades studier vid folkhögskolor bör ses över av Kunskapslyftskommittén. Studerande vid folkhögskolor har svårt att få ekonomisk hjälp för åtgärder som är nödvändiga till följd av deras funktionshinder, t.ex. för bostadsanpassning och omvårdnadskostnader. Vid översynen bör, enligt riksdagen, en kartläggning göras av de olika stöd och bidrag som kan ges till studerande med funktionshinder vid folkhögskolor (bet. 1996/97:KrU9, rskr. 1996/97:229).

Regeringen har nyligen gett Statens institut för handikappfrågor i skolan (SIH) i uppgift att bl.a. analysera vilken kompetens lärare behöver inom olika teckenspråksutbildningar och kartlägga behoven av

tolkar inom teckenspråksområdet. Uppdraget skall redovisas senast den 1 mars 1998.

Regeringen tillsatte i november 1995 en utredning (U 1995:14) om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS). Utredningen har i uppdrag att utreda hur ansvaret för utbildning och omvårdnad i anslutning till utbildning av funktionshindrade elever skall fördelas mellan stat, kommun och landsting samt vem som skall finansiera verksamheten (dir. 1995:134). Utredningen skall lämna sitt slutbetänkande senast den 15 november 1997. Regeringen har i beslut denna dag förlängt tiden för utredningens arbete till den 15 mars 1998.

Regeringen har i beslut den 19 november 1996 överlämnat frågan om läromedelskostnaderna för synskadade vuxenstuderande till Kunskapslyftskommittén att beaktas i det vidare utredningsarbetet.

Tilläggsuppdraget

Kunskapslyftskommittén skall kartlägga och analysera de hinder som finns för funktionshindrade vuxenstuderande inom alla former av vuxenutbildning. Kommittén skall även kartlägga och analysera omfattningen av de samlade resurser som stat, kommun och landsting anvisar för att möjliggöra för studerande med funktionshinder att delta i vuxenutbildning. Kommittén skall analysera vilka åtgärder som kan ge studerande med funktionshinder möjligheter att studera på villkor som är likvärdiga med övriga vuxenstuderandes. Kommittén skall därvid belysa vilka svårigheter studerande med funktionshinder möter när det gäller finansieringen av extrakostnader för bostadsanpassning, omvårdnad m.m. under utbildning på folkhögskola. Om analysen påvisar ett behov av åtgärder bör kommittén lämna förslag på sådana. Inriktningen på kommitténs arbete skall vara att åstadkomma en effektivare användning av de resurser som redan i dag anvisas för funktionshindrade. Kommittén skall också kartlägga och analysera ansvarsfördelningen mellan stat, kommun, landsting och den enskilde vad gäller utbildning för funktionshindrade vuxenstuderande och omvårdnad i anslutning till utbildningen. Kommittén skall även analysera om det finns skillnader ur ett könsperspektiv för studerande med funktionshinder inom vuxenutbildningen.

Kommittén skall ta del av slutsatserna från utredningen om funktionshindrade elever i skolan (FUNKIS) samt vid genomförandet av sitt uppdrag samråda med berörda myndigheter och organisationer.

Förslagen får inte leda till kostnadsökningar för staten eller kommunerna.

Uppdraget skall redovisas i samband med den delrapport som kommittén skall lämna till regeringen senast den 1 april 1999.

(Utbildningsdepartementet)

Bilaga 2. Utbildning och arbetsmarknadsvariabler

Tabell B 2.1 Standardiserade relativa ”inkomstpremier” efter skatt 1990 och 1995 för sysselsatta med olika utbildningar inom privat sektor (p) och offentlig sektor (o)

Sektor	Utbildning	1990	1995
o	Grundskola	100	100
p	Grundskola	106	112
o	Studieinriktat gymnasium	109	112
p	Studieinriktat gymnasium	125	134
o	Yrkesinriktat gymnasium	109	109
p	Yrkesinriktat gymnasium	115	122
o	Kort eftergymnasial utbildning med teknisk/ naturvetenskaplig inriktning	121	134
p	Kort eftergymnasial utbildning med teknisk/ naturvetenskaplig inriktning	133	150
o	Övrig kort eftergymnasial utbildning	126	130
p	Övrig kort eftergymnasial utbildning	133	144
o	Längre eftergymnasial teknisk/naturvetenskaplig utbildning	140	149
p	Längre eftergymnasial teknisk/naturvetenskaplig utbildning	163	185
o	Övrig längre eftergymnasial utbildning	144	150
p	Övrig längre eftergymnasial utbildning	150	169
o	Teknisk/naturvetenskaplig forskarutbildning	163	167
p	Teknisk/naturvetenskaplig forskarutbildning	174	195
o	Övrig forskarutbildning	174	201
p	Övrig forskarutbildning	172	202

Anm. Jämförelsegruppen är grundskoleutbildade individer som är anställda inom offentlig sektor (=100). Resultaten är standardiserade för kön och arbetslivserfarenhet. Studiestöd ingår inte och inkomsten avser årsinkomst.

Källa: NUTEK, 1999, *Svenskt näringsliv på rätt väg?* Bilaga 3 till Långtidsutredningen 1999.

Tabell B 2.2 Förväntat antal år i sysselsättning, utanför arbetskraften och i arbetslöshet efter utbildningsbakgrund och kön, befolkningen 25–64 år, 1995 och 1996

	Grundskola		Gymnasieskola		Högskola	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996
Sysselsättning						
<i>kvinnor</i>						
Sverige	28	25	33	31	35	34
genomsnitt OECD	18	18	23	23	29	29
WEI		17		20		27
<i>män</i>						
Sverige	32	30	34	32	35	34
genomsnitt OECD	29	28	32	32	34	34
WEI		34		34		35
Utanför arbetskraften						
<i>kvinnor</i>						
Sverige	8	11	5	7	3	4
genomsnitt OECD	19	20	15	15	10	10
WEI		22		19		11
<i>män</i>						
Sverige	4	7	3	5	3	4
genomsnitt OECD	8	9	4	6	4	4
WEI		4		4		3
Arbetslöshet						
<i>kvinnor</i>						
Sverige	4	4	3	3	1	2
genomsnitt OECD	2	2	2	2	1	1
WEI		1		1		1
<i>män</i>						
Sverige	4	4	3	4	2	2
genomsnitt OECD	3	3	2	2	1	1
WEI		2		1		1

Anm. WEI står för de länder som deltar i programmet World Education Indicators. Till dem hör Argentina, Brasilien, Chile, Filippinerna, Indien, Indonesien, Israel, Jordanien, Kina, Malaysia, Paraguay, Ryssland, Thailand och Uruguay. Endast 6-7 av dessa länder har beroende på utbildningsvariabel redovisat uppgifter som underlag för denna tabell.

Källor: OECD, 1997, Education at a Glance – OECD Indicators 1997. Paris.

OECD, 1998, Education at a Glance – OECD Indicators 1998. Paris.

Tabell B 2.3 Beräknad privatekonomisk, statsfinansiell och samhällsekonomisk avkastning för högskoleutbildning för män och kvinnor, 1995

	Män			Kvinnor		
	Privatekonomisk	Statsfinansiell	Samhällsekonomisk	Privatekonomisk	Statsfinansiell	Samhällsekonomisk
Australien	14	10	11	21	10	13
Belgien	14	9	9	8	13	9
Danmark	8	8	8	7	8	8
Frankrike	20	11	13	28	9	13
Sverige	..	6	9	..	4	7
Kanada	14	7	9	21	7	11
USA	11	9	10	12	9	11

Källa: OECD, 1998, Education at a Glance – OECD Indicators 1998. Paris.

Tabell B 2.4 Lärarlöner i gymnasieskolan, 1996

Land	Gymnasieskola, allmän inriktning		Gymnasieskola, yrkesinriktad	
	Begynnelselön/ BNP per capita	Lön efter 15 års erfarenhet/BNP per capita	Begynnelselön/ BNP per capita	Lön efter 15 års erfarenhet/BNP per capita
Australien (NSW*)	0,9	1,7	1,5	1,8
Belgien	1,2	1,7	1,1	1,5
Danmark	1,2	1,7	1,1	1,3
Finland	1,1	1,5	0,8	1,1
Frankrike	1,1	1,4	1,1	1,4
Grekland	1,1	1,3	1,1	1,3
Irland	1,3	2,0	1,3	2,0
Italien	1,0	1,2	1,0	1,2
Korea	1,8	3,1	1,8	3,2
Nederländerna	1,2	2,1	1,2	1,8
Nya Zeeland	0,8	1,4	..	..
Norge	0,8	0,9	0,7	0,9
Portugal	1,2	1,9	1,2	1,9
Schweiz	1,8	2,4	..	..
Spanien	1,9	2,2	1,8	2,2
Storbritannien	1,0	1,6	..	..
Sverige	1,0	1,2	0,9	1,2
Tjeckien	0,7	0,9	0,6	0,8
Turkiet	0,1	0,2	0,1	0,2
Tyskland	1,6	1,9	1,6	1,9
Ungern	0,6	0,9	0,6	0,9
USA	0,9	1,2	0,9	1,2
Österrike	1,1	1,3	1,0	1,3
Genomsnitt				
OECD	1,1	1,6	1,1	1,5
WEI				
Argentina	0,9	1,3	..	..
Brasilien	0,9	1,3	..	..
Chile	0,9	1,1	0,9	1,1
Filippinerna	2,1	2,1	..	..
Indonesien	1,2	1,6	1,2	1,6
Jordanien	2,0	3,2	2,0	3,2
Malaysia	1,6	2,6	1,6	2,6
Ryssland	0,2	0,3	0,2	0,3
Thailand	0,1	0,2	0,1	0,2
Uruguay	0,1	0,1	0,1	0,1

*NSW New South Wales

Anm. WEI står för de länder som deltar i programmet World Education Indicators. Till em hör Argentina, Brasilien, Chile, Filippinerna, Indien, Indonesien, Israel, Jordanien, Kina, Malaysia, Paraguay, Ryssland, Thailand och Uruguay. Endast de angivna 10 WEI-länderna har redovisat uppgifter som underlag för denna tabell.

Källa: OECD, 1998, Education at a Glance – OECD Indicators 1998. Paris.

Tabell B 2.5 Procentuell andel anställda med minst tre års högskoleutbildning, sektorsvis, OECD8 och Sverige, 1992–1994

Sektor	OECD8	Sverige	OECD8 – Sverige
Jordbruk, skogsbruk, jakt	5,3	2,8	2,5
Gruvor	16,7	3,3	13,4
Tillverkning	14,0	5,8	8,2
El, gas, värme, vatten	19,2	8,6	10,6
Bygg	8,2	2,2	6,0
Handel, restaurang, hotell	11,2	3,9	7,3
Samfärdsel, kommunikation	12,1	4,6	7,5
Finans, uppdrag	28,0	19,6	8,4
Vård, omsorg, utbildning	31,4	20,5	10,9
Totalt	19,2	12,8	6,4

Anm. OECD8 står för följande länder: Australien, Danmark, Finland, Japan, Kanada, Storbritannien, Tyskland och USA.

Källa: NUTEK, 1999, *Svenskt näringsliv på rätt väg?* Bilaga 3 till Långtidustredningen 1999.

Bilaga 3. Uppgifter från SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden

Statistiken i Skolverkets rapport (Skolverket, 1999a) och den statistik som redovisas i tabell 12.4 härrör från SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF-undersökningen). I SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden praktiseras personliga besöksintervjuer. De intervjuade i ULF-undersökningen har fått svara på frågan om vilken huvudman som arrangerade de utbildningar de deltagit i under det senaste året. I den redovisade kategorin *kommunal vuxenutbildning* ingår även utbildning arrangerad av Statens skola för vuxna, påbyggnadsutbildning, särskild utbildning för vuxna med utländsk bakgrund (sfi) och särvux. I de bearbetningar som gjorts för Skolverkets och Kunskapslyftskommittén har urvalet begränsats till personer mellan 20–64 år. Totalt består urvalet av 17 852 personer.

I ULF-undersökningen har personer fått svara på frågor om sitt hälsotillstånd och har på så sätt kunnat föras till följande olika grupper av funktionshinder.

A. Svåra besvär av långvarig sjukdom:

Har svarat Ja på frågan om man har svåra besvär av sjukdom; minst då och då, hela tiden eller ofta.

B. I hög grad nedsatt arbetsförmåga på grund av långvarig sjukdom:

Har svarat att man i hög grad har nedsatt arbetsförmåga på grund av långvarig sjukdom.

C. Nedsatt rörlighet:

Har svarat Nej på frågan om man skulle kunna springa en kortare sträcka om man hade bråttom.

C1. Rörelsehinder:

Har svarat att man har nedsatt rörlighet samt att man inte heller kan ta en kortare promenad i någorlunda rask takt och/eller stiga på en buss obehindrat (underkategori till nedsatt rörlighet).

C2. Svårt rörelsehinder:

Har svarat att man har nedsatt rörlighet samt behöver hjälp eller hjälpmedel (käppar, bockar, rollator etc.) för att förflytta sig (underkategori till nedsatt rörlighet och underkategori rörelsehinder).

D. Svårigheter att bära eller gripa:

Har svårigheter att bära 5 kg, t.ex. en tung bärkasse, en kortare sträcka och/eller har svårigheter att gripa, t.ex. vrida på eller av kranar.

E. Nedsatt syn:

Har svarat Nej på frågan om man utan svårighet kan läsa vanlig text i dagstidning med eller utan glasögon.

F. Nedsatt hörsel:

Har svarat Nej på frågan om man utan svårighet kan höra vad som sägs i samtal mellan flera personer med eller utan hörapparat.

G. Allergiker:

Har svåra besvär av eksem, höснуva eller allergisk astma.

G1. Höснуva:

Underkategori till svåra besvär av eksem höснуva eller allergisk astma.

H. Svåra besvär av ängslan , oro eller ångest:

Har svarat Ja på frågan om man har svåra besvär av ängslan, oro eller ångest.